

West-Friese Archeologische Rapporten 149

Vroom volk aan het Westeinde

Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en
bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd op het perceel
Westeinde 88-92 te Enkhuizen

B.C. ter Steege & W. Stellingwerf
Met een bijdrage van C.P. Schrickx & J. Leek

Vroom volk aan het Westeinde

**Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en
bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd op het perceel Westeinde
88-92 te Enkhuizen**

B.C. ter Steege & W. Stellingwerf
Met een bijdrage van C. P. Schrickx & J. Leek

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 149

Titel	Vroom volk aan het Westeinde Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd op het perceel Westeinde 88-92 te Enkhuizen
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteurs	B.C. ter Steege (Senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf (KNA Specialist materialen, Archeologie West-Friesland)
Redactie	C.P. Schrickx (Senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	B.C. ter Steege J. Leek (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) A. de Gast (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) M. Kossen (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) E. van Paridon (Veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (Veldmedewerk/metaaldetectie, Archeologie West-Friesland) J. Jetses (stagiair)
Vondstverwerking	M. Kossen
Determinatie	Aardewerk: Middeleeuwen: J. Leek Nieuwe Tijd: W. Stellingwerf/C.P. Schrickx Metaal: W. Stellingwerf Hout: D.M. Duijn (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)
Fotografie objecten, bewerking afbeeldingen	W. Stellingwerf
GIS/kaartmateriaal	M. Kossen & B.C. ter Steege
Opmaak rapport Opmaak catalogus	F.C. Schinning (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf
Trefwoorden	Middeleeuwen, terp, zodenbaan, keramiek, Nieuwe Tijd, waterputten, bijbelse borden

© Archeologie West-Friesland 2020

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Administratieve gegevens

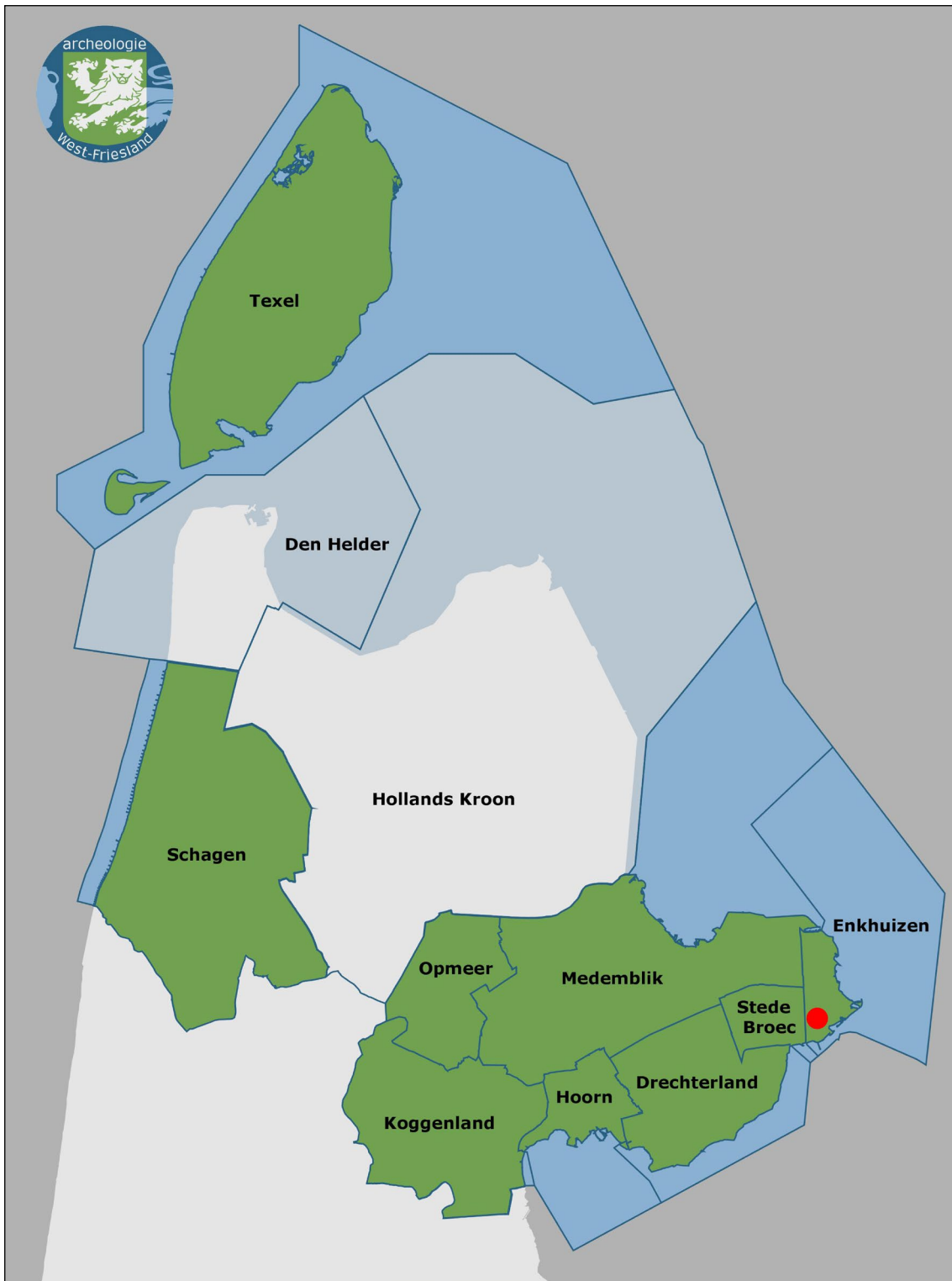
Project/locatie	Westeinde 88-92, Enkhuizen, Gemeente Enkhuizen
Projectnummer	468
Landelijk registratienummer	4589707100 + 4602130100
Centrale coördinaten	x: 146.861 y: 523.709
Datum rapportage	Oktober 2020
Datum veldonderzoek	Maart en mei 2018
Bevoegde overheid	Gemeente Enkhuizen
Archeologisch deskundige	M.H. Bartels
Beheer en plaats projectdocumentatie	Provinciaal depot voor archeologie van Noord-Holland
Opdrachtgever	Woningstichting Welwonen
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Geologie en landschap	11
2.2 Korte geschiedenis Enkhuizen	12
2.3 Historische ontwikkeling plangebied	15
3. Doel en methode van het onderzoek	18
3.1 Onderzoeksopdracht	18
3.2 Methode	20
4. Resultaten archeologisch onderzoek	22
4.1 Fase 0: Bodemopbouw en verstoringen	22
4.2 Bronstijd (fase 1)	23
4.3 Middeleeuwen (1150-1500)	23
4.3.1 Fase 2: 1150-1225	23
4.3.2 Fase 3: 1225-1325	29
4.3.3 Fase 4: 1325-1500	31
4.4 Overig vondstmateriaal Middeleeuwen (J. Leek)	33
4.5 Nieuwe Tijd (1500-2018)	37
4.5.1 Fase 5: 1500-1600	37
4.5.2 Fase 6: 1600-1700	42
<i>Kadertekst: Bijbelse borden (C.P. Schrickx)</i>	51
4.5.3 Fase 7: 1700-1950	77
4.5.4 Vondstmateriaal Nieuwe Tijd	84
<i>Kadertekst: Mesheft met doelzakspeler (C.P. Schrickx)</i>	90
5. Synthese	94
6. Beantwoording onderzoeksvragen	99
7. Samenvatting	103
Literatuur	104
Catalogus waterput S4	108
Kaartbijlagen	
Bijlage 1 - Allesporenkaart	143
Bijlage 2 - Fase 2 (1150-1225)	145
Bijlage 3 - Fase 3 (1225-1325)	147
Bijlage 4 - Fase 5 (1500-1600)	149
Bijlage 5 - Fase 6 (1600-1700)	151
Bijlage 6 - Fase 7 (1700-1950)	153
Bijlage 7 - Profielen deel 1	155
Bijlage 8 - Profielen deel 2	157
Determinatielijsten en specialistisch onderzoek	
<i>Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl</i>	
Bijlage 9 - Determinatielijsten vondstmateriaal	
Bijlage 10 - Dendrochronologisch onderzoek (S. van Daalen)	
Bijlage 11 - Tabakspijpen (J. van Oostveen)	

Afb. 1.1a. De ligging van het plangebied binnen de gemeente Enkhuizen in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is in kleur het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

1. Inleiding

Van 19 tot en met 22 maart 2018 heeft Archeologie West-Friesland, in opdracht van woningcorporatie Welwonen, een inventariserend proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de locatie Westeinde 88-92 te Enkhuizen (afb. 1.1a en 1.1b). Op basis van de resultaten werd door het bevoegd gezag besloten dat vervolgonderzoek noodzakelijk was. Van 30 april tot en met 4 mei 2018 vond op de locatie daarom een opgraving plaats.

Afb. 1.1b. Locatie van het plangebied Westeinde 88-92 (zwarte stippellijn) op een luchtfoto (bron: PDOK).

De eindverantwoordelijkheid voor het project was in handen van senior KNA-archeoloog drs. Michiel Bartels. De projectleider tijdens het veldwerk was senior KNA-archeoloog drs. Bart ter Steege. De andere leden van het vaste veldteam waren KNA-archeoloog drs. Marlijn Kossen (als veldtechnicus), archeologen Jasper Leek en Annabelle de Gast, veldmedewerker Etienne van Paridon en Aad Weel (metaaldetectie). Daarnaast behoorden archeoloog Wytze Stellingwerf en stagiaire Jordy Jetses gedurende een deel van het project tot het veldteam. Het graafwerk werd uitgevoerd door de machinisten Peter Zwaan en Dirk Ruiters van Zwaan B.V te Wijdenes.

De aanleiding voor het archeologisch onderzoek vormde de sloop van de bestaande bebouwing en de nieuwbouw van appartementen. De geplande werkzaamheden zouden een groot deel van het bodemarchief verstoren. Behoud *in situ* bleek niet mogelijk, zodat de resten via een opgraving *ex situ* zijn veiliggesteld (afb. 1.2). De oppervlakte van het plangebied bedroeg circa 450 m².

De uitwerking van het onderzoek is verricht door en onder leiding van Bart ter Steege. De keramiek uit de Nieuwe Tijd, het glaswerk en het metaal zijn gedetermineerd door Wytze Stellingwerf en Christiaan Schrickx. Het middeleeuwse aardewerk door Jasper Leek. De

houten tonnen en kuipen zijn beschreven door Dieuwertje Duijn (materiaalspecialist organisch materiaal).

De verwerking van het omvangrijke vondstmateriaal was niet mogelijk zonder de hulp van diverse vrijwilligers. Het puzzelen en plakken van de keramiek is verzorgd door vrijwilligers Peter Oudheusden, Bert Balk, Leo van den Thillart, Dorian Geerdink, Pernel Nijenhuis en Dolf van Doorm. De fotografie van de objecten is uitgevoerd door Wytze Stellingwerf. De opmaak van het rapport is verzorgd door Fleur Schinning.

Afb. 1.2. Het archeologisch leesbare vlak wordt met een graafmachine aangelegd.

Een aantal onderdelen van de uitwerking is uitbesteed. De dendrochronologische monsters zijn onderzocht door Van Daalen Dendrochronologie. Een selectie van de grondmonsters werd geïnventariseerd door BIAX. Het pijpvaardewerk is gedetermineerd door Jan van Oostveen.

In een waterput binnen het onderzoeksgebied werd een grote hoeveelheid vondstmateriaal aangetroffen, waaronder een aantal bijzondere fragmenten. Vanwege de gesloten context en uitzonderlijke voorwerpen is besloten deze vondsten in een catalogus op te nemen. Grote dank gaat uit naar het Provinciaal depot van bodemvondsten restauratieatelier Restaura voor de conservering van de bijbelse borden die eveneens afkomstig zijn uit deze context.

In dit rapport worden de resultaten van de opgraving gepresenteerd. Hoofdstuk 2 behandelt de geologische en landschappelijke ontwikkeling van de onderzoekslocatie. Daarnaast wordt een korte geschiedenis van de omgeving geschetst en aandacht besteed aan de historische ontwikkeling van het plangebied. In het derde hoofdstuk komt het doel en de methode van het onderzoek aan bod. Hoofdstuk 4 gaat in op de archeologische sporen en vondsten binnen het plangebied, waarna in hoofdstuk 5 de synthese volgt. In hoofdstuk 6 worden de onderzoeksvragen beantwoordt en in hoofdstuk 7 worden de onderzoeksresultaten samengevat.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

Aan het einde van de laatste ijstijd lag Enkhuizen in een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zand was afgezet. Geologisch gezien behoort deze zandafzetting tot de Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand)¹. De top van deze pleistocene afzetting bevindt zich tussen de 14 en 10 m –NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen (het Basisveen) op het dekzand. Dit Basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3800 voor Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.² De sedimenten die in deze periode zijn afgezet, worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3800 voor Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland binnen. Buiten de invloedssfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedssfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul afgezet.

Tussen 3800 en 1400 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven. Volgens deze reconstructies heeft Enkhuizen in een kweldergebied gelegen. Grote getijdengeulen zijn vermoedelijk niet actief geweest. Buiten de actieve delen van het zeegat vond veengroei plaats (behorend tot het Hollandveen Laagpakket).

Rond 1500 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Na het droogvallen van de geulen vond als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders.

Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3800 voor Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens waren ontstaan. Op het moment dat de laatste actieve geulen verlandden, verdwenen ook deze onder een dik pakket veen. Op en rond de veenkussens waren alleen nog kleine veenstroompjes actief. Deze voerden het water uit de veenkussens af naar lager gelegen delen.

---

1 Hoewel Nitg-TNO in 2000 (Weerts e.a., 2000; De Mulder e.a., 2003) een nieuwe lithostratigrafische indeling heeft ingevoerd, wordt in dit stuk ook de oude chronostratigrafische indeling, gebruikt door De Mulder & Bosch, weergegeven. Het Laagpakket van Wormer komt overeen met de Afzettingen van Calais, het Laagpakket van Walcheren met de Afzettingen van Duinkerken en het Hollandveen Laagpakket met het Hollandveen.

2 De Mulder & Bosch, 1982.

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 v. Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen en op de kwelders.³ Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 n. Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond.⁴

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het westfries veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.⁵ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf circa 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriesse Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) verzwakte de dijk, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 12de/13de-eeuwse kern.⁶

Om het gebied binnen de Omringdijk droog te houden, moest dagelijks water in zee worden geloosd. In eerste instantie gebeurde dit tijdens eb via spuisluizen in de dijk. Door de aanhoudende daling van het maaiveld was dit na verloop van tijd niet meer mogelijk. De introductie van de poldermolen in Holland in het begin van de 15de eeuw was een antwoord op dit probleem. De eerste poldermolens bij Enkhuizen stonden ten noorden van de stad, aan het einde van de Oude Gouw, en dateren uit omstreeks 1452.⁷

2.2 Korte geschiedenis Enkhuizen⁸

Enkhuizen is gelegen in West-Friesland, aan het oostelijke einde van een oost-west georiënteerde bewoningsas: de Streekweg. De aan deze weg gelegen dorpen bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas (de Zuiderkadijk). Deze as met de aanliggende dorpen is ten gevolge van de vorderende veenontginningen verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg, waarschijnlijk in de 12de eeuw.⁹

3 IJzereef & Van Regteren Altena 1991; Roessingh & Lohof 2011.

4 Besteman 1990, 107.

5 Besteman 1990, 93-96.

6 Boon 1991, 78-114.

7 Boon 1991, 100.

8 Tekst gebaseerd op: Duijn 2016.

9 Zie voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis van Enkhuizen: Duijn 2011a.

De stad Enkhuizen is ontstaan uit een samensmelting van twee dorpen: Enchusen en Gommerskarspel. De kern van Gommerskarspel lag waarschijnlijk bij de huidige Westerkerk, de locatie van het oude Enchusen moet worden gezocht in het huidige IJsselmeer, in het verlengde van de Streekweg/Westerstraat. Door het terugleggen (inlagen) van de Westfriese Omringdijk in de 13de eeuw kwam het oude Enchusen buitendijks te liggen. Ten gevolge van de stijgende zeespiegel en het afslaan van dit buitendijkse land is het dorp door zijn inwoners geleidelijk verplaatst naar het gebied binnen de Omringdijk. Hierdoor kwam Enchusen tegen Gommerskarspel aan te liggen. In 1356 kregen de dorpen stadsrechten en werden zij door graaf Willem V onder de naam Enkhuizen officieel samengevoegd tot stad. In de periode hierna kreeg Enkhuizen een stedelijk karakter door de aanleg van havens, het oprichten van poorten en verdedigingswerken en de bouw van publieke gebouwen, waaronder een stadhuis, gasthuis en waag.

Afb. 2.1. Stadsplattegrond van Enkhuizen rond 1560, gemaakt door Jacob van Deventer.

Pas na de St. Elizabethvloed van 1421 werd het buitendijks gelegen Enkhuizen definitief opgegeven. Op dat moment was alleen de kerk hier waarschijnlijk nog aanwezig. Deze kerk werd afgebroken en vanaf 1423 begonnen de Enkhuizenaren met de bouw van de huidige Zuiderkerk, gewijd aan St. Pancratius. Iets later werd de Westerkerk, gewijd aan St.

Gummarus, door de parochianen van Gommerskarspel gebouwd. In de 15de eeuw werden vier kloosters in Enkhuizen opgericht, namelijk drie vrouwenkloosters bij de Westerkerk en een mannenklooster bij de Zuiderkerk. Onder druk van de gespannen politieke situatie door de Hoekse en Kabeljauwse twisten begon men in 1489 de hele stad met wallen te omgeven. De Westerkerk en omliggende kloosters kwamen hierbij binnen de stadsomwalling te liggen.

Dankzij de bloeiende haringvisserij en handel nam het aantal inwoners van Enkhuizen in de 16de eeuw zeer snel toe. Dit veroorzaakte de bouw van steeds meer huizen, die nu vaak werden uitgevoerd in baksteen in plaats van hout. Tevens was meer havenruimte nodig, wat tussen 1540 en 1570 resulteerde in de aanleg van de Oude Haven, Vissershaven en Oosterhaven. In deze periode rondde men de bouw van de stadsmuren, -poorten en verdedigingstorens af, waardoor de stad aan de landzijde nu goed kon worden verdedigd. De kaart van Jacob van Deventer, de oudste stadsplattegrond van Enkhuizen, geeft een beeld van de omvang van Enkhuizen rond 1560 (afb. 2.1).

Afb. 2.2. Stadsplattegrond van Enkhuizen, afkomstig uit de kroniek van Brandt uit 1666.

Gebrek aan ruimte voor de snel groeiende bevolking en toenemende economische activiteiten was de belangrijkste reden om de stad grootschalig uit te breiden aan de west- en noordzijde rond 1600. De stadsmuren en torens brak men af en hiervoor in de plaats kwamen moderne verdedigingswerken in de vorm van aarden wallen en bastions. Tevens werden nieuwe havens binnen de stad gegraven, namelijk de Nieuwe Haven, Oude Buishaven en Nieuwe Buishaven. Op de kaart uit de kroniek van Brandt uit 1666 is de omvang van de stad na de grote stadsuitbreiding te zien (afb. 2.2).

Rond 1620 bereikte de economische bloei van Enkhuizen zijn piek. Op dat moment woonden ongeveer 21.000 mensen binnen de vest. De bloei was in de eerste plaats te danken aan de haringvisserij op de Noordzee. Hiernaast speelden de handel en scheepvaart een grote rol, met name de Sontvaart (handel op het Oostzeegebied), kust- en Straatvaart (handel op Frankrijk en landen langs de Middellandse Zee) en handel met Azië door de VOC.

Rond het midden van de 17de eeuw was de bloeiperiode voorbij en vond op zowel economisch als demografisch gebied verval plaats. Het dieptepunt van de crisis werd bereikt rond 1850, toen Enkhuizen nog slechts ca. 5.000 inwoners telde. De leegloop had als gevolg dat veel huizen werden gesloopt en de stad een landelijk karakter kreeg, met name in de Boerenhoek. Pas vanaf de late 19de eeuw was weer sprake van groei door de aanleg van de spoorlijn en intensivering van de land- en tuinbouw, met name de teelt van bloemzaad.

2.3 Historische ontwikkeling plangebied

Het Westeinde maakt onderdeel uit van de Streekweg, een oost-west georiënteerde bewoningsas in oostelijk West-Friesland die loopt van Zwaag naar Enkhuizen. De bewoningsas is ontstaan tijdens de ontginningsperiode van dit deel van West-Friesland, toen de ontginners een lange dijk opwierpen (de Streekweg) en hier hun kerken en huizen langs bouwden. De dorpen, onder meer Enkhuizen, Bovenkarspel, Lutjebroek, Hoogkarspel en Zwaag, zijn waarschijnlijk in de tweede helft van de 12de eeuw ontstaan. De bewoning concentreerde zich als lint langs de Streekweg, hierachter lag weidegrond.

Het onderzoeksgebied lag binnen de banne van Gommerskarspel, het dorp dat in de 14de eeuw samen met het dorp Enchusen werd samengevoegd tot de stad Enkhuizen. Een banne was een lokale politieke eenheid die samenviel met de grenzen van een dorp en parochie. De kerk van de banne Gommerskarspel is de huidige Westerkerk in Enkhuizen. Al in de 12de eeuw stond hier een kerk, op dat moment nog gebouwd van tufsteen.

Afb. 2.3. Stadsplattegrond van Enkhuizen rond 1560, gemaakt door Jacob van Deventer. De rode cirkel geeft de locatie van het plangebied bij benadering weer.

In deze periode bestond helaas nog geen cartografie. Maar de karakteristieke oorspronkelijke strokenverkaveling van langgerekte percelen op het lint gericht, stamt uit deze ontginningsfase. Op de kaart van Jacob van Deventer uit omstreeks 1560 is deze verkaveling met name ten zuiden van het Westeinde zichtbaar (afb. 2.3). De kaart toont rechts de stad Enkhuizen voordat de grote stadsuitbreiding aan het einde van de 16de eeuw plaatsvond, waarbij onder meer de nog bestaande wallen en bastions rond de stad werden aangelegd. Geheel links is een deel van het Westeinde zichtbaar, een buurschap van de stad. Het buurschap lag buiten de stadsmuren van Enkhuizen, maar viel onder de jurisdictie van de stad. De wetten en regels van Enkhuizen waren dus ook van toepassing op het Westeinde. Dichtbij de stadsmuren van Enkhuizen is langs de Streekweg een klein industriegebied met molens en lijnbanen aanwezig.

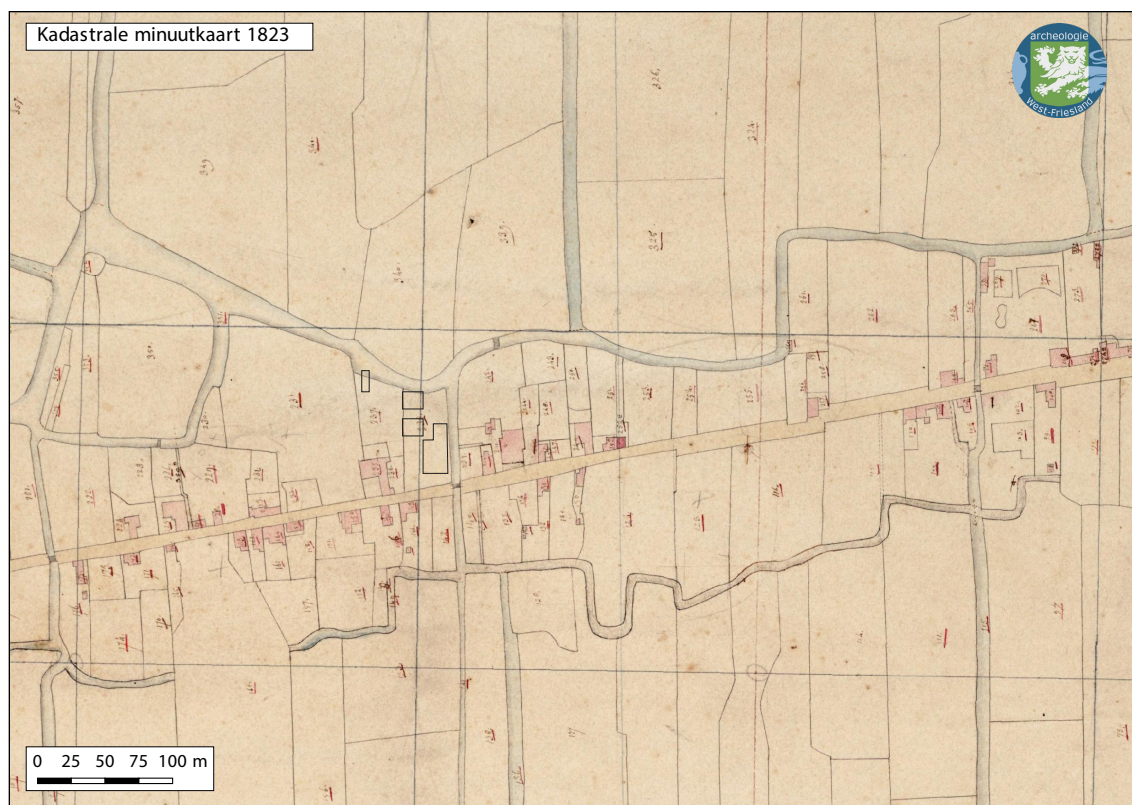

Afb. 2.4. Op een kaart van het Hoogheemraadschap uit 1745 is aan weerszijden van het Westeinde bebouwing te zien in de vorm van rijen aaneengesloten huizen en boerderijen.

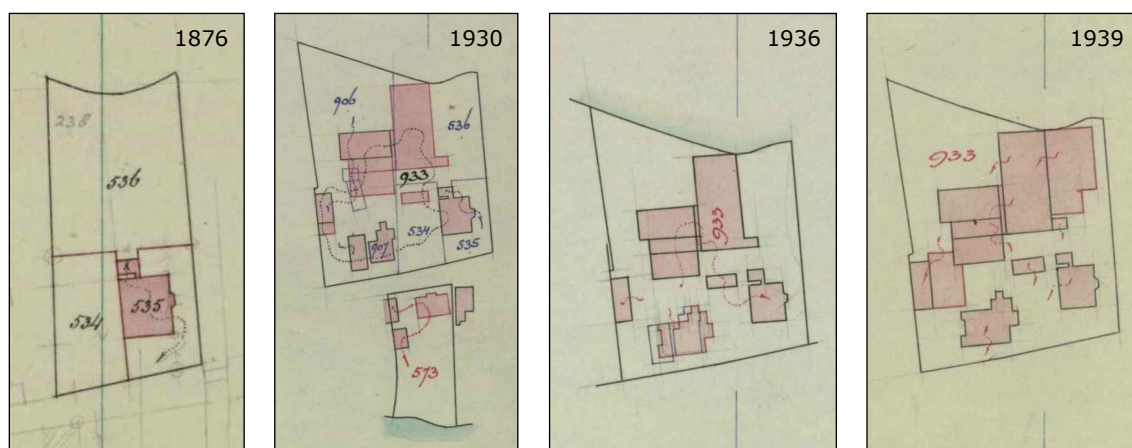
De oudste kaart waarop in het plangebied bebouwing zichtbaar is, is de kaart van Johannes Dou (1651-1654). Op de kaart van Brandt (1666) is ook bebouwing zichtbaar (geheel links). Op een kaart van het Hoogheemraadschap uit 1745 (afb. 2.4) is eveneens binnen het plangebied bebouwing te zien. De kaart is gebaseerd op metingen uit de periode 1660-1679 en geeft in feite de situatie in die periode weer.

Op de kadastrale kaart uit 1823 is het terrein onbebouwd (afb. 2.5). Uit de oorspronkelijke aanwijzende tafel (OAT) behorende bij deze kadasterkaart blijkt dat zowel perceel C237 als perceel C238 in gebruik is als boomgaard. Het eerstgenoemde perceel is in bezit van Maarten Louwerman; een bouwman/arbeider. Perceel C238 is in het bezit van Jan Bakker, eveneens een bouwman. De volgende eigenaar van dit perceel is Cecilia Bronstering die het geheel in ieder geval voor 1873 verkoopt aan Pieter Pietersz Vriend. Een landbouwer die in 1876 een huis en schuur op het perceel laat bouwen en een deel als erf, boomgaard en bouwland in

gebruik neemt. In 1916 wordt Pieter Senior Vriend de nieuwe eigenaar die het perceel in 1924 verkoopt aan Pieter Maartensz Bakker. Laatstgenoemde begint een bloembollenbedrijf in 1925 waarop in 1930 de bouw van een huis, pakhuis, kas en schuren volgt. In de jaren hierna worden verschillende panden op het perceel gesloopt, verbouwd en gebouwd (afb. 2.6). De bebouwing is vanaf het einde van de 20ste tot het begin van de 21ste eeuw niet meer op kaarten te zien.¹⁰

Afb. 2.5. Op de kadastrale kaart uit 1823 is geen bebouwing meer zichtbaar binnen het plangebied (zwart kader).

Afb. 2.6. In 1876 wordt op het erf een huis en schuur gebouwd. Vervolgens wordt in 1930 een huis, pakhuis, kas en schuren gebouwd. In de jaren hierna worden verschillende panden op het perceel gesloopt, verbouwd en gebouwd.

10 Aan de hand van kaartmateriaal op www.topotijdreis.nl, exacte datering niet te bepalen.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In totaal zijn twee archeologische onderzoeken uitgevoerd binnen het plangebied. Ten eerste een inventariserend proefsleuvenonderzoek. Het doel van dit onderzoek was het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde archeologische verwachting, zoals geformuleerd in de Quickscan.¹¹ Nadruk hierbij lag op de kwaliteit, aard, omvang en datering van de archeologische resten. Voor het proefsleuvenonderzoek werden de volgende vragen opgesteld:

Bronstijd

1.1. Zijn sporen en structuren uit de Bronstijd aanwezig? Om wat voor soort structuren gaat het? Zijn het nederzettingssporen of ligt de nederzetting elders?

1.2. Dateren de sporen uit zowel de Midden- als de Late Bronstijd? Is per periode een fasering te onderscheiden? Werd de locatie in verschillende periodes verschillend gebruikt?

1.3. Hoeveel van de oorspronkelijke bodemopbouw is verdwenen? Zijn er lokaal nog intacte bodems uit deze periode aanwezig? Wat betekent dit voor de gaafheid van de vindplaatsen?

1.4. In de directe omgeving van het plangebied zijn veel resten uit de Bronstijd aangetroffen (Kadijken, Haling, Rode Paard, Westeinde 62, Streekhof). Hoe verhouden de eventuele resten in dit plangebied zich tot deze onderzoeken?

Middeleeuwen/Nieuwe Tijd

2.1. Zijn ontginningsloten of jongere sloten aanwezig binnen het plangebied? Wat is de oriëntatie? Wanneer zijn de sloten gedempt? Kan iets worden gezegd over de breedte van de ontginningspercelen of splitsing/samenvoeging van percelen in latere tijd?

2.2. Waarmee is het plangebied opgehoogd en in hoeveel fasen? Hoe dik is het ophogingspakket? Kan het moment van ophogen aan de hand van de vondsten strak worden gedateerd? Is sprake van een middeleeuwse huisterp? Zo ja, hoe hoog was deze terp in de Middeleeuwen, wanneer werd de terp opgebracht en wanneer raakte de terp in onbruik?

2.3. Hebben hier (houten) woonhuizen gestaan? Wat is de aard en datering van deze bebouwing? Vanaf wanneer ontstond de verstening van de huizen? Hoeveel bouwfases zijn aanwezig? Is het maaiveld tussentijds opgehoogd? Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen? Wanneer zijn de huizen gesloopt?

2.4. Zijn op de erven achter de huizen waterputten, afvaltonnen en/of afvalkuilen aanwezig? Wanneer zijn zij gemaakt en buiten gebruik gesteld? Kunnen de putten worden gekoppeld aan percelen? Wat kan op basis van vondstmateriaal worden gezegd over het consumptiepatroon en de welstand van de bewoners van het plangebied door de tijd heen? Hoe zag de materiële cultuur van de bewoners eruit? Komt er relatief veel importaadewerk voor? Voor het beantwoorden hiervan is het noodzakelijk dat vondstcomplexen integraal worden meegenomen.

---

11 Schinning, Duijn & Bartels 2016.

Komen voorwerpen voor die samenhangen met agrarische activiteiten, zoals bijvoorbeeld aardewerken kaasvormen? Geven de vondsten informatie omtrent beroepen/ambachten die door de bewoners van het plangebied werden uitgeoefend?

2.5. Zijn sporen of vondsten aanwezig die samenhangen met nijverheid of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, kan worden gezegd om welke activiteiten het gaat? In welke periode vonden zij plaats?

2.6 Zijn er aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning verder van het lint af, zoals eerder langs de Streekweg (Raamstraat in Enkhuizen en Westeinde 107) is waargenomen?

2.7 Op de kaart van Dou uit 1651-1654 staat binnen het plangebied bebouwing weergegeven. Zijn hiervan resten aanwezig in de bodem? Wat is de aard, diepteligging, datering en omvang van deze bebouwing?

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek besloot het bevoegd gezag dat een archeologische opgraving noodzakelijk was. De opgraving had als doel het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van de vindplaats om daarmee informatie te behouden en te publiceren die van belang is voor de kennisvorming over het verleden.

Voor de opgraving werden aanvullende vragen opgesteld, toegespitst op de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Middeleeuwen

Huisterp

3.1 Is de terp te begrenzen binnen het plangebied (lengte/breedte), zo ja, wat was de ligging van de terp?

3.2 Wat was de indeling van het erf? Denk aan locatie bebouwing, waterputten en sloten/greppels. Is hier sprake van een individuele huisplaats of zijn er meerdere huisplaatsen en huizen te onderscheiden?

3.3 Zijn funderingsresten aanwezig en zo ja, hoe zien deze er uit? Zijn de palen ingegraven of op houten balken/sloffen gezet?

3.4 Is de huisterp begrensd met een terpsloot? Wat is de breedte, lengte en diepte hiervan? Zijn eventuele vondsten hieruit te koppelen aan de verschillende fasen van de ophogingen van de huisterp? Zijn resten van een podium te vinden in de vorm van zoden en/of stenen?

3.5 Wat is te zeggen over de relatie tussen de huisterp, de Houtsloot en de Noordervaart? Zijn binnen het plangebied structuren aanwezig die te maken hebben met de sloot, zoals beschoeiingen of aanlegplaatsen?

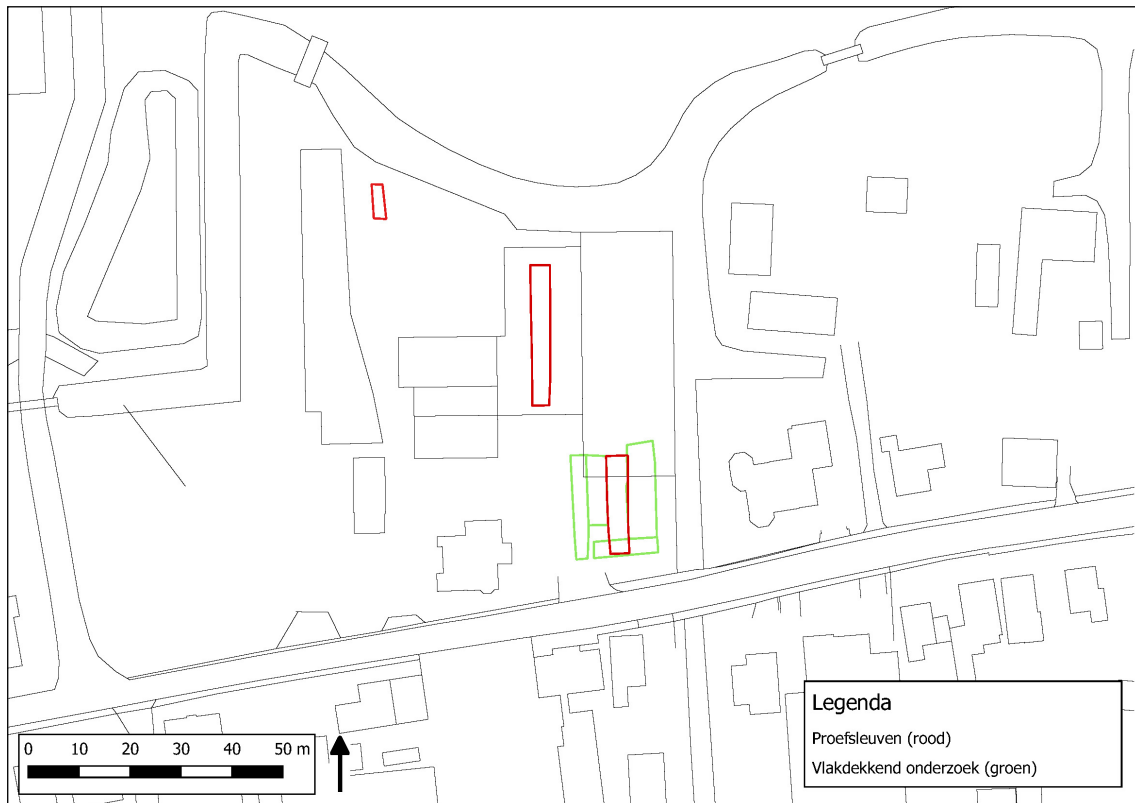
Middeleeuwen/Nieuwe Tijd

4.1 Zijn ontginningsloten of jongere sloten aanwezig binnen het plangebied? Wat is de oriëntatie? Wanneer zijn de sloten gedempt? Kan iets worden gezegd over de breedte van de ontginningspercelen of splitsing/samenvoeging van percelen in latere tijd?

3.2 Methode

Veldwerk

Bij aanvang van het veldwerk zijn door de landmeetkundige dienst van de gemeente Hoorn vaste grondslagpunten geslagen met RD-coördinaten. Daarnaast is een vast NAP-punt uitgezet. Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn drie putten gegraven. De eerste proefsleuf werd haaks op het Westeinde gegraven en had een afmeting van 25 bij 4 m. De tweede en derde sleuf lagen op het achterterrein en hadden een variabele lengte, namelijk 30 bij 4 en 10 bij 2 m. Op basis van het proefsleuvenonderzoek kon het achterterrein worden vrijgegeven. Aan de weg was echter een terp aanwezig. Deze terp is middels drie werkputten opgegraven (afb. 3.1).

Afb. 3.1. Overzicht van de aangelegde werkputten tijdens het proefsleuvenonderzoek en de opgraving.

In principe zijn per werkput twee vlakken aangelegd. De eerste op de funderingsresten uit de Nieuwe Tijd en de tweede tot op de natuurlijke veenbodem. Bij het ontbreken van resten uit de Nieuwe Tijd is direct verdiept naar het tweede vlak. Op enkele locaties is nog een controlevlak aangelegd tot in de natuurlijke zavelige bodem. Verspreid over het terrein waren grote verstoringen aanwezig. Hierdoor waren de profielen en vlakken beperkt leesbaar en werd in het veld besloten de werkputten niet verder naar het noorden toe uit te breiden.

Alle vlakken zijn getekend met de Robotic Total Station (RTS). Sommige delen muurwerk zijn handmatig getekend op schaal 1:20. Dit maakte het mogelijk om zeer gedetailleerd te documenteren met speciale aandacht voor metselverbanden, oversnijdingen en andere detailinformatie.

De profielen zijn tijdens het veldwerk dusdanig aangelegd dat een volledig lengte- en breedteprofiel over het plangebied ontstond. Bij de aanleg van de profielen is verdiept tot in de

natuurlijke zeeklei. Op het achterterrein zijn enkele profielstaatjes gedocumenteerd van een meter breed. In totaal zijn, inclusief het proefsleuvenonderzoek, negen profielen aangelegd.

Aanlegvondsten zijn zoveel mogelijk per relevante laag of spoor verzameld. Stortvondsten zijn verzameld per werkput. Alle vlakken en stort zijn onderzocht met een metaaldetector door een specialist op dit gebied. Van bijzondere metaalvondsten *in situ* zijn de x-, y-, en z-waarden met de GPS ingemeten. De bijzondere en kwetsbare metalen zijn in aparte vondstzakken verpakt.

In totaal zijn zeventien monsters genomen. Het betreft voornamelijk houtmonsters voor dendrochronologisch onderzoek en voor macrobotanisch onderzoek. Van de zeven houtmonsters zijn er vijf dendrochronologisch onderzocht. De selectie is gebaseerd op het aantal jaarringen, de aanwezigheid van spinthout/wankant en de context.

Uitwerking

De vlakken, sporen en structuren die met de hand zijn getekend zijn op kantoor gedigitaliseerd, waarna de vondsten en historische kadastrale informatie aan de gedigitaliseerde tekeningen zijn gekoppeld. De vondsten zijn per materiaalcategorie besproken. Vondsten uit context worden bij de desbetreffende context besproken. Een uitzondering hierop vormt het vondstmateriaal uit waterput S4. Dit was een dermate grote hoeveelheid dat is besloten om hier een apart hoofdstuk aan te wijden (H5). De overige vondsten worden per periode beschreven in een aparte paragraaf.

Bij het glas en keramiek is gebruik gemaakt van het classificatiesysteem van laat- en postmiddeleeuws aardewerk en glas (het Deventer-systeem). Nieuwe types en bijzondere stukken zijn getekend, een selectief deel van het aardewerk is gefotografeerd.

Alle sporen en vondsten zijn uitgewerkt conform de eisen in de KNA 4.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie West-Friesland, versie 2.0.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

De sporen aan het Westeinde 88-92 kunnen worden ingedeeld in zeven verschillende gebruiksen bewoningsfasen op basis van stratigrafie, de onderlinge samenhang van de sporen en de datering van het vondstmateriaal. De eerste fase is toegekend aan enkele sporen uit de Bronstijd. De tweede fase dateert tussen 1150 en 1225 en hangt samen met het opwerpen van een terp ten westen van het plangebied. Verder is het terrein in deze periode in extensief gebruik getuige enkele middeleeuwse daliegaten, een enkele sloot en enkele kuilen. In de volgende fase wordt het terrein steeds meer opgehoogd. Op basis van het materiaal uit sporen en profielen kan deze ophoging worden gedateerd tussen 1225 en 1325. Fase 4 (1325-1500) kenmerkt zich door de aanwezigheid van slechts enkele sporen en vondsten. Vanaf 1500 worden weer meer sporen aangetroffen, evenals bijbehorend vondstmateriaal. De volgende fase van gebruik dateert tussen 1600-1700 en bestaat uit enkele waterputten en funderingsresten van bewoning, evenals de laatste fase 7 die dateert tussen 1700 en 1950.

4.1 Fase 0: Bodemopbouw en verstoringen

De natuurlijke bodem bestond in het plangebied uit een lichtgrijze zavelige kleilaag. De bovenzijde van de laag bevond zich zowel aan de weg als op het achterterrein op een hoogte van -2,40 NAP. Hier bovenop was een lichtgrijze laag aanwezig van maximaal 0,1 m dikte. Deze laag is in de Bronstijd afgezet en wordt vrijwel overal in West-Friesland aangetroffen. Bovenop de laag uit de Bronstijd was een natuurlijk veenpakket aanwezig van maximaal 0,4 m dikte met de top op een hoogte van -2 tot -2,10 NAP. Aan de weg waren boven op het veenpakket meerdere ophogingslagen opgebracht uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd van in totaal 1,30 m dikte. Op het achterterrein was één ophogingslaag uit de Nieuwe Tijd aanwezig bestaande uit donkere bruinigrijze klei met een dikte van 0,6 m.

Afb. 4.1. In de profielen was duidelijk zichtbaar dat grote delen van het plangebied waren verstoord tot een aanzienlijke diepte.

De profielen tonen aan dat een groot deel van het plangebied tot een behoorlijke diepte verstoord is geraakt tijdens de bouw en sloop van de verschillende gebouwen en bedrijfspanden die op het terrein hebben gestaan (afb. 4.1). De verstoringen hebben er voor gezorgd dat veel informatie uit de Nieuwe Tijd verloren is gegaan.

4.2 Bronstijd (fase 1)

Bij eerder archeologisch onderzoek is vastgesteld dat het gebied rondom het plangebied intensief bewoond is geweest in de Bronstijd. Op basis van dit gegeven was de verwachting voor prehistorische archeologische resten binnen het plangebied hoog. Tijdens de opgraving bleek echter dat slechts drie sporen uit de Bronstijd aanwezig waren.

(Paal)kuilen S50 en S51

In werkput 4 werden twee ronde sporen aangetroffen met een homogene vulling van grijze klei op een diepte van -2,50 NAP en een diameter van 0,3 m (S50 en S51). De sporen hadden een resterende diepte van 0,1 m en lagen op een onderlinge afstand van 2,8 m. Mogelijk betreft het de resten van paalkuilen.

Greppel S24

De greppel werd aangetroffen aan de noordzijde van werkput 2 op een hoogte van -2,3 NAP en was 0,4 m breed (S24). Het spoor was noordwest-zuidoost georiënteerd en opgevuld met donkergrijze klei en een restant van het bovenliggende laagje veen.

De beperkte hoeveelheid sporen toont aan dat het plangebied in de Bronstijd op zijn minst extensief in gebruik was.

4.3 Middeleeuwen (1150-1500)

4.3.1 Fase 2: 1150-1225

In deze fase wierp men aan het Westeinde een terp op die zich deels binnen de onderzochte locatie bevond. Van de terp werd een ophogingslaag, enkele afvallagen en een zodenbaan aangetroffen. Daarnaast konden enkele daliegaten ook tot deze fase worden gerekend.

4.3.1.1 Terpophoging S60

De oudste terplaag bestond uit een 0,4 m dik pakket bruine veen- en kleibrokken met daarin lichtgrijze kleibrokjes (S60). De top van de ophogingslaag lag op een hoogte van -1,80 NAP. De laag werd begrensd door een zodenbaan (zie onder) aan de oostzijde. De begrenzing aan de westzijde lag buiten het plangebied. In ophogingslaag S60 werden 47 scherven keramiek verzameld, wat 3,7% uitmaakt van al het aangetroffen middeleeuwse aardewerk op locatie.¹² Het grootste deel van de keramiek uit ophogingslaag S60 is kenmerkend voor de periode 1100-1225, hoewel vier fragmenten Pingsdorf-type aardewerk beduidend ouder zijn, namelijk uit de 11de eeuw.

De grootste groep aardewerk uit terplaag S60 wordt met 24 scherven (2,91%) door het Rijnlandse Pingsdorf-type aardewerk gevormd, gevolgd door het lokaal vervaardigde kogelpotaardewerk (17 stuks, 2,06%) en tenslotte met zes stuks het blauwgrijze Paffrath-achtige aardewerk (0,73%).

---

12 Tekst en determinatie: J. Leek.

Binnen het Pingsdorf-type aardewerk kunnen twee typen worden onderscheiden, namelijk de Pingsdorf-type pot (pi-pot) en de handgevormde kogelpot (pi-kog). Van de potten zijn een complete geknepen standring, een oor en twee gedecoreerde wandfragmenten aangetroffen. Beide gedecoreerde fragmenten zijn met vingervegen versierd, die kenmerkend zijn voor de periode 960-1180. Het betreft een lintvormig oor met ondiepe groeven met rode engobestrepes op de rand.

Uit de overige Pingsdorf-type scherven konden twee handgevormde kogelpotten worden gepuzzeld en geplakt. Beide exemplaren zijn voorzien van een afgeschuind dakvormig profiel met een groef op de rand (pi-kog-1). Eén exemplaar is archeologisch compleet teruggevonden (afb. 4.2).¹³ Het gaat om een gedrongen pot met een vrij scherpe knik op de overgang van de buik naar de hals met een randdiameter van 9 cm. De kogelpot is waarschijnlijk zeer hard gebakken en toonde op de breuk van de bodemfragmenten sporen van versintering. Dit geeft aan dat de pot vermoedelijk is gebakken in een oven met een temperatuur boven de 1000 tot 1100 °C. Bij dit proces versmelt de magering (zand) met de klei en ontstaat een homogener en harder baksel.

Afb. 4.2. Twee kogelpotten van Pingsdorf-type aardewerk met afgeschuind dakvormig profiel met groeve op de rand (pi-kog-1). Niet op schaal.

Handgevormde kogelpotten uit het Rijnlandse Pingsdorf kwamen vanaf de tweede helft van de 11de eeuw tot in de 14de eeuw voor. Het zwaartepunt van het voorkomen van de handgevormde kogelpotten bevond zich echter tussen 1160 en 1260.¹⁴ In oostelijk West-Friesland wordt het Pingsdorf-type aardewerk uitsluitend tot de eerste helft van de 13de eeuw teruggevonden. Daarna werd het in de loop van de 13de eeuw vervangen door het hardere proto-steengoed (s5). Binnen het lokaal vervaardigde kogelpotaardewerk kon één vorm worden onderscheiden, namelijk de kogelpot (kp-kog). Andere vormen, zoals een bakpan (kp-bak) of kogelpot op standring (kp-pot) waren niet aanwezig. De kogelpotten waren met drie verschillende randtypen uitgevoerd, waarvan zestien stuks waren voorzien van een dakvormig randprofiel (kp-kog-6, 5 MAE, afb. 4.3), twee stuks met S-vormig uitgebogen en verdikte afgeronde rand (kp-kog-9, 2 MAE),¹⁵ en twee stuks met een driehoekig verdikte rand (kp-kog-2, 2 MAE, afb. 4.4).¹⁶ Van het blauwgrijze Paffrath-achtige aardewerk zijn slechts zes fragmenten teruggevonden.

13 V108-C01, V108-C07.

14 Bult 2011, 178.

15 V108-C03, V108-C04, V108-C05.

16 V108-C02.

Afb. 4.3. Kogelpotten met dakvormig randprofiel (kp-kog-6). Niet op schaal.

Hieronder was een vrijwel complete rand van een kogelpot met een diameter van 9 cm en een afgeschuind dakvormig randprofiel. Paffrath-aardewerk is goed van lokaal vervaardigd kogelpotaardewerk te onderscheiden door de bladerdeegachtige breuk en de metallicachtige glans aan de buitenzijde van de pot. Paffrath-aardewerk werd waarschijnlijk vanaf halverwege de 10de eeuw op grote schaal geïmporteerd en bleef in West-Friesland tot circa 1225 in zwang.

Afb. 4.4. Kogelpot met driehoekig verdikterand (kp-kog-2).

4.3.1.2 Zodenbaan S61

Tegen ophogingslaag S60 werd op een hoogte van -1,93 NAP een zodenbaan aangetroffen in een noord-zuid oriëntatie die gevolgd kon worden over een afstand van elf meter (afb. 4.5). De zoden hadden een afmeting van circa 15 bij 30 bij 2 cm, maar verschillende afmetingen kwamen voor. De zodenbaan moet worden geïnterpreteerd als onderdeel van de rand van een huispodium. Hoewel in de zodenbaan geen hoek werd waargenomen richting het oosten of westen is het aannemelijk dat de terp tot aan het Westeinde heeft doorgelopen. In profiel 10 was zichtbaar dat de zodenbaan schuin richting het westen toe liep wat er op wijst dat de terp zich voornamelijk ten westen van het plangebied bevond (afb. 4.6).

Afb. 4.5. Aan de rechterzijde is duidelijk een baan van zoden zichtbaar van grijze kleizoden.

Afb. 4.6. Hoewel in het vlak niet herkend waren in het profiel nog meerdere zoden zichtbaar die schuin omhoog richting het westen liepen.

Opvallend was dat zich langs de zodenbaan geen terpsloot of (erf)greppel bevond, iets wat met enige regelmaat in West-Friesland wordt waargenomen, maar geen regel blijkt te zijn.¹⁷

17 Bv. Gerritsen 2019, Leek 2019, Ter Steege & Duijn 2019.

Bij een terp aan de Westerkerkweg werd bijvoorbeeld de noordzijde begrensd door een sloot en de zuidzijde door een rand van gestoken kleizoden.¹⁸

4.3.1.3 Afvallagen S62/S67

Een andere aanwijzing dat de oudste middeleeuwse terp zich voornamelijk aan de westzijde van het plangebied bevond was de laag die ten oosten van de zodenbaan aanwezig was. Dit betrof een donkergrijze kleilaag met daarin wat veenbrokken en lichtgrijze kleibrokken (S62/S67). In dit pakket werd maar liefst zes keer zo veel aardewerk aangetroffen als in S60 (afb. 4.7).¹⁹

Afb. 4.7. Een selectie van het aangetroffen middeleeuwse aardewerk.

Op basis van de hoeveelheid keramiek uit dit pakket is het aannemelijk dat men hier het afval van de huisplaats heeft gestort. In het westprofiel van werkput 1 was zichtbaar dat het pakket naar het noorden toe dunner werd en na 8,6 m verdween. Vanaf deze hoogte werd de hierboven genoemde zodenbaan ook niet meer duidelijk waargenomen. Mogelijk betreft het hier de grens van de terp aan de noordzijde. Dit zou betekenen dat de terp in deze fase circa 16 m lang is geweest. Over de breedte van de terp kunnen geen uitspraken worden gedaan.

Bovenop S62/S67 was aan de zuidzijde van het profiel nog een tweede afvallaag zichtbaar van 0,1 m dikte met de top op een hoogte van -1,80 NAP.²⁰ Deze laag liep tot aan de zodenbaan en bestond uit een gelaagd pakket van donkergrijze klei en oranje as. In deze laag werd één randscherf aangetroffen van een kogelpot van Paffrath-aardewerk (bg-kog-2) met een datering tussen 1000-1250.²¹

---

18 Gerritsen 2017, p24.

19 V83, V86, V103.

20 Laag 7, profiel 11.

21 V107.

De keramiek uit de lagen S62/S67 was kenmerkend voor de periode 1150-1225.²² Het grootste gedeelte is met 225 fragmenten afkomstig van het lokaal vervaardigde kogelpotaardewerk. Zoals gebruikelijk voor deze periode zijn de meeste randfragmenten uitgevoerd met een aan de buitenzijde afgeschuind en dakvormig randprofiel (12 stuks), gevolgd door vier stuks met een driehoekig verdikte rand (kp-kog-2), een wijdmondige kogelpot met een naar binnen afgeschuinde en van buiten afgeronde rand met een dekselgeul (kp-kog-12) en een kogelpot met korte uitstaande hals en afgeronde rand met dekselgeul (kp-kog-13). Een interessant gegeven is dat slechts vier fragmenten kogelpotaardewerk zijn voorzien van relatief grove bezemstreekdecoratie en fijne bezemstreekversiering volledig ontbrak. De grove bezemstreekversiering ontstond aan het einde van de 12de eeuw, maar was vooral dominant in de 13de eeuw.²³ Daarnaast is één fragment afkomstig van een ronde (schenk)ruit.

De Rijnlandse importwaren bestonden uit Pingsdorf-type aardewerk (5 stuks), blauwgrijs Paffrath-achtig aardewerk (46 stuks) en in mindere mate proto-steengoed (1 stuk). Voor zover te determineren zijn alle Paffrath-achtige scherven afkomstig van kogelpotvormige potten met een afgeschuind dakvormig randprofiel (bg-kog-2, 10 stuks, 5 MAE, afb. 4.8).²⁴ Van de vier Pingsdorf-type aardewerkfragmenten was een scherf afkomstig van een handgevormde kogelpot met een driehoekig verdikte rand en een lip aan de binnenzijde (pi-kog-3).

Afb. 4.8. Kogelvormige pot van blauwgrijs aardewerk (Paffrath-achtig) met een afgeschuind dakvormig randprofiel (bg-kog-2).

Van het importwaar uit de Belgische Maasvallei zijn twee fragmenten teruggevonden van een slanke kan met spaarzaam geel loodglazuur (wm-kan). Deze kannen kwamen ongeveer vanaf 1175-1200 in omloop en vervingen de Maaslandse tuitpot.²⁵ Vanaf 1250 verviel de export uit het Maasland grotendeels. Vanaf dan kwamen alleen nog Maaslandse kannen met een hard rood baksel voor (1250-1550).²⁶

Verder werd een scherf spaarzaam geglazuurd roodbakkerd aardewerk en een fragment proto-steengoed aangetroffen. Mogelijk waren deze scherven afkomstig uit een jongere laag, aangezien beide scherven na circa 1200 dateren.

Het oudste aardewerk is afkomstig uit S60, waaronder vier scherven Pingsdorf-type aardewerk met een einddatering eind 11de eeuw.²⁷ Het is aannemelijk dat deze scherven zijn meegekomen met de grond die is gebruikt om de terp op te werpen. Het is onduidelijk waar deze grond vandaan komt. Voor de datering van de bewoning op deze locatie kan gebruik gemaakt worden van het aardewerk uit de afvallagen, wat aangeeft dat de eerste fase van bewoning heeft plaatsgevonden tussen 1150 en 1225.

22 Tekst en determinatie J. Leek.

23 Verhoeven 1998, 108-110.

24 V83-C01.

25 Verhoeven 1998, 67-68.

26 Verhoeven 1998, 68-69

27 V108.

Tabel 1. Overzicht van type kogelpotten.

Type	Randen (n)	MAE
kp-kog-2	6	4
kp-kog-6	17	14
kp-kog-9	2	2
kp-kog-12	1	1
kp-kog-13	1	1

4.3.1.4 Daliegaten

Verspreid over het plangebied zijn meerdere grote kuilen aangetroffen. Een deel daarvan kan worden geïnterpreteerd als daliegaten. Ze worden regelmatig in West-Friesland en andere veengebieden gevonden.²⁸ De daliegaten worden in verband gebracht met grondverbetering van de akkers. De klei werd met de veenbodem gemengd om de zuurtegraad te neutraliseren en zo de grond geschikt te maken voor akkerbouw. Hoewel het gebruik van kalkhoudende klei om de grond te verbeteren tot in de 20ste eeuw werd toegepast, lijkt het verschijnsel van de daliegaten zich vooral te beperken tot de periode van net na de ontginningen. De meeste kuilen bevatten geen vondsten en zijn daardoor niet te dateren. Zowel grote ronde kuilen, als rechthoekige of vierkante kuilen komen voor.

S18, S19, S20

Deze kuilen werden aangetroffen in het zuiden van werkput 2. Kuil S18 zat grotendeels in de zuidelijke putwand en had een afmeting van minstens 0,6 bij 2,5 m. De diepte is in het veld niet vastgelegd. De kuil was opgevuld met een homogeen pakket bruine klei, waarin geen vondsten werden aangetroffen. Iets noordelijker lag de rechthoekige kuil S19 met een afmeting van 4 bij 1,8 m en een diepte van 0,4 m. Dit spoor was opgevuld met een pakket bruine klei- en veenbrokken. Dit spoor doorsneed kuil S20 waarvan alleen de breedte kon worden vastgesteld op 1,8 m. Dit spoor was 0,3 m diep en opgevuld met een pakket donkerbruine klei met daarin lichtgrijze kleibrokjes. In zowel S19 als S20 waren nog schopsteken zichtbaar van het graven van de kuil.

S54

In de noordoosthoek van werkput 4 lag een rechthoekige kuil met een afmeting van 2,1 m lang, 1,2 m breed en een resterende diepte van 0,3 m. De kuil was opgevuld met een homogeen pakket bruine klei en veen.

4.3.2 Fase 3: 1225-1325

Tot deze fase konden slechts enkele sporen gerekend worden waaronder een sloot en een kuil. Verder bleek dat in de loop van de 13de eeuw de hierboven beschreven terp werd opgehoogd en uitgebreid richting het oosten. Meerdere lagen getuigen hiervan (S2, S58, S59, afb. 4.9). De onderste van deze lagen bestond uit een rommelig pakket zavelig zand met daarin donkergrijze kleibrokken (S59). De laag had een maximale dikte van 0,3 m. Dit pakket lag over de hierboven beschreven zodenbaan heen. De bovenzijde van de laag bevond zich op -1,60 NAP. Bovenop de zavelige laag lag een pakket grijze klei met oranje en zwarte as en houtskoolpartjes met een

28 Bijvoorbeeld: Dekker 1972 en Mulder & Dekker 2009.

dikte van maximaal 0,1 m. Tot slot was een heterogeen pakket bruingrijze klei met lichtgrijze kleibrokken opgebracht met een dikte van minstens 0,6 m met de top op een hoogte van -1 NAP (S2). De ophogingslaag S2 werd in het gehele onderzochte gebied aangetroffen. Dit wijst er op dat in de loop van de Middeleeuwen zoveel langs het Westeinde is opgehoogd dat een aaneengesloten verhoging ontstond.

Afb. 4.9. De verschillende ophogingslagen, zichtbaar in het profiel.

Vondstmateriaal uit middeleeuwse ophogingslagen fase 3

In de verschillende ophogingslagen die tot fase 3 zijn gerekend is een beperkte hoeveelheid vondstmateriaal verzameld.²⁹ Het bleek op basis van de aangetroffen keramiek in de ophogingslagen niet mogelijk om deze nauwkeurig te dateren. Noemenswaardig is een randscherf Paffrath-aardewerk (bg-kog-2) met een datering tussen 1000-1250. Verder werd voornamelijk 13de-eeuws aardewerk aangetroffen, namelijk twee wandfragmenten proto-steengoed, een fragment grijsbakkend aardewerk en twintig fragmenten kogelpotaardewerk, waarvan drie met bezemstreekdecoratie.³⁰ Ook was één fragment van een ronde standing aanwezig. Aan het einde van de 12de eeuw verschenen nieuwe modellen kogelpotten, namelijk kannen en potten van kogelpotaardewerk (kp-kan en kp-pot). Deze modellen waren vaak eivormig en hadden in plaats van een kogelronde bodem een ronde standing. Soortgelijke kannen en potten zijn onder andere bekend uit Medemblik, Stavoren en de Wieringermeer.³¹ Slechts enkele vondsten konden specifiek aan de 14de en 15de eeuw worden toegeschreven. Het betreft in totaal acht scherven keramiek, waarvan een deel moet worden geïnterpreteerd als opspit.³² Het andere deel werd verzameld tijdens de aanleg van de vlakken.³³ Het gaat om drie scherven van een steengoed kan met glazuur (s2-kan).

29 Tekst en determinatie: J. Leek.

30 V9, V82.

31 Leek 2016, 84.

32 V47, V87, V94, V105.

33 V64, V65, V75, V87, V104.

4.3.2.1 Sloop

In werkput 2 werd een sloot aangetroffen met een oost-west oriëntatie (S23). De sloot was 2 m breed, 0,5 m diep en opgevuld met bruine klei- en veenbrokken (afb. 4.10). In het spoor werden acht scherven kogelpotaardewerk aangetroffen van het type kp-kog-6 met een datering tussen 1100 en 1325.³⁴

Afb. 4.10. De middeleeuwse sloot was opgevuld met bruine klei- en veenbrokken.

4.3.2.2 Overige sporen

Kuil S8

Aan de westzijde van werkput 1 werd deels in het vlak een rond spoor aangetroffen met een diameter van 1,8 m (S8). De kuil was opgevuld met een heterogeen pakket bruine klei met hutteleem- en houtskoolbrokken. De kuil lag op een hoogte van -1,30 NAP, was 0,5 m diep en had een vrij rechte onderkant. De onderzijde van de kuil bevond zich in een ophogingslaag zodat een functie als waterkuil of waterput kan worden uitgesloten. De exacte functie van de kuil is onbekend. Uit kuil S8 werden zeven fragmenten aardewerk geborgen. De lokale keramiek bestond uit vier wandfragmenten kogelpotaardewerk met een datering tussen 1100 en 1325. De importwaar bestond uit een scherp Maaslands aardewerk en een scherp Paffrath aardewerk met een datering tussen 1125 en 1250. Tot slot werd een bijzondere scherp Mayen-aardewerk verzameld, herkenbaar aan de zwarte magering van vulkanisch gesteente uit het Eifelgebied.

4.3.3 Fase 4: 1325-1500

Tot deze fase konden enkele egaliseringslagen worden toegekend. Overige sporen en ook vondsten ontbraken vrijwel volledig. Dit wordt vaker waargenomen in oostelijk West-Friesland. Het is nog niet duidelijk of dit ook daadwerkelijk te maken heeft met het ontbreken van bewoning uit

³⁴ Tekst en determinatie: J. Leek, V31 en V38.

die tijd of dat het meer een gevolg is van de herkenbaarheid, het soort sporen en de omgang met afval in deze periode. Uit historische bronnen blijkt geen demografische neergang, maar eerder een toename van de bevolking vanaf de Late Middeleeuwen.³⁵ Er lijkt voor deze periode dus een discrepantie te bestaan tussen de historische en de archeologische bronnen.³⁶ De aanwezigheid van de egalisatielagen toont aan dat in de directe nabijheid bewoning aanwezig is geweest. Van deze bewoning zijn verder geen sporen aangetroffen.

4.3.3.1 Egalisatielagen

Aan de bovenzijde van profiel 1 werden vijf relatief dunne lagen onderscheiden met de onderkant op een hoogte van -1,20 NAP (afb. 4.11). De lagen konden slechts over een afstand van een kleine 4 m worden gevolgd door de vele verstoringen op dit niveau. De onderste was 0,1 m dik en bestond uit een gemengd pakket van zavelige kleibrokken met donkergrijze klei. Hierboven was een laag donkergrijze klei aanwezig van eveneens 0,1 m dikte. Deze was afgedekt door een schone homogene kleilaag van 0,1 m dikte. De bovenste laag was 6 cm dik. Het leek erop dat laatstgenoemde laag onder te verdelen was in een laagje donkergrijze klei onderin en een laag schonere grijze klei hierboven. Door latere (bouw)activiteiten zijn de lagen echter deels door elkaar geschept, waardoor dit niet met zekerheid vast te stellen was. De afwisseling van schone en 'vieze' lagen wordt in West-Friesland vaker aangetroffen en in verband gebracht met vloerniveau's van (laat)middeleeuwse huizen en egalisatielagen van het erf. Of het vloerniveau's binnenshuis of eerder egalisatielagen betreft van het erf is door de vele verstoringen niet geheel duidelijk geworden. De dikte van de onderste drie lagen wijst op het tweede.³⁷

Afb. 4.11. Bovenin profiel 1 werden relatief dunne kleilagen aangetroffen die vermoedelijk werden opgebracht om het erf te egaliseren.

35 Schrickx 2009a.

36 Een uitzondering hierop wordt gevormd door een proefsleuvenonderzoek aan de Schaperstraat in Grootebroek waar een vondstcomplex uit de periode 1375-1425 werd aangesneden (Gerritsen 2013).

37 Duijn 2012, p.174.

Op basis van het aardewerk onder het pakket egalisatielagen dateren de niveau's ergens tussen 1325 en 1500. Hoewel de lagen voor het egaliseren van het erf niet de exacte locatie van de bebouwing weergeven, is het wel een duidelijke aanwijzing dat het terrein bewoond was in deze fase van de Middeleeuwen. Het huis zal zich niet ver van de egalisatielagen hebben bevonden. Opmerkelijk ook hier is dat de hoeveelheid vondstmateriaal sterk achterblijft bij de andere fasen binnen het plangebied.

4.4 Overig vondstmateriaal Middeleeuwen

Keramiek

Verreweg het meeste middeleeuwse aardewerk is tijdens het aanleggen van de archeologische vlakken en het afwerken van de lagen in het profiel verzameld en met name afkomstig uit de verschillende ophogingslagen langs het Westeinde. Het overgrote gedeelte bestaat uit kogelpotaardewerk (292 stuks), waarvan dertien fragmenten met bezemstreekdecoratie. Verder waren twee fragmenten afkomstig van een kogelpot of kan met standing (kp-kan of kp-pot). Standingen kwamen pas voor vanaf het einde van de 12de eeuw en liepen chronologisch vrijwel gelijk met kogelpotten met bezemstreekdecoratie.³⁸ Bijzonder was de vondst van een misgebakken tuit van kogelpotaardewerk. Mogelijk wijst deze vondst op de kleinschalige productie van kogelpotaardewerk aan huis. Een middeleeuwse kogelpottenbakkersoven is in de regio tot dusver nog niet gevonden.

Van het Pingsdorf-type aardewerk zijn 35 scherven gevonden, waarvan het gros behoorde tot de onderste (onversierde) helft van vrij forse potten. Deze zijn te herkennen aan de dikte van de scherven in vergelijking met scherven afkomstig van bekens of handgevormde kogelpotten. Van één pot is de rand met dateerbare elementen teruggevonden. Zo was het randfragment voorzien van een strakke, driehoekige dakrand met een ronde tuit en golvende verfstrepen op de schouder (afb. 4.12).³⁹ Tezamen duiden deze elementen op een datering tussen 1120 en 1200.⁴⁰ Een andere opvallende vondst van Pingsdorf-type aardewerk is een haakoor.⁴¹ Deze werd aangetroffen in een recente verstoring en is ooit onderdeel geweest van een kogelronde schepbeker met een korte uitstaande rand. Het haakoor heeft een Paffrath-achtig baksel en valt daarom typologisch gezien onder het blauwgrijze aardewerk. Aan de hand van de magering blijkt echter dat dergelijke schepbekers

Afb. 4.12. Een randfragment van een kogelpot van Pingsdorf-type aardewerk met ronde tuit en golvende verfstrepen.

38 Verhoeven 1998, 91.

39 V113-C01.

40 Bult 2011, 182-183.

41 V109.

met een haakoor (bg-spb-1) niet uit Paffrath komen, maar uit Pingsdorf.⁴² Schepbekers waren namelijk veel fijner gemagerd; iets dat bij Paffrath-aardewerk vrijwel niet voorkomt. Daarnaast blijkt uit de eerste beschrijvingen van pottenbakkersafval uit Paffrath door W. Lung in 1955 dat dergelijke schepbekers ontbraken.⁴³ Dergelijke schepbekers met haakoor dateren tussen 1150 en 1225.

Verder is een aantal vondsten zonder context interessant. Tussen de Maaslandse keramiek bevindt zich de handgreep van een rammelaar (afb. 4.13).⁴⁴ Het speelgoed had een holle steel waar oorspronkelijk een hol en bol lichaam aan vast heeft gezeten. In het lichaam hebben waarschijnlijk steentjes of harde stukjes keramiek gezeten, waardoor de rammelaar geluid maakte wanneer het werd geschud.

Een ander fragment is afkomstig van het in deze regio vrij zeldzame hoogversierd aardewerk (afb. 4.14).⁴⁵ Deze keramiek werd vanaf 1150 voornamelijk aan de westkant van Vlaanderen tussen Aardenburg en Kortrijk vervaardigd. Met de naam 'hoogversierd' wordt specifiek het aardewerk bedoeld dat in een oxiderende atmosfeer is gebakken en waarvan de buitenzijde van de pot voor het grootste gedeelte geglazuurd en zeer druk is versierd.⁴⁶ In internationale literatuur staat de keramiek ook wel bekend als Aardenburg-type ware, omdat in de jaren '60 van de vorige eeuw veel aandacht is besteed aan aardewerk uit de bloeitijd van middeleeuws Aardenburg.⁴⁷ Vanaf de 13de eeuw ontstonden ook in Nederland, waaronder Haarlem en Leeuwarden, pottenbakkerijen die hoogversierd aardewerk produceerden.⁴⁸

Hoogversierd aardewerk kwam voort uit het 'normale' roodbakkende aardewerk. De manier van glazuren kwam in zekere mate overeen met die van de Maaslandse keramiek. De vroege objecten zijn dan ook vaker voorzien van een dikke laag glazuur.⁴⁹ Bij hoogversierd aardewerk uit Vlaanderen werd de keramiek voorzien van een witte laag engobe ter accentuering van de glazuurlaag. De laag bestond uit wit kleislib dat voor het aanbrengen van het glazuur op de ongebakken klei werd aangebracht.

Afb. 4.13. De rammelaar van Maaslandse keramiek.

Afb. 4.14. Fragment van hoogversierd aardewerk.

42 Verhoeven 2011, 108-109; Lung 1955/1956.

43 Verhoeven 2011, 108-109.

44 V52-C01.

45 V19-C01.

46 Verhaeghe 1982, 151-173.

47 Trimpe-Burger 1962-1963.

48 Schimmer 1979.

49 Verhaeghe 1982, 151.

Na het aanbrengen van de witte engobe werd het object een eerste keer gebakken.⁵⁰ In de loop van de 13de eeuw werd de combinatie van witte engobe en groen koperglazuur ontwikkeld. Voorwerpen zonder deze elementen dateren vermoedelijk uit een vroegere periode.⁵¹

Descherf uit het onderhavige onderzoek is grijs van kleur en wijkt daarmee af van het gebruikelijke hoogversierd aardewerk. Vermoedelijk is het kannetje tweemaal gebakken. Tijdens de eerste fase werd het kannetje voorzien van alle uiterlijke kenmerken, zoals de verticale groeven onder het oortje en de indrukken op het worstoortje. Voorafgaand aan de tweede fase werden verticale bruine slibmotieven met een eenvoudige ringeloor aangebracht, waarna de kan van loodglazuur werd voorzien. De tweede bakfase vond plaats in een oxiderende ovenatmosfeer, zodat de koper in het glazuur en het ijzer in de slibmotieven konden oxideren en daardoor de gele en bruine kleuren kregen. De scherf is afkomstig uit een vrij schoon kleilig ophogingspakket, waarvan de ouderdom onduidelijk is. De laag erboven dateerde uit de eerste helft van de 13de eeuw. Waarschijnlijk dateert de scherf eveneens uit de eerste helft van de 13de eeuw. Gezien het relatief grove baksel is de kan vermoedelijk van Noord-Hollandse of Friese makelij. Baksels uit Vlaanderen zijn namelijk doorgaans een stuk fijner en voorzien van witte engobe.

In West-Friesland wordt zo nu en dan hoogversierd aardewerk aangetroffen, waarbij het vaak slechts om enkele fragmenten gaat. Tot dusver is binnen de Omringdijk nog nooit een heel object aangetroffen. In de jaren '30 van de vorige eeuw zijn in het oosten van de Wieringermeer nabij Kreileroord de resten van een 13de-eeuwse nederzetting opgegraven.⁵² Tijdens dit onderzoek zijn 94 fragmenten hoogversierd aardewerk geborgen, afkomstig van minimaal twaalf exemplaren (afb. 4.15).⁵³ Vooralsnog gaat het hier om de grootste assemblage hoogversierd aardewerk uit nederzettingcontext.

Tot slot is de vondst van een spinsteen van grijsbakkend aardewerk noemenswaardig (g-spi-2) (afb. 4.16).⁵⁴ Het object heeft een diameter van 26 mm met een gat in het centrum van 6 mm. Waarschijnlijk stamt dit voorwerp ook uit de 13de eeuw.

Afb. 4.15. Een complete kan van hoogversierd aardewerk, aangetroffen in de Wieringermeer.

Afb. 4.16. Een spinsteen van grijsbakkend aardewerk.

50 Verhaeghe 1982, 155.

51 Verhaeghe 1982, 155.

52 Braat 1932.

53 Leek 2016, 93.

54 V1-C01.

Metaal

De oudste metaalvondsten van de opgraving zijn enkele middeleeuwse spinloden.⁵⁵ Het gaat om drie exemplaren met een platte schijfvorm⁵⁶ en een conisch exemplaar⁵⁷ (afb. 4.17). De platte spinloden worden veel in 12de- en 13de-eeuwse contexten in West-Friesland gevonden.⁵⁸ De conische exemplaren dateren hoofdzakelijk uit de 15de en 16de eeuw. De spinloden werden gebruikt bij het spinnen van wol tot garen.

Afb. 4.17. Middeleeuwse spinloden. 1. 3-M01, 2. 6-M01, 3. 33-M01, 4. 114-M01.

Verder zijn een netgewicht van lood, een mogelijk laatmiddeleeuwse nestel voor een veter⁵⁹, een bronzen riemtong⁶⁰ en een fragment van een bronzen ring met een vating voor een steen gevonden.⁶¹ Ook werd hier een fragment van een middeleeuwse sleutel aangetroffen, versierd met een kruis in het midden (afb. 4.18).⁶² De baard van dit object ontbreekt. De ring en sleutel zijn gevonden bij de aanleg van werkput 2, zodat de exacte context van de vondsten onduidelijk is. Mogelijk komen ze uit één van de hierboven beschreven middeleeuwse sporen.

Afb. 4.18. Middeleeuwse metaalvondsten: een nestel, een riemtong en fragmenten van een ring en een sleutel. 1. 67-M14, 2. 67-M13, 3. 33-M03, 4. 33-M025.

55 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

56 V3-M01, V6-M01, V33-M01.

57 V114-M01.

58 Duijn 2012, 174-175; Gerritsen 2013, 63; Schrickx 2006, 116; Schrickx 2013a, 28-29; Schrickx 2013b, 27; Schrickx 2018, 59; Schrickx & Duijn 2017, 63-64, Ter Steege & Duijn 2019, 42-43. Dergelijke spinloden worden over het algemeen in verband gebracht met wolproductie. Ze werden gebruikt als verzwarende aan een spintol, de voorloper van het spinnewiel.

59 V67-M14.

60 V67-M13.

61 V33-M03.

62 V33-M02.

4.5 Nieuwe Tijd (1500-2018)

Binnen het plangebied werden beperkte resten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen, bestaande uit meerdere waterputten, kuilen en bakstenen funderingen. Op basis van de archeologische resten wordt in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk getracht een bewoningsreconstructie op te stellen. Door de beperkte hoeveelheid resten bleek dit een lastige opgave, die niet als zekerheid dient te worden geïnterpreteerd.

4.5.1 Fase 5: 1500-1600

Aan fase 5 konden slechts drie sporen worden toegekend. Het betreft twee waterputten en een kuil. De fasering is gebaseerd op het aangetroffen vondstmateriaal in de sporen.

4.5.1.1 Kuil S15

Iets ten zuiden van S10 werd op een hoogte van -2,21 NAP een rechthoekig spoor aangetroffen met een afmeting van 0,7 m breed en minstens 1 m lang (S15). Het spoor werd doorsneden door S4 waardoor de exacte lengte niet kon worden bepaald. Het spoor was komvormig in de coupe, had een diepte van circa 0,9 m en was voor een klein deel door de natuurlijke bodem heen gegraven. Onderin was het spoor opgevuld met grijsbruine klei met as en gele en oranje baksteenbrokken. Ook bevatte de vulling een brok zandsteen met roestvlekken erop. Bovenop deze vulling lag een pakket bruine, zeer humeuze klei en de bovenste vulling bestond uit een dunne laag heterogene donkere bruingrijze klei met daarin lichtgrijze kleibrokken en wat mortel (afb. 4.19). De exacte functie van de kuil is onduidelijk. Op basis van vorm en diepte betreft het mogelijk een waterkuil.

Afb. 4.19. Doorsnede door S15.

Bij het couperen van het spoor werden zeven scherven keramiek verzameld. Het betreft fragmenten van een bakpan, een test en een spaarzaam geglazuurde grape van roodbakkerij.

aardewerk, daterend tussen 1500 en 1650.⁶³ Op basis van de oversnijding met S4 kan met zekerheid gezegd worden dat het spoor dateert voorafgaand aan de bouw van waterput S4 (zie onder).

4.5.1.2 Waterputten

Waterput S10/14

Dit ronde spoor met een diameter van 1,5 m werd aangetroffen op een hoogte van -1,61 NAP en had een diepte van 0,6 m. De onderzijde van het spoor bevond zich in de natuurlijke bodem, zodat een functie als waterput of waterkuil aannemelijk is. De onderste 0,4 m van het spoor was opgevuld met zeer harde veenbrokken en donkere grijsbruine klei (afb. 4.20).

Afb. 4.20. Doorsnede door waterput S14. Onderin was het spoor opgevuld met harde veenbrokken.

Onder in het spoor waren drie houten planken aanwezig; twee van naaldhout en één van eikenhout. De plank van eikenhout was 0,3 m lang, 0,2 m breed en 1 cm dik en gezaagd in wagenschot. Hiervoor werd een eikenhouten stam eerst in vier stukken (kwartieren) gezaagd door de middenas van de stam. Uit deze vier stukken werden vervolgens planken gezaagd met de zaagsnede loodrecht op de jaarringen. Dit zorgde voor een mooie tekening van het hout. Omdat op deze manier minder planken uit een stam kunnen worden gezaagd waren dergelijke planken kostbaar en werden ze voornamelijk gebruikt voor locaties waar het hout goed zichtbaar was, zoals in houten binnenwanden, dakbeschot, gewelven, luiken, deuren en bij scheepsbetimmering.⁶⁴ Het hout is dus niet primair in het ronde spoor gebruikt, maar als afval in het spoor terecht gekomen. Uit het dendrochronologische onderzoek van de eikenhouten plank bleek dat het hout na 1365 is gekapt en daarmee levert het onderzoek geen duidelijke datering op voor het dichtgooien van de kuil.⁶⁵

---

63 V14.

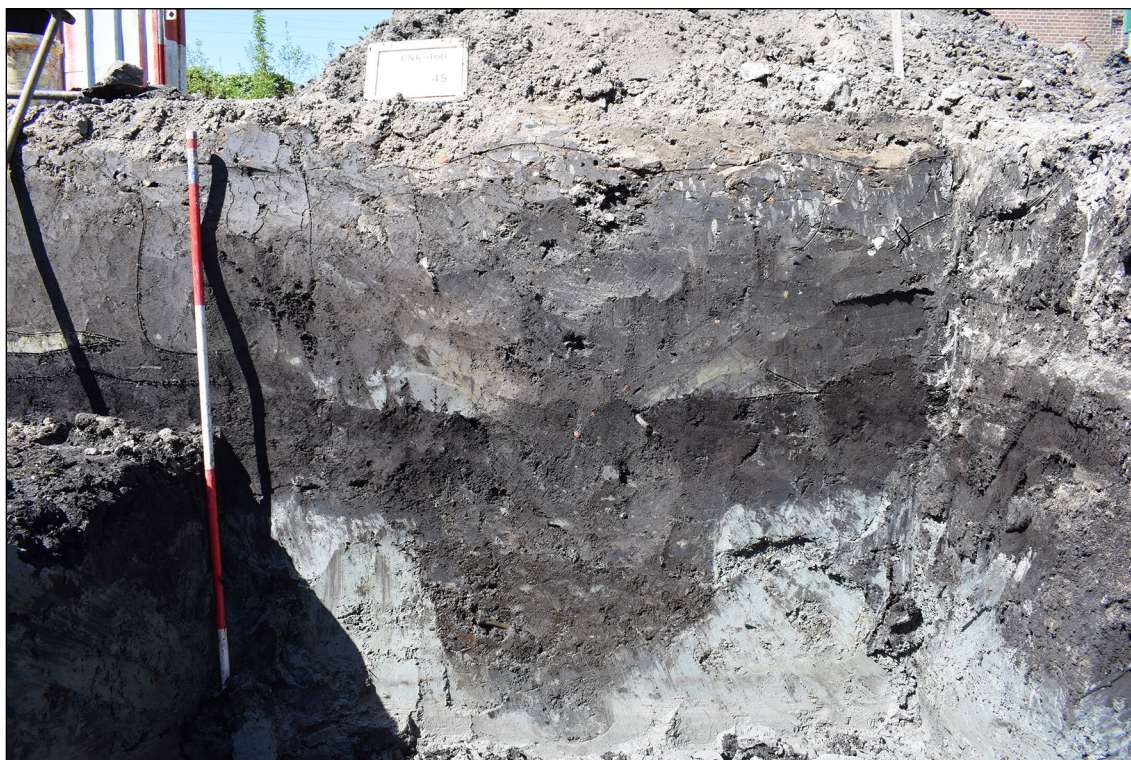
64 Website Joost de Vree.

65 M1.

In het spoor werden zeven scherven keramiek aangetroffen.⁶⁶ Het betreft onder andere een fragment van een bakpan van roodbakkerd aardewerk (r-bak-1) uit de 15de of eerste helft van de 16de eeuw. Verder is een niet nader te determineren scherf van een pot of kan van grijsbakkerd aardewerk aangetroffen uit de 15de of vroege 16de eeuw. Een scherf witbakkerd aardewerk bleek karakteristiek voor de periode na 1500. Onder de metaalvondsten was de dop van een kelderfles van lood-tin. De kelderfles met dit type sluiting kwam pas vanaf de tweede helft van de 16de eeuw in gebruik. Interessant is ook de vondst van een grote beroete zwerfkei van graniet met een diameter van 0,4 m. Mogelijk is deze afkomstig uit een haardkuil. De vondsten wijzen er op dat het spoor in de 16de eeuw is dicht gegooid.⁶⁷

Waterput S66

In de noordwesthoek van het plangebied werd een groot rond spoor aangetroffen dat deels in het profiel zat (S66). Na het opschaven van het profiel bleek het spoor ingegraven vanaf -1,40 NAP en 1,82 m diep. Onderin was het spoor opgevuld met een heterogeen pakket grijs zand met bruine veenbrokken van 1,20 m dikte (afb. 4.21). Hier bovenop lag een pakket donkergrijze klei met schelplagen, rode en oranje baksteenbrokken en botresten met een dikte van 0,6 m. Op basis van de diepte en de onderzijde van het spoor ruim in de natuurlijke bodem, is het aannemelijk dat het een niet beschoeide waterput betreft.

Afb. 4.21. Doorsnede door waterput S66 in profiel 13.

*Keramiek*⁶⁸

In de waterput bevonden zich vooral scherven van voorwerpen die uit de late 16de en vroege 17de eeuw dateren. Meest typerend voor deze periode is een fragment van een bord van Werra-aardewerk (wa-bor-1) versierd met patronen van kleislib. Ook komt een fragment van een bord

66 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

67 V18.

68 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

van Noord-Hollands slibaardewerk voor. Verder is hoofdzakelijk roodbakend en witbakend aardewerk gevonden. Binnen deze baksels bestaat het vormenspectrum onder andere uit bakpannen (r-bak-4, r-bak-5, w-bak-5), borden (r-bor-6), grappen (r-gra-33, r-gra-54), koppen (r-kop-2), een lekschaal (r-lek-8) en een zalfpot (r-zal-3), allemaal vrij karakteristieke vormtypen voor de periode rond 1600. Interessant is de aanwezigheid van een deel van een vroege vuurstolp (r-vst-3) van roodbakend aardewerk versierd met opgelegde kleistrips met radstempels op het stolplichaam en appliques van vruchten in witte klei op de karakteristieke bekroning (afb. 4.22).⁶⁹ Dit type vuurstolp is waarschijnlijk voor 1600 gemaakt. Verder is een opvallend fragment van een ovaal deksel van Hafner-type aardewerk versierd met een kleistrip met vingerindrukken langs de rand op te merken (afb. 4.23).⁷⁰ Het deksel is ongeglazuurd. Dit afwijkende type deksel heeft op een zogenaamde varkenspot gezeten, een tonvormige grappe die op vier poten stond. Dergelijk kookgerei uit de omgeving van Keulen is zeldzaam, maar onder andere uit Alkmaar is een complete varkenspot met identiek deksel bekend (afb. 4.24).⁷¹

Afb. 4.22. Fragmenten van een vuurstolp van roodbakend aardewerk (87-C01).

Afb. 4.23. Deksel van een varkenspot van Hafner-aardewerk (87-C02).

Afb. 4.24. Complete varkenspot, gevonden in de bodem van Alkmaar (bron: De Jong-Lambregts 2004, 33).

69 V87-C01.

70 V87-C02.

71 De Jong-Lambregts 2004, 32-33.

Zeer bijzonder is verder de vondst van een grotendeels intacte trechterbeker van steengoed (s1-tre-7) uit het Duitse Siegburg (afb. 4.25).⁷² Hoewel trechterbekers van ongeglazuurd steengoed al algemeen waren in de 15de eeuw, bleef deze vorm in productie tot in de vroege 17de eeuw. Vaak ontstonden incidentele glazuurvlekken op het oppervlak door zouten uit de as die tijdens het stookproces door de oven waaide. In de loop van de 16de eeuw bereikte de verfijning en diversiteit aan decoratietechnieken in de Siegburger keramiekindustrie een hoogtepunt.

Afb. 4.25. Trechterbeker van steengoed uit Siegburg versierd met allegorische voorstellingen (95-C01).

Het gevonden trechterbekertje is stilistisch te dateren in de tweede helft van de 16de eeuw. In deze periode was de toepassing van medaillon-vormige appliques een veelgebruikte manier van decoreren.⁷³ De trechterbeker is ook op deze wijze versierd. Er bevinden zich drie medaillon-vormige appliques op de buik van de bijna 13 cm hoge beker. Alle medaillons zijn samengesteld uit een kwadraat met daarin een allegorisch thema. Twee appliques bestaan uit dezelfde voorstelling, namelijk die van een vrouw in renaissance kledij die wijn uit een kan in een bokaal schenkt. Achter de dame bevindt zich een banderol met daarop de tekst "GEMESSICHEIT", wat voor gematigdheid staat. De resterende voorstelling bestaat uit een vrouw met gevouwen handen in gebedshouding en achter haar de tekst "DE HOFNVNG". Deze voorstelling is ook bekend van bodemvondsten uit Siegburg.⁷⁴ Uit dezelfde serie zijn allegorische voorstellingen met teksten als "DER GELOOF", "DE LEIFDE" en "DE GERECHTICHEIT" tussen het pottenbakkersafval in Siegburg aangetroffen, waarbij één trechterbeker 1566 gedateerd is.⁷⁵

Uit de waterput werden ook acht fragmenten middeleeuws aardewerk geborgen, afkomstig van kogelpotaardewerk, Maaslandse keramiek en spaarzaam geglazuurd roodbakend aardewerk.⁷⁶

72 V95-C01; Het is niet met zekerheid te stellen of deze vondst uit S66 afkomstig is, aangezien deze met het aanleggen van het vlak is aangetroffen.

73 Gaimster 1997, 166, 170-176.

74 Hähnel 1992, 291, 294.

75 *Ibid.*, 291, 318.

76 V106.

Twee van de vier fragmenten kogelpotaardewerk zijn voorzien van bezemstreekversiering en verticale nagelindrukken.⁷⁷ Deze scherven moeten als opspit in S66 terecht zijn gekomen.

Natuursteen

Tot slot zijn in de waterput twee objecten van natuursteen gevonden. Het gaat om een fragment van kalksteen dat in meerdere facetten is geslepen en een ronde schijf van leisteen met een diameter van 6 cm en een dikte van 0,4 cm (afb. 4.26).⁷⁸ Het ronde stuk leisteen is vermoedelijk bij een spel gebruikt.

4.5.2 Fase 6: 1600-1700

Tot de resten van bebouwing uit de 17de eeuw kunnen enkele bakstenen funderingsresten, een waterput, enkele diepe kuilen en een vondstenconcentratie worden gerekend.

Afb. 4.26. Rond geslepen schijf van leisteen, diameter = 6 cm (87-S01).

Afb. 4.27. De onderkant van de vierkantpoer.

4.5.2.1 Funderingsresten

Vierkantpoer S70

Op een hoogte van -1,40 NAP werd een vierkante bakstenen fundering aangetroffen met een afmeting van 1 bij 1,2 m (S70). De structuur bestond uit twee lagen baksteen en was gebouwd

77 Tekst en determinatie J. Leek.

78 V87-S01.

met rode en gele bakstenen met een formaat van 16x8x5 en 16x8x3,5 cm (afb. 4.27). Op basis van de afmeting van het spoor betreft het hoogstwaarschijnlijk een vierkantpoer van een stolpboerderij, die onderdeel is geweest van het houten vierkant. De andere drie vierkantpoeren werden in het plangebied niet aangetroffen. Het is goed voor te stellen dat deze volledig verwijderd zijn, aangezien van S70 nog maar twee baksteenlagen resteerden.

Schoorsteenfundering S46

Onder een puinspoor (S42, zie onder) werd een fundering gevonden van 2 m lang en 0,8 m breed met de bovenzijde op een hoogte van -1,63 NAP. Op basis van de afmeting wordt uitgegaan van een schoorsteenfundering. Van de fundering resteerden vier baksteenlagen van oranje bakstenen met een formaat van 18x8,5x4 cm en 19x9x5 cm (afb. 4.28). De bakstenen waren gemetseld met een zandige kalkmortel. De fundering was onderdeel van een pand dat zich naar het oosten en noorden toe uitstreckte. Op basis van de baksteenmaten en de uniforme partij stenen is het aannemelijk dat de fundering in de 17de eeuw is neergelegd. Naast de stenen is een ovoïde model pijpenkop gevonden. De pijp, gemerkt met een gekroonde "D", dateert tussen 1750-1780 en is een product van de Goudse pijpenmakers Jan of Cornelis van Leeuwen.⁷⁹ Deze vondst is vermoedelijk bij de afbraak van het pand tussen de bakstenen terecht gekomen. Een andere mogelijkheid is dat de 17de-eeuwse bakstenen in de 18de eeuw zijn hergebruikt.

Afb. 4.28. De resten van een vermoedelijke schoorsteenfundering.

4.5.2.2 Waterputten

Waterput S4

In werkput 1 werd op een hoogte van -1,80 NAP een rond spoor aangetroffen met een diameter van 1,25 m (afb. 4.29). De onderkant van het spoor bevond zich op een hoogte van -3,50 NAP, wat betekent dat de put 1,7 m diep was. Hoewel niet heel duidelijk zichtbaar, zijn aan de zijkant van de waterput brokken veen aanwezig die als zoden moeten worden geïnterpreteerd (afb. 4.30). De zoden werden aangetroffen tot een hoogte van -2,80 NAP. Hieronder werd in de put veel los hout gezien. Het betrof vier planken van grove den. Of en hoe de planken aan elkaar waren bevestigd kon in het veld niet worden vastgesteld vanwege de slechte staat van het hout (afb. 4.31). Het is aannemelijk dat een groot deel van de constructie uit elkaar is gevallen en in de put is beland. In totaal zijn drie planken uit dit spoor bemonsterd voor

⁷⁹ Determinatie: J. van Oostveen, Bijlage 11.

dendrochronologisch onderzoek.⁸⁰ Hieruit bleek dat van één plank een kapdatum kon worden vastgesteld van na 1492 en leverde derhalve geen duidelijke datering op ten aanzien van de aanleg van de waterput.⁸¹

Afb. 4.29. Waterput S4 (witte cirkel) in vlak 1 van werkput 1.

Afb. 4.30. De waterput was beschoeid met zoden (witte lijn).

Doorgaans worden waterputten met een putschacht van zoden in de regio West-Friesland geplaatst in de 12de of 13de eeuw, maar de zodenput van het Westeinde is op basis van het vondstmateriaal pas in het derde kwart van de 17de eeuw gedempt.⁸² Eén keer eerder werd in

80 M4.2, M6.1 en M6.2.

81 M6.1.

82 Dit materiaal wordt uitvoerig beschreven in H5. Daarnaast een catalogus van het vondstmateriaal bijgevoegd.

West-Friesland een zodenput aangetroffen die tot in de 17de eeuw in gebruik was, namelijk bij een opgraving op de locatie Noordeinde 35 te Lambertschaag.⁸³ Vaak bestaat de constructie van deze putten onderin uit houten ton(nen) waarop de zoden zijn opgebouwd. In andere delen van Nederland is het een bekend gegeven dat zodenputten ook in de late Middeleeuwen voorkomen. Zo is in bijvoorbeeld Amersfoort vastgesteld dat zodenputten tot in het midden van de 16de eeuw in gebruik blijven.⁸⁴

Bij de waterput in Enkhuizen werden geen aanwijzingen gevonden dat een houten ton aanwezig was. Mogelijk wijzen de vier planken op een vierkante bekisting. Voor zover bekend is de zodenput de tweede in West-Friesland die nog tot in de 17de eeuw in gebruik was.

Afb. 4.31. De onderzijde van de waterput had een houten constructie. Hoe deze constructie precies in elkaar zat was door de slechte staat van het hout niet meer te achterhalen.

Vondstmateriaal uit waterput S4 (1625-1680)⁸⁵

De waterput was gevuld met een opmerkelijke hoeveelheid afval dat hoofdzakelijk uit het derde kwart van de 17de eeuw dateert. In totaal zijn 306 keramiekfragmenten uit de put verzameld waarbij een minimum van 162 individuele objecten is vastgesteld. De glasvondsten bestaan uit 122 scherven, waarbij minimaal achttien voorwerpen te onderscheiden zijn. Verder zijn diverse objecten van bouwkeramiek, metaal, steen en been in de put aangetroffen. Opvallend is het feit dat veel van de vondsten voor een groot deel compleet bewaard gebleven zijn. Hieronder worden de vondsten uit de waterput per materiaalcategorie beschreven.

Keramiek

Bij de keramiekvondsten is een kenmerkende verdeling van baksels voor een complex uit de tweede helft van de 17de eeuw op te merken (tabel 2; afb. 4.32). Roodbakkend aardewerk beslaat net iets meer dan de helft van de vondsten met minimaal 83 objecten. Hollandse

83 Duijn & Schrickx 2019, 61.

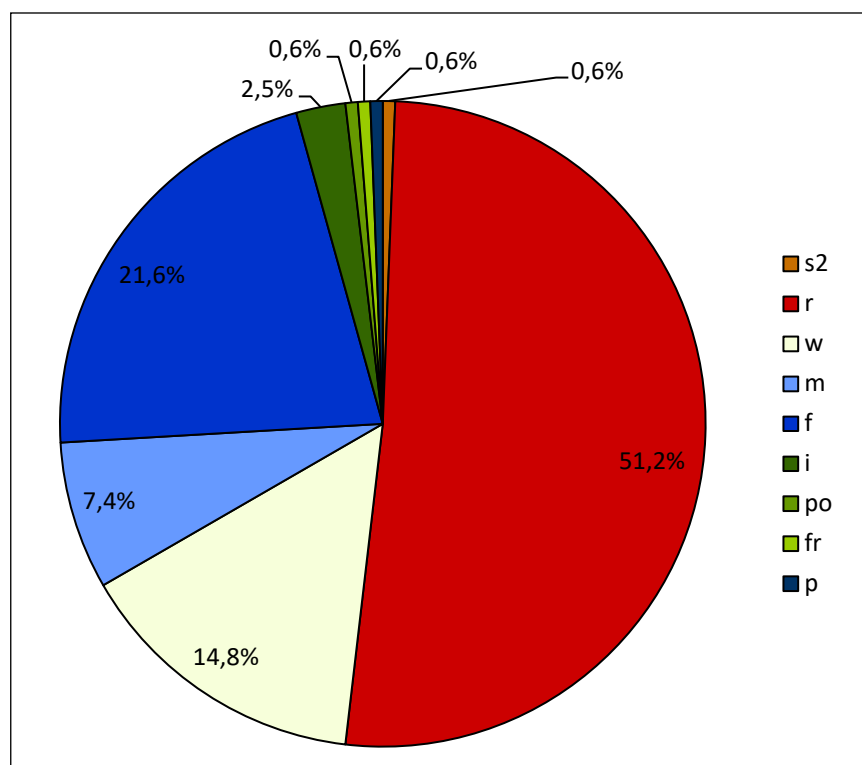
84 Alberts 2016, 290.

85 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

faience, dat vanaf het tweede kwart van de 17de eeuw een populaire concurrent van majolica wordt, is met 35 voorwerpen de op één na grootste bakselgroep en omvat circa 21,5% van de vondsten. Van de categorie witbakkend aardewerk zijn minstens 24 objecten (bijna 15%) op te merken. Majolica is vertegenwoordigd met 12 items en beslaat circa 7,5% van het vondstcomplex. Verder kan slechts één object van Duits steengoed opgemerkt worden. Ook het Chinees porselein is met één voorwerp vertegenwoordigd. De overige vondsten betreffen Mediterrane importen en omvatten gezamenlijk ongeveer 3,5% van alle vondsten.

baksel	MAE
s2	1
r	83
w	24
m	12
f	35
i	4
po	1
fr	1
p	1
	162

Tabel 2. Telling van de keramiekvondsten uit S4.

Afb. 4.32. Verdeling van de bakselgroepen uit S4 op basis van MAE.

Als we kijken naar de verdeling van de functiegroepen binnen de keramiek wordt duidelijk dat de put hoofdzakelijk is gevuld met gebroken voorwerpen die een plaats in de keuken en op de eettafel hebben gehad (tabel 3; afb. 4.33). 46% (MAE = 74) van de vondsten is te bestempelen als tafelgoed en 42% (MAE = 68) van de objecten is onder het keukengoed te scharen. Overigens moet worden opgemerkt dat het niet vanzelfsprekend is dat alle vormen die tot de categorie tafelgoed zijn gerekend ook daadwerkelijk zijn gebruikt om de maaltijden te nuttigen. Borden, kommen en koppen van tinglazuuraardewerk en porselein kunnen ook een sierfunctie op de kast, aan de wand of in een rek hebben gehad, zoals dikwijls te zien is op schilderijen en prenten uit de 17de en 18de eeuw. In het hiernavolgende worden de keramiekvondsten per functiegroep beschreven.

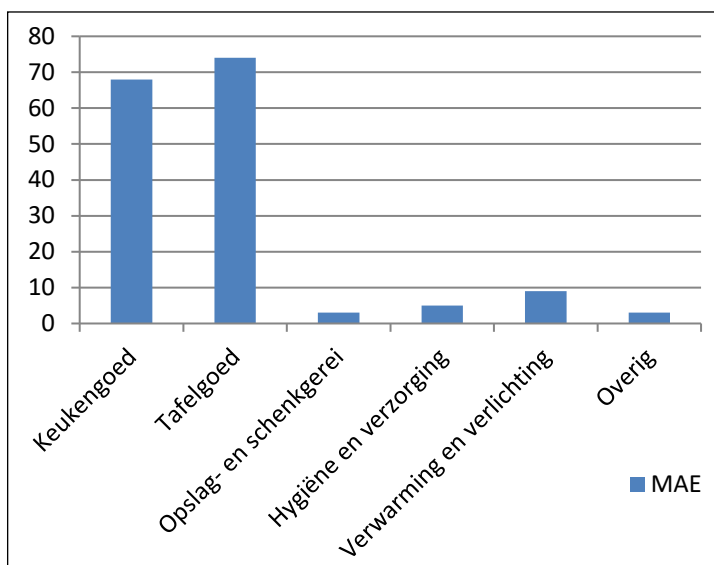
Keukengoed

Meest algemeen zijn bakpannen (MAE = 18) en grappen (MAE = 31). Bij de bakpannen zijn typisch 17de-eeuwse exemplaren met een driehoekige kraagrand vertegenwoordigd. Bij het roodbakkend aardewerk, waarvan opvallend veel tamelijk complete bakpannen zijn gevonden, is onderscheid te maken in exemplaren met een hoge wand en kraagrand (r-bak-4/r-bak-6⁸⁶)

en plattere pannen met een bredere kraagrand (r-bak-12⁸⁷) (cat. 2 t/m 6). Ook bestaat er verschil in afmetingen, met variërende diameters tussen 17 cm en 28,5 cm. De bakpannen van witbakkend aardewerk zijn fragmentarisch vertegenwoordigd met kraagrand (w-bak-3) en manchtrand (w-bak-5).

Funcatiegroep	MAE
Keukengoed	68
Tafelgoed	74
Opslag- en schenkgerei	3
Hygiëne en verzorging	5
Verwarming en verlichting	9
Overig	3
	162

Tabel 3. Telling van de vormen per functiegroep uit S4.

Afb. 4.33. Verdeling van de functiegroepen uit S4 op basis van MAE.

Afb. 4.34. Selectie van het keukengoed uit de waterput (1625-1680).

Het vormenrepertoire binnen de grappen bestaat hoofdzakelijk uit exemplaren van roodbakkend aardewerk (afb. 4.34). Het gaat veelal om bolle of peervormige grappen met een scherpe of afgeronde buikknik en een kraagrand (r-gra-11⁸⁸, r-gra-54, r-gra-62⁸⁹, r-gra-169) of een licht uitgebogen rand (r-gra-33⁹⁰) (cat. 16, 18 & 21). Verder komen ook exemplaren met manchtrand (r-gra-74⁹¹) en opvallende biconische grappen zonder hals (r-gra-119⁹²) voor (cat.

87 V11-C27, V11-C30.

88 V11-C23.

89 V7-C06.

90 V11-C34.

91 V4-C19.

92 V11-C25.

23 & 24). Daarnaast zijn enkele grappen met een afgeronde buikknik en een wijde opening op te merken (r-gra-30⁹³, r-gra-49⁹⁴) (cat. 17 & 20). Deze vorm is ook in witbakkende klei vertegenwoordigd (w-gra-9⁹⁵) (cat. 38). Tot slot komen diverse cilindrische grappen voor (r-gra-47⁹⁶, r-gra-65⁹⁷) (cat. 19 & 22). Gedeeltelijk toebehorend aan het kookgerei zijn ook deksels met verschillende vormen aangetroffen. Het betreft grote grape- of pan-deksels met een hengsel (r-dek-7⁹⁸, r-dek-13⁹⁹) of met knop (r-dek-38¹⁰⁰), een deksel voor op een sluitpan (r-dek-8) en diverse kleine deksels, mogelijk voor op potten of kleinere grapes (r-dek-12¹⁰¹, r-dek-15¹⁰², w-dek-15) (cat. 11 t/m 15).

Naast de bakpannen zijn minimaal vijf steelkommen met een kleine kraagrand (r-stk-2¹⁰³) op te merken (cat. 32). Ook hier is weer een onderscheid in afmetingen te maken. Ander typisch keukengoed is een drietal lekschalen, vertegenwoordigd in twee vormvarianties (r-lek-1¹⁰⁴, r-lek-10¹⁰⁵) (cat. 28 & 29). Daarnaast is een peervormige kan met afgeronde rand (r-kan-NT) op te merken (cat. 25). Dit type staat op drie poten en is daarom als nieuw type te beschouwen. Verder kan een fraaie tuitpot van roodbakkend aardewerk (r-pot-46¹⁰⁶) vermeld worden (cat. 31). Vermoedelijk is dit type pot voor het maken van beslag gebruikt. De pot is versierd met een tekst van witte kleislib op de schouder. De tekst leest als: "EERDT GOD ANNO 1668". Religie speelde ook in de keuken een rol in het dagelijks leven van de vroegere bewoners van het Westeinde. Een laatste opmerkelijke vondst is een kaasvorm van roodbakkend aardewerk (r-vor-4¹⁰⁷) met typisch geelgekleurde binnenzijde, verkregen met de toevoeging van een laag witte kleislib bedekt met loodglazuur (cat. 36). Deze vondst is een indicatie dat in dit huishouden ook kaas werd gemaakt.

Tafelgoed

Het tafelgoed is verdeeld in borden (MAE = 52), koppen (MAE = 20) en kommen (MAE = 2). Terwijl de koppen in de meeste gevallen van roodbakkende en witbakkende klei zijn gemaakt, is bij de borden op te merken dat de meerderheid uit exemplaren van tinglazuuraardewerk bestaat (afb. 4.35).

Naast twee kleine kopjes op standvlak (r-kop-16¹⁰⁸) zijn twee grotere papkoppen van roodbakkend aardewerk op standring met een rechte rand (r-kop-2) en een exemplaar met uitstaande rand (r-kop-20¹⁰⁹) op te merken (cat. 26 & 27). De meeste koppen uit de waterput zijn van witbakkend aardewerk. Naast variatie in vormen is er bij deze voorwerpen ook verschil in oppervlaktebehandeling. Bijna alle koppen hebben een standvlak of standvoet als bodem, maar het model en de rand-afwerking van de koppen verschillen sterk van elkaar (w-kop-

---

93	V11-C35.
94	V11-C33.
95	V11-C03.
96	V11-C26.
97	V11-C20.
98	V4-C21.
99	V11-C44.
100	V7-C07.
101	V4-C30.
102	V11-C43.
103	V11-C24.
104	V4-C22.
105	V28-C01.
106	V4-C26.
107	V4-C27.
108	V11-C40.
109	V11-C39.

3¹¹⁰, w-kop-14¹¹¹, w-kop-26¹¹², w-kop-28¹¹³, w-kop-48¹¹⁴) (cat. 39 t/m 44). Een aantal koppen is enkel bedekt met een geel loodglazuur, sommige koppen zijn gedeeltelijk voorzien van loodglazuur waar koperoxide aan is toegevoegd, andere koppen zijn in het geheel groen geglazuurd en twee exemplaren zijn versierd met ijzerschaafsel. Dit laatste type aardewerk wordt spikkelgoed genoemd. Het vermoeden bestaat dat het in Friesland of in West-Friesland is gemaakt, aangezien dit soort aardewerk vooral in deze twee streken voorkomt.

Afb. 4.35. Selectie van de tafelwaar uit de waterput (1625-1680).

Verder zijn twee koppen van faïence (f-kop-2¹¹⁵) gevonden (cat. 74 & 75). Het model, getypeerd door een standring en een uitstaande rand, komt veel bij theekoppen van dit type aardewerk voor. We kunnen ons echter afvragen of deze koppen voor thee gebruikt zijn, aangezien de diameter van beide exemplaren rond de 12 cm is. Theekopjes uit de late 17de eeuw waren doorgaans de helft kleiner. Waarschijnlijk hadden deze grote koppen, beschilderd in Chinese stijl, een sierfunctie. Het is duidelijk dat in de tweede helft van de 17de eeuw het theeritueel nog geen plaats in dit plattelandshuishouden had veroverd. Eenzelfde patroon is zichtbaar bij de 17de-eeuwse vondsten die gerelateerd zijn aan de herberg De Gekroonde Zwaan in Grootebroek.¹¹⁶ Het ontbreken van theegerei in de waterput in Westeinde kan worden gerelateerd aan het idee dat het gebruik van thee pas in de loop van de 18de eeuw op het platteland ingeburgerd raakte. De stedelijke elite was al sinds het derde kwart van de 17de eeuw bekend met deze exotische drank.¹¹⁷

De verdeling bij de gevonden borden is als volgt: er zijn vijf borden van roodbakkend aardewerk, elf exemplaren van majolica, 33 borden van Hollandse faïence en drie exemplaren

110 V4-C01.

111 V11-C04.

112 V4-C05.

113 V4-C02.

114 V11-C02.

115 V11-C10, V11-C19.

116 Gerritsen & Stellingwerf 2019, 75.

117 Laan 2003, 190.

van Italiaans tinglazuuraardewerk te onderscheiden. De roodbakkende borden bestaan uit vormen op standring (r-bor-21), standlobben (r-bor-31¹¹⁸, r-bor-44¹¹⁹) en standvlak met bolle bodem (r-bor-48¹²⁰) (cat. 7 t/m 10). De laatstgenoemde vorm met de opvallende bolle bodem wordt vaak als pannenkoekschotel aangeduid.

De meeste borden van majolica kunnen tot het algemene type m-bor-3 met geknikte wand en uitgebogen rand gerekend worden. Verder komen twee diepe borden van de typen m-bor-11 en m-bor-12 voor. Alle borden zijn versierd met een blauwe of polychrome beschildering die voornamelijk bestaat uit vruchten en florale of geometrische motieven (cat. 47 & 49)¹²¹. Bij de blauw beschilderde borden is een imitatie van het Chinees kraakporselein met karakteristieke Wanli-motieven binnen panelen op de vlag en een Chinese tuin met vogel op de spiegel op te merken (cat. 48)¹²². Verder komt een exemplaar beschilderd met een gekroond stadswapen met drie kruizen in driehoeksvorm voor (cat. 50).¹²³ Vermoedelijk gaat het om het wapen van Breda of Bergen op Zoom. Interessant is ook de aanwezigheid van een bord met op de spiegel het IHS-monogram en een hart doorboord met drie nagels en de letters "D I", binnen een lauwerkrans geschilderd (cat. 51).¹²⁴ Het hart met drie nagels is symbool voor het lijden van Christus. De letters "D I" staan voor Domini (van de Heer). De lettercombinatie IHS is ook te relateren aan het katholieke geloof en wordt meestal geïnterpreteerd als "*In Hoc Signo vinces*" (in dit teken zult gij overwinnen), maar "*Iesus Hominum Salvator*" (Jezus de redder der mensen) en "*In Hoc Salus*" (in deze is het heil) worden ook als uitleg voor het monogram gegeven.¹²⁵

Bij de faience borden is onderscheid te maken tussen onbeschilderde exemplaren naar Italiaanse mode en exemplaren met een hoofdzakelijk blauwe beschildering. Er zijn acht witte borden zonder beschildering op te merken, waarbij variatie in vormen en afmetingen voorkomt (f-bor-1¹²⁶, f-bor-8¹²⁷, f-bor-11¹²⁸) (cat. 52, 53, 69 & 72).

Bij de blauw beschilderde borden zijn opvallend veel religieuze decors op te merken. Zo komen vier exemplaren op standring (f-bor-1) voor, waarbij op de spiegel een voorstelling van de kruisiging van Jezus op Golgotha met veel detail is geschilderd (afb. 4.36; cat. 57 t/m 60)¹²⁹. Op de vlag zijn gekrulde bladertakken met bloemen afgebeeld. Mogelijk zijn de borden in het atelier van de Haarlemmer plateelbakker Willem Jansz. Verstraeten rond het midden van de 17de eeuw vervaardigd. Het productiecentrum Delft zou echter ook een optie voor de herkomst van deze borden kunnen zijn. Een laatste bord met hetzelfde soort randdecor is beschilderd met een voorstelling van het offer van Isaäk (Genesis 22) door zijn vader Abraham (cat. 56).¹³⁰ In onderstaande kadertekst wordt verder op deze borden ingegaan.

---

118 V4-C32.

119 V7-C05, V11-C22.

120 V4-C31.

121 V4-C17, V11-C46.

122 V4-C33.

123 V4-C18.

124 V7-C04.

125 Bartels 1999, 235 (noot 92); Korf 1981, 210.

126 V7-C01, V11-C13.

127 V11-C15.

128 V11-C14.

129 V4-C36, V7-C08.

130 V4-C35.

Afb. 4.36. Borden van faience beschilderd met voorstellingen van de kruisiging en het offer van Isaäk.
Foto: Restaura.

Bijbelse borden

C.P. Schrickx

Bijzonder aan de inhoud van de waterput is een vijftal Nederlandse borden met Bijbelse voorstelling. Deze zijn in opdracht van de Provincie Noord-Holland bij Restaura gerestaureerd. Ze vormen een zeldzame groep borden van Hollandse makelij.

a. Bord van faience met afbeelding van Christus aan het kruis, met de letters INKDI boven het kruis.

b. Bord van faience met afbeelding van Christus aan het kruis, met de letters INRM boven het kruis.

De voorstellingen

Vier borden hebben een identieke beschildering van Christus aan het kruis met aan weerszijden Maria en Johannes de Evangelist, beide met een nimbus boven hun hoofd als teken van hun heiligheid. Aan de voet van het kruis liggen een schedel en een

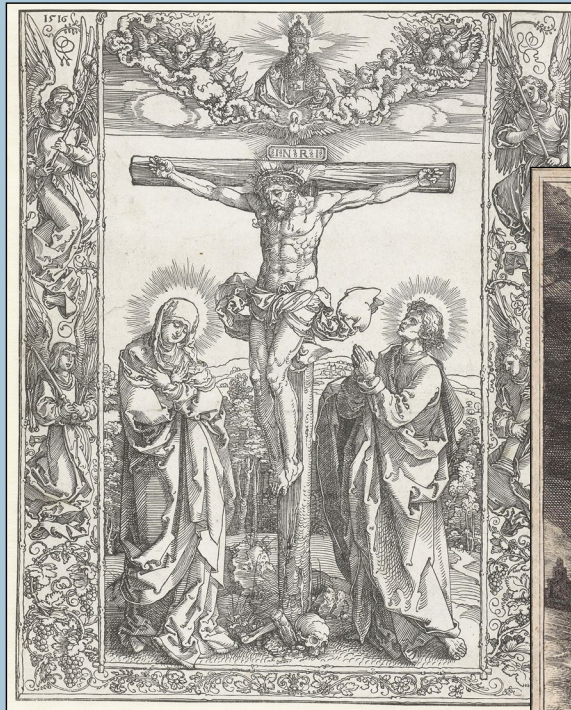
been als verwijzing naar de berg Golgotha – schedelplaats – waar de kruisiging werd voltrokken. Op de achtergrond zien we een landschap, dat Hollands aandoet vanwege het kerktorentje, maar ook met een Romeins ogend gebouw met zuilen en toren. Deze tempel geeft aan dat we op de achtergrond Jeruzalem zien. Een opvallend detail is de creativiteit van de schilders in de letters op de plank aan de bovenzijde van het kruis. Gebruikelijk is dat hier de letters INRI (*Jesus Nazarenus Rex Iudaeorum* = Jezus van Nazareth koning der Joden) staan. Op een van de borden staat INKDI (afb. a), op twee andere borden INRM (afb. b en c) en op het vierde bord INRDI (afb. d). De afkorting is bij het eerste in het Nederlands omgezet (INKDI = Jezus van Nazareth Koning Der Joden). Bij het tweede en derde bord zouden de letters voor *Jesus Nazarenus Rex Mundi* (Jezus van Nazareth koning der Wereld) kunnen staan. Bij het vierde bord lijkt sprake van een combinatie van Latijn en Nederlands (*Jesus Nazarenus Rex Der Joden*). Voor deze verhaspeling van letters zijn geen andere voorbeelden bekend.

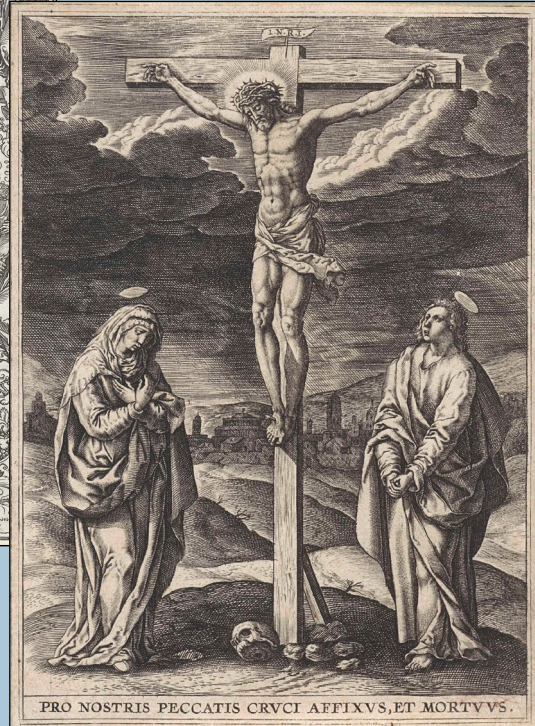
c. Bord van faience met afbeelding van Christus aan het kruis, met de letters INKDI boven het kruis.

d. Bord van faience met afbeelding van Christus aan het kruis, met de letters INRM boven het kruis.

De kruisiging is de meest bekende voorstelling in de christelijke kunst en bestaat op prenten en schilderijen in talloze varianten. De voorstelling op de borden is mogelijk ontleend aan meerdere prenten. De wijze van uitbeelden van de figuren lijkt direct of indirect gebaseerd op een gravure van Albrecht Dürer (afb. e). De achtergrond met tempel in het stadsbeeld van Jeruzalem zien we op andere prenten, zoals van Pieter de Jode, gemaakt omstreeks 1590-1632 (afb. f). Dit soort prenten of zelfs hele prentenbijbels waren algemeen in omloop in de protestantse Republiek in de 17de eeuw.

e (links). Gravure van Christus aan het kruis met aan weerszijden Maria en Johannes de Evangelist, Albrecht Dürer, 1516 (Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-OB-1369).

f (rechts). Gravure van Christus aan het kruis met aan weerszijden Maria en Johannes de Evangelist, anonieme graveur naar Maerten de Vos, ca 1560-1600 (Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-OB-68.138).

Het vijfde bord toont een ander Bijbels tafereel: het offer van Abraham (afb. g). We zien hier Abraham met zijn zoon Izaäk geknield aan zijn voeten. Hij heeft een mes in de hand en staat bij een brandstapel. Een engel vanuit de rook van de brandstapel houdt hem tegen. Ook deze voorstelling is mogelijk een vrije interpretatie van een prent van Pieter de Jode (afb. h).

Op basis van de stijl kunnen we minimaal drie schilders onderscheiden. Twee borden met kruisiging zijn vrij grof geschilderd met dikke penseelstreken. De twee andere borden met kruisiging zijn verfijnder uitgevoerd. Aan het randmotief is in beide gevallen duidelijk aandacht besteed.

g. Bord van faience met afbeelding van offer van Abraham, Egbert van Panderen naar Pieter de Jode, ca 1590-1637 (Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-1889-A-14342).

De takken zijn voorzien van ranken, hebben kleine blaadjes en de bloemen hebben stippen in de bloemblaadjes. De borden vertonen echter ook veel verschillen. Bij het ene bord is het landschap in meer detail weergegeven en vliegen vogels in de lucht. De borden zijn door twee verschillende personen geschilderd. Het vijfde exemplaar met het offer van Abraham lijkt van dezelfde hand als het meest verfijnde bord met kruisiging. Ze komen dus uit een werkplaats waar meerdere decorateurs werkzaam waren.

Parallellen

Enkele jaren geleden zijn bij een opgraving in Grootebroek, op de locatie waar in de 17de eeuw een herberg stond, twee borden gevonden die duidelijk uit hetzelfde atelier komen als de borden van het Westeinde.¹³¹ Op de eerste staat een afbeelding die in het opgravingsrapport is gepubliceerd als de Verkondiging van de Blijde Boodschap aan Maria. Het betreft echter een andere Bijbelse voorstelling, namelijk Hagar in de woestijn met Ismaël (afb. i).

h. Gravure van het offer van Abraham, Egbert van Panderen naar Pieter de Jode, ca 1590-1637 (Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-1889-A-14342).

i. Bord van faïence met afbeelding van de engel die aan Hagar in de woestijn verschijnt, opgraving Zesstedenweg 203 in Grootebroek.

131 Gerritsen & Stellingwerf 2019, 67.

Volgens het Bijbelverhaal was de dienstmaagd (slavin) Hagar zwanger van Abraham, waarna zij door Sara – de vrouw van Abraham – de woestijn in werd gestuurd. Hagar wierp het kind ten einde raad in de struiken en ging een eind verderop huilend zitten omdat ze het niet kon aanzien dat hij zou sterven. Een engel van God verscheen vervolgens aan haar, zond haar terug en beloofde haar dat het kind de stamvader van een volk zou worden. Zij moest het kind Ismaël noemen. Ook deze voorstelling is bekend van 17de eeuwse prenten (afb. j). Ter verduidelijking van de voorstelling is door de schilder van het bord het hoofd van Ismaël tussen de struiken weergegeven, wat een beetje onbeholpen overkomt.

j. Gravure van de engel die aan Hagar in de woestijn verschijnt, Moyses van Uutenbrouck, 1620 (Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-OB-24.970).

Het tweede exemplaar uit Grootebroek is een bord met een fantasiewapen (afb. k). Alle borden hebben als overeenkomst dat ze een rand met ranken met bladeren en bloemen hebben. Andere parallellen zijn moeilijk te vinden. Het randmotief met ranken en bloemen komt vaak voor op borden met Chinees decor, maar dan binnen vakkenindeling.

Herkomst

De borden behoren tot het Nederlandse tinglazuuraardewerk, meestal aangeduid als faience, dat rond 1620 is ontwikkeld in een poging het populaire Chinese porselein te imiteren. De vroegste stukken zijn dan ook vrijwel altijd met Chinese motieven beschilderd en de kleur blauw werd standaard. Grote borden beschilderd met Bijbelse of andere taferelen uit de 17de eeuw kennen we vooral uit museale collecties en komen zelden als bodemvondst voor. Vooralsnog is onduidelijk welk atelier de borden heeft gemaakt. Meest voor de hand liggend is dat deze in Delft was gevestigd, de stad die bekend staat om de productie van faience.

Vergelijkbare stukken met Bijbelse voorstelling en een soortgelijk randdecor zijn echter vooralsnog niet bekend.

Niet geheel uit te sluiten valt dat de borden zijn gemaakt in het atelier van Willem Jansz Verstraeten (tot 1655) of zijn zoon Gerrit Willemsz Verstraeten (1642-1657) en na zijn dood nog enige jaren voortgezet door zijn weduwe) in Haarlem. Bekend is dat in Haarlem borden met Bijbelse voorstelling zijn gemaakt. In het Rijksmuseum bevindt zich bijvoorbeeld een

k. Bord van faience met afbeelding van fantasiewapen.

bord, die overigens duidelijk van veel hogere kwaliteit is dan onze exemplaren, met een voorstelling van het offer van Abraham. Deze beschrijving is duidelijk ontleend aan een prent van Pieter de Jode. Bekend is dat de Verstraetens ook wapenborden maakten, meestal voorzien van een rand in Italiaanse stijl. De Haarlemse productie is zeker nog niet volledig bekend. Het valt bovendien op dat in de Streek, tussen Hoorn en Enkhuizen, relatief veel vondsten uit het atelier van Verstraeten worden gedaan.

Toch lijkt vooralsnog een Delftse herkomst het meest waarschijnlijk. De borden dateren op basis van hun stijl eerder ná dan voor 1660 en daarmee wordt een Haarlemse herkomst eigenlijk uitgesloten. Een extra argument vormt de vondst van een wapenbord onderin de beerput van 'De Porcelyne Fles' in Delft.¹³² Dit bord heeft een overeenkomstig randmotief als de Bijbelse borden. Het is voorzien van een jaartal waarvan alleen de cijfers 165 leesbaar zijn. Dit bord is dus vervaardigd in de jaren 50 van de 17de eeuw en is bovendien uitgevoerd in de majolicatechniek.

Rooms huishouden

Wat de vondst van de Bijbelse borden extra bijzonder maakt, is dat deze informatie verschaft over de gebruikers van de borden, iets wat bij museale stukken zelden het geval is. Onder de vondsten uit de waterput bevinden zich nog meer voorwerpen met religieuze afbeeldingen, zoals Delftse bordjes met Bijbelse tafereelen, een majolica bord met het christelijke IHS-monogram en een pot van roodbakkend aardewerk met de tekst

132 Ostkamp 2003.

'Eerdt God anno 1668', zoals in dit rapport beschreven. Daarnaast zijn scherven van twee wijwaterbakjes van Mediterrane faience aanwezig. Een wijwaterbakje als bodemvondst is een soort gidsfossiel voor een katholiek huishouden.

Hoewel voorwerpen met Bijbelse voorstellingen zeker niet alleen in katholieke huishoudens in omloop waren, spraken deze de katholieken met hun traditie van een rijke religieuze beeldtaal zeker aan. Openlijk konden ze hun geloof niet belijden, maar in privé sfeer konden ze hun huis wel inrichten met borden, prenten en schilderijen die bij hun geloofsbeleving aansloten.

Het katholieke geloof was sinds 1572 verboden en werd sindsdien in het geheim beleden. Katholieken werden zo nu en dan met vervolging geconfronteerd. Nog in 1644, dus in de tijd dat onze katholieke eigenaar van de borden leefde, werden vier Roomse vergaderplaatsen in Bovenkarspel en Grootebroek gesloten. De katholieken werden tijdens de Tachtigjarige Oorlog gewantouwd omdat ze zomaar zouden kunnen samenheulen met de Spaanse katholieke vijand. Na de Vrede van Münster in 1648 konden zij weer zonder vrees voor vervolging hun geloof uitoefenen, maar nog altijd niet openbaar. De meerderheid van de inwoners van de Streek, zoals de regio tussen Hoorn en Enkhuizen wordt genoemd, bleef katholiek.

Ook aan het Westeinde zat sinds begin 17de eeuw een katholieke schuilkerk, gewijd aan Sint Johannes. Volgens Van der Aa is deze statie in 1731 verenigd met die van Gummarus in Enkhuizen, waarna de schuilkerk tot een woning is verbouwd. Onbekend is waar deze woning stond. Het is mogelijk dat die ter plekke van de onderzoekslocatie stond en dat we dus de huisraad van deze statie, en de pastoor die daaraan verbonden was, hebben gevonden. Vanaf omstreeks 1648 tot aan zijn dood in 1690 werd de statie bediend door Nicolaes Corenius.¹³³ Hij zou in dat geval de eigenaar van de voorwerpen geweest kunnen zijn. Dit is echter allemaal hypothetisch. Nader historisch onderzoek kan dit bevestigen of juist weerleggen.

Bij een serie kleinere bordjes op standvlak (f-bor-2) met een gemiddelde diameter van 21 cm uit de put komt eveneens een aantal Bijbelse voorstellingen voor. Het gaat om de verdrijving van Adam en Eva uit het paradijs en om Hagar en haar zoon Ismaël in de woestijn (cat. 61 & 62).¹³⁴ Een bord met een vrijwel identieke voorstelling van Hagar en Ismaël is ook in de beerput van de Delftse plateelbakker Quirijn Aldertsz en zijn vrouw Engeltje Kleijnoven aangetroffen.¹³⁵ Ze waren eigenaren van de firma De Porceleyne Fles tussen 1655-1693. Het bord uit die beerput is vervormd en bevat bakfouten, een indicatie dat het een product van De Porceleyne Fles is geweest. Het exemplaar uit Westeinde zou goed mogelijk uit de De Porceleyne Fles afkomstig kunnen zijn, hoewel een fabrieksmerk ontbreekt en ook andere Delftse plateelbakkerijen hetzelfde decor toegepast zullen hebben. In de tweede helft van de 17de eeuw werden nog nauwelijks merken geschilderd op producten uit de Delftse keramiekindustrie. Dit gebruik werd algemeen in de 18de eeuw.

De overige voorstellingen op de borden van faience bestaan uit dieren, bloemen, vruchten, landschapjes en ster motieven.¹³⁶ De geschilderde voorstelling van een grote druiventros op één

133 Rijkenberg 1917, 20. Waarschijnlijk is de achternaam de verlatijnsing van Coren.

134 V4-C14, V11-C16.

135 Ostkamp 2006, 200, cat. 19.

136 V4-C11, V4-C15, V4-C16, V11-C08, V11-C09, V11-C17, V11-C18.

van de borden heeft overigens mogelijk ook een Bijbelse betekenis gehad (cat. 63).¹³⁷ In het Bijbelboek Numeri 14 verkennen twaalf Israëlitische verspieders het Beloofde Land Kanaän. Twee van hen komen terug met een enorme druiventros aan een wijnrank, een teken dat het land zeer vruchtbaar is. Een Bijbelse connotatie kan ook gelden voor een bord beschilderd met een hert dat aan een oever staat (cat. 64).¹³⁸ In Psalm 42 komt de volgende zinsnede voor: "*Gelijk een hert schreeuwt naar de waterstromen, alzo schreeuwt mijn ziel tot U, o God.*"¹³⁹ Een laatste opmerkelijk decor is op twee kleine bordjes met een omgeslagen rand (f-bor-11) geschilderd en bestaat uit tropische schelpen (cat. 73).¹⁴⁰ Deze samenstelling van uitheemse objecten doet denken aan een rareitencabinet. Het verzamelen van exotische rareiteiten was een populair verschijnsel bij de West-Europese bovenlaag in de 17de en 18de eeuw.

Naast figuratieve decors zijn ook geschilderde stichtelijke spreuken omringd door twee pegasussen met krulmotieven en festoenen algemeen vertegenwoordigd tussen de vondsten van faïence. Het gaat om delen van gedichten, waarbij oorspronkelijk een serie van zes borden met elk een zin van een gedicht de eenheid is geweest. Tweemaal komt de spreuk "2 Tafelakens sonder smetten" op borden van het type f-bor-2 voor (cat. 66).¹⁴¹ Daarnaast zijn twee delen van vermoedelijk dezelfde serie op te merken, namelijk: "2 *Gebraade vlees of vis*" en "6 *Is de vreugd vanden dis*" (cat. 67 & 68).¹⁴² Borden met vergelijkbare spreuken zijn ook in veelvoud tussen het afval van herberg De Gekroonde Zwaan in Grootebroek aangetroffen.¹⁴³

In combinatie met de grote hoeveelheid borden van Hollands tinglazuuraardewerk kunnen drie fraaie exemplaren uit Noord-Italië opgemerkt worden. Het gaat om drie platte borden veelkleurig beschilderd in compendiaro-stijl (i-bor-1) met voorstellingen van respectievelijk een putto, een piekenier en een man die een schalmei bespeelt (cat. 76 t/m 78).¹⁴⁴

Bij de kommen uit de waterput is een fragment van een exemplaar van majolica met een polychrome beschildering van florale motieven op een blauw fond naar voorbeelden in berrettino-stijl uit de Italiaanse streek Ligurië op te merken. De tweede kom betreft een klapmuts van Chinees kraakporselein (p-kom-6)¹⁴⁵ uit de late Ming-periode beschilderd met een Chinees figuur in een landschap op de spiegel en Wanli-motieven en perziken binnen panelen op de vlag (cat. 82).¹⁴⁶

Opslag- en schenkgerei

Naast de grote hoeveelheid borden en kookgerei zijn twee kannen en een fragment van een voorraadpot gevonden. De kannen bestaan uit een steengoed baardmankruik (s2-kan-32)¹⁴⁷ uit Frechen en een kan van Portugees tinglazuuraardewerk¹⁴⁸ in blauw en geel beschilderd met liefdessymboliek (cat. 1 & 81). De liefdessymboliek bestaat uit een hart doorboord met twee pijlen en een vuurslag, waaruit drie bloemen ontspruiten. Dit hart staat binnen een

---

137 V11-C16.

138 V4-C16.

139 Statenvertaling, Psalm 42:2.

140 V4-C09, V4-C10.

141 V4-C12.

142 V7-C02, V7-C03.

143 Gerritsen & Stellingwerf 2019, 62-64.

144 V4-C34, V11-C05, V11-C47.

145 V11-C07.

146 Vergelijk Rinaldi 1989, 128.

147 V11-C01.

148 V11-C06.

lauwerkrans en cartouche met accolades, omgeven door bladertakken en Wanli-motieven. Nog net zichtbaar op de scherf is de aanzet van een wapenschild. We hebben te maken met een zeldzaam type kan, waarvan we vooral exemplaren uit Noord-Duitsland (Hamburg) kennen. Ze zijn in Portugal voor deze Noordwest-Europese markt vervaardigd. Ze zijn soms voorzien van Duitse namen, wapenschilden en jaartallen, wat inhoudt dat ze in opdracht zijn gemaakt, vaak als huwelijksgeschenk. Uit Nederland kennen we weinig voorbeelden, wat dit een bijzondere vondst maakt.¹⁴⁹ De voorraadpot is van witbakkend aardewerk en heeft een albarello-vorm gehad.

Hygiëne en verzorging

Binnen deze categorie zijn drie pispotten en twee fragmentarisch bewaard gebleven zalfpotten van respectievelijk rood- en witbakkend aardewerk op te merken. Twee pispotten zijn archeologisch compleet. Het gaat om een roodbakkend (r-pis-16¹⁵⁰) en een witbakkend exemplaar (w-pis-2¹⁵¹) (cat. 30 & 45).

Verwarming en verlichting

Men gebruikte stoven met daarin een vuurtest gevuld met gloeiende kooltjes om de voeten te kunnen verwarmen. Testen konden ook toegepast worden om vuur van de ene naar de andere plaats te kunnen brengen. In de put bevonden zich ten minste acht vuurtesten van roodbakkend aardewerk in verschillende uitvoeringen. Het oudste type is een vierkante test op pootjes (r-tes-2¹⁵²), daarnaast komt ook een test op standing voor (r-tes-12¹⁵³) (cat. 33 & 34). Verder is een grotendeels complete kastanjepofkan op te merken. Dit aparte voorwerp met ongeglazuurde binnenzijde en vol met gaten in de wand wordt binnen het Deventer-systeem onder de vuurtesten geschaard (r-tes-39¹⁵⁴) (cat. 35). Naast vuurtesten is een grotendeels complete vuurstolp (r-vst-9¹⁵⁵) gevonden die men over het haardvuur kon plaatsen om vuur te doven (cat. 37). Opvallend is het ontbreken van aardewerken olielampen of kandelaars tussen het vondstmateriaal. Deze zou men wel verwachten in een 17de-eeuws huishouden.

Overige keramiekvondsten

Tot slot zijn drie keramische objecten gevonden die niet passen binnen de bovengenoemde categorieën. Het betreft een deel van een witbakkende spaarpot in de vorm van een haan en twee wijwaterbakjes van tinglazuuraardewerk. Spaarhanen (w-spa-4¹⁵⁶) zijn zeldzamer dan spaarvarkens (cat. 46). Het fragment is herkenbaar als de staart van een haan versierd met gekerfde lijnen. De wijwaterbakjes zijn van respectievelijk Italiaanse¹⁵⁷ en Franse faïence (f-wyw-1¹⁵⁸) (cat. 79 & 80). Beide vormen zijn in compendiaro-stijl beschilderd met het hoofd en de vleugels van een putto. Bij het Italiaanse exemplaar is de putto op het bakje zelf afgebeeld. Bij het Franse wijwaterbakje, herkenbaar aan het oranje baksel, is tevens de achterplaat grotendeels bewaard gebleven. Deze is versierd met het putto-hoofd en vleugels in reliëf, voorzien van een veelkleurige beschildering. Op het bakje is een bloem geschilderd. Ook hier valt weer de religieuze en in dit geval expliciete rooms-katholieke aard van de vondsten

149 Vriendelijke mededeling: Christiaan Schrickx.

150 V4-C28.

151 V4-C04.

152 V4-C29.

153 V11-C42.

154 V11-C31.

155 V4-C20.

156 V4-C06.

157 V4-C07.

158 V4-C08.

op. De wijwaterbakjes zullen een rol in de huisdevotie hebben gespeeld. Aan de Zesstedenweg 10-12 in Grootebroek is ook een fragment van een Italiaans wijwaterbakje gevonden, deze is beschilderd met het portret van de heilige Maria.¹⁵⁹

*Tabakspijpen*¹⁶⁰

Uit de waterput zijn 33 fragmenten van kleipijpen gevonden, waarbij minimaal acht exemplaren te onderscheiden zijn. Het gaat om exemplaren met een dubbelconische of vroeg trechtersvormige ketel uit de periode 1640-1680. De vroegste exemplaren, te dateren tussen 1640-1660 zijn van een grove tot fijne kwaliteit. De meeste pijpen uit deze periode zijn in West-Friesland vervaardigd. Twee pijpen met op de hiel het merk "IP gekroond" kunnen aan de Enkhuizer pijpenmaker Jacob Pietersen worden toegekend. Twee trechtersvormige pijpen zijn tussen 1660-1680 te dateren. Het betreft Goudse producten van porseleine kwaliteit. Een exemplaar draagt het merk "IWB" en is te relateren aan het bedrijf van Jan Willemsz. Bruggen. De andere pijp is gemerkt met een zon en is vermoedelijk door Raas Willemsz. Tin of Teunis Bastiaansz. van den Berg gemaakt. De samenstelling van de gevonden kleipijpen maakt aannemelijk dat de put in het derde kwart van de 17de eeuw is volgestort met afval.

Afb. 4.37. Bol medicijnflesje, hoogte = 10,5 cm (4-G02).

Afb. 4.38. Kuttrolf-fles met dop van lood-tin, hoogte = 14,9 cm (4-G01).

Glaswerk

De glasvondsten uit de waterput bestaan uit 122 fragmenten, deels van vensterglas, maar vooral van flessen (MAE = 6) en bekers (MAE = 10). De flessen zijn te verdelen in kleine bolle medicijnflesjes (gl-fle-16) en kuttrolf-flessen (gl-fle-129). Een van de bolle flesjes is

159 Gerritsen 2018, 119.

160 Determinatie: J. van Oostveen, Bijlage 11.

volledig intact aangetroffen, van een tweede exemplaar ontbreekt de hals (afb. 4.37).¹⁶¹ Een kuttrolf-fles met karakteristieke buisvormige delen in de wand is vrijwel compleet inclusief de loden dop gevonden (afb. 4.38).¹⁶² De kuttrolf is een typische flesvorm uit de 17de eeuw. De buisvormige hoeken zijn ontstaan door de fles tijdens het blazen plaatselijk te verhitten en lucht af te zuigen wat leidt tot een implosie.¹⁶³ De hoogte van deze opvallende vondst bedraagt circa 15 cm. Een fles van dit kleine formaat zal voor het bewaren van sterkedrank gebruikt zijn. Grotere vierkante flessen, zogenaamde kelderflessen, werden in deze tijd voor het opslaan van wijn toegepast. In de late 17de eeuw verdrong de bolle fles de vierkante fles voor het bewaren van wijn. Vierkante flessen bleven echter in gebruik voor het transporteren van sterkedrank.

Afb. 4.39. Fragmenten van wafelbekers.

De meeste bekens uit de put zijn zogenaamde wafelbekers (gl-bek-19), versierd met een in de mal geblazen patroon van kussenvormige blokjes (afb. 4.39).

Afb. 4.40. Fragmenten van bekens in Venetiaanse stijl.

---

161 V4-GL02, V4-GL03.

162 V4-GL01.

163 Henkes 1994, 244.

Daarnaast is een aantal fragmenten van een vlechtwerkbeker op te merken (gl-bek-19). Dit type beker heeft een veel fijner patroon van blokjes, maar binnen het Deventer-systeem wordt er dezelfde code aan toegekend als aan wafelbekers. Wafelbekers kwamen in het laatste kwart van de 16de eeuw in omloop en bleven het grootste deel van de 17de eeuw in de mode. Vlechtwerkbekers werden in het tweede kwart van de 17de eeuw geïntroduceerd.¹⁶⁴ Naast de bekens met malgeblazen reliëfversiering zijn fragmenten van cilindrische bekens versierd met opgelegde witte of blauwe glasdraden in Venetiaanse stijl op te merken (gl-bek-34, gl-bek-44?) (afb. 4.40). Een type beker is specifiek te bestempelen als een kometenbeker (gl-bek-29¹⁶⁵), herkenbaar aan de afwisselende blauwe en heldere opgelegde gekronkelde glasdraden die eindigen in waaiertjes (afb. 4.41). Kometenbekers kwamen vooral in de eerste helft van de 17de eeuw voor.¹⁶⁶

Afb. 4.41. Bodemfragment van een kometenbeker (28-G01).

Verder zijn delen van een roemer en een stang- of pasglas gevonden. De roemer (gl-roe-9) is voorzien van grote puntnoppen op de schacht. De brede trechtvormige cuppa van dit type glas maakt dat het een berkemeier kan worden genoemd. Dit type roemer ging vooraf aan de karakteristieke eivormige kelk die in de 17de eeuw standaard werd. Puntnoppen raakten in de eerste helft van de 17de eeuw geleidelijk uit de mode ten gunste van braamvormige noppen. Met het uit de gratie raken van puntnoppen verdween rond 1650 ook de berkemeier van de markt.¹⁶⁷ Het pasglas (gl-sta-2¹⁶⁸) is herkenbaar aan de grote voet, achtzijdige wand en de horizontaal opgelegde blauwe glasdraden versierd met een geribbeld patroon (afb. 4.42).

Afb. 4.42. Fragmenten van een pasglas (7-G01).

164 Henkes 1994, 129-132.

165 V28-GL01.

166 Henkes 1994, 163.

167 *Ibid.*, 189.

168 V7-GL01.

Dit type hoge bekers werd vaak bij drankspellen gebruikt, waarbij de glasdraden als 'passen' dienden en men bijvoorbeeld in één teug van de ene naar de volgende pas moest drinken.¹⁶⁹ Pasglazen zijn veelvuldig op schilderijen uit het midden van de 17de eeuw afgebeeld (afb. 4.43). De meeste bovenvermelde bekers en het pasglas zullen voor het nuttigen van bier gebruikt zijn, terwijl de roemer volgens de 18de-eeuwse natuurhistoricus Johannes Le Francq van Berkhey bij uitstek voor Rijnse witte wijn werd gebruikt.¹⁷⁰ Fragmenten van kelkglazen voor het nuttigen van Franse rode en witte wijn ontbreken.

Afb. 4.43. *Stilleven met pasglas*, door Jan. Jansz van de Velde (III), 1647 (collectie: Rijksmuseum, Amsterdam).

Bouwkeramiek

Naast fragmenten van dakpannen, bakstenen en plavuizen bevonden zich in de put ook delen van wandtegels die met de sloop van een muurwerk daarin terecht gekomen moeten zijn. De vroegste exemplaren dateren in het tweede kwart van de 17de eeuw en zijn veelkleurig beschilderd met een bloem in gekarteld kwadraat met pluim en lelies als hoekmotieven (afb. 4.44).¹⁷¹ De meeste tegels dateren uit de tweede helft van de 17de eeuw en zijn versierd met een landschapje of een zeilschip op zee beschilderd in blauw en afgewerkt met ossenkoppen of spinnen als hoekmotieven (afb. 4.45).¹⁷² Tot slot zijn twee tegels met een mangaanbruin gevlamd of gemarmerd decor op te merken. Dit type tegel kwam vanaf het midden van de 17de eeuw voor.¹⁷³ Interessant is het feit dat de rand van de tegels aan één zijde schuin is

169 Henkes 1994, 157-158.

170 Le Francq van Berkhey 1774, 1507.

171 V4-BK01.

172 V4-BK02.

173 Pluis 2013, 579.

afgeslepen. Eén van de tegels is bovendien opzettelijk gehalveerd (afb. 4.46).¹⁷⁴ Deze tegels met afgeschuinde rand zijn waarschijnlijk onderdeel van de bekleding van een hardplaats of schoorsteen geweest. Een uit overlevering bewaarde toepassing hiervan is te zien in de consistorie van de Zuidervermaning in Amsterdam (afb. 4.47).

Afb. 4.44. Wandtegel beschilderd met bloem in gekarteld kwadraat met pluim en lelies als hoekmotieven, 4-BK01.

Afb. 4.45. Wandtegel versierd met zeilschip in blauw beschilderd uit de tweede helft van de 17de eeuw, 4-BK02.

Afb. 4.46. Tegel met mangaanbruin gevlamd of gemarmerd decor, 7-BK01.

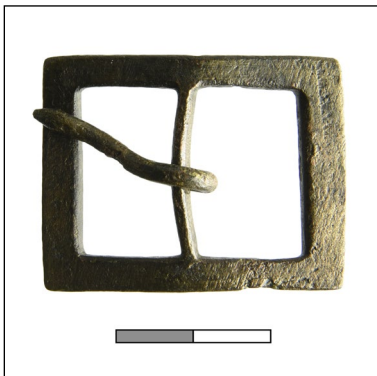

Afb. 4.47. Smuiger in de consistorie van de Zuidervermaning in Amsterdam, gebouwd in 1731. Rond de hardplaats zijn eveneens gehalveerde tegels met gemarmerde mangaan-beschildering aangebracht.

174 V7-BK01.

Metaal

In de put zijn diverse stukken gereedschap van ijzer terechtgekomen. Naast meerdere fragmenten van hoefijzers en een muuranker kunnen een spade en een dissel opgemerkt worden. Fragmenten van een ijzeren mes, een koperen schuimspaan en een vingerhoed van messing kunnen we scharen onder de huishoudelijke gebruiksvoorwerpen. Binnen de categorie kledingaccessoires kunnen een rechthoekige gesp en een brilvormige gesp worden vermeld (afb. 4.48 & 4.49).¹⁷⁵ Tot slot zijn nog een keurlood en enkele munten uit de put verzameld. Het keurlood is voorzien van een huismerk met de letter "T" (afb. 4.50).¹⁷⁶ Het is onduidelijk waar dit type lood voor diende. De munten bestaan uit twee duiten van West-Friesland uit 1663 en een sterk versleten onbekende munt (afb. 4.51 & 4.52).¹⁷⁷ De datering van de duiten sluit goed aan op gebruiksperiode van de waterput.

Afb. 4.48. Rechthoekige gesp uit waterput S4, 3-M01.

Afb. 4.49. De brilvormige gesp uit waterput S4, 12-M01.

Afb. 4.50. Keurlood voorzien van de letter 'T', 12-M02.

Afb. 4.51 en 4.52. De twee duiten van West-Friesland uit 1663, 11-M01 en 12-M03.

Hout

Onder in de put werd een rond stuk naaldhout aangetroffen met een hoogte van 22 cm en een diameter van 22 cm.¹⁷⁸ Een deel van de zijkant is bewust afgeplat (11 cm breed) en hier bevinden zich acht restanten van ijzeren nagels. Door het blok hout is een gat geboord met een diameter van 6,5 cm die niet in het midden van het blok is aangebracht (afb. 4.53). Op één van de kopse kanten zijn drie halfronde geulen aanwezig waarvan er twee 3 cm breed en vrij ondiep zijn. De derde is 3,5 cm breed en ook wat dieper. Waarschijnlijk was ook nog een vierde geul aanwezig, maar die kant is beschadigd geraakt bij de berging van het voorwerp.

175 V3-M01, V12-M01.

176 V12-M02.

177 V11-M01, V12-M03.

178 V35, Tekst en determinatie: D. Duijn.

In deze kopse kant zijn naast de geulen ook nog twee restanten van nagels te zien. De andere kopse kant was alleen plat. De exacte functie van het voorwerp is onduidelijk. Mogelijk betreft het een onderdeel van een pomp. Dergelijke pompen, of gerelateerde houtresten, worden in West-Friesland vaker aangetroffen. Zo werd tijdens een opgraving in Nibbixwoud onder in een waterput een achtkantige plank van grove den aangetroffen met daarop een ronde afdruk.¹⁷⁹ Dit is geïnterpreteerd als een soort onderkant van een houten pompconstructie.

Afb. 4.53. Blok hout met halfronde geulen en gat dat mogelijk onderdeel is geweest van een pomp.

Overige vondsten

In de put zijn ook twee mesheften van respectievelijk been en ivoor beland. Het benen exemplaar is taps toelopend met een maximale breedte van 1,6 cm. Dit mesheft is versierd met inkepingen en in het breedste deel bevinden zich twee perforaties (afb. 4.54).¹⁸⁰ Het ivoren mesheft is vervaardigd uit een olifanten-slagtand (afb. 4.55).¹⁸¹

Afb. 4.54. Mesheft van been, versierd met inkepingen en in het breedste deel twee perforaties, 11-001.

Afb. 4.55. Ivoren mesheft, gemaakt van een olifanten-slagtand, 7-001.

Overig botmateriaal uit het spoor betreft de overblijfselen van runderen, een varken, wat visresten, een oester, het bot van het opperarmbeen (*humerus*) van een eend en de *carpometacarpus* van een eendachtige. Dit is de vergroeiing van handwortelbeen en middenhandsbeen bij een vogel. Tot slot werd een fragment van het opperarmbeen van een gans aangetroffen.¹⁸² De botresten geven een inkijkje in het dieet van de bewoners van het Westeinde in het derde kwart van de 17de eeuw.

Tot slot zijn twee objecten van natuursteen het vermelden waard. Het betreft een grote zwerfkei en een wetsteen. De kei meet 30 cm in omtrek en is van Smalandgraniet, een gidsgesteente uit Zuid-Zweden.¹⁸³ Opvallend is het feit dat de steen verhit is geweest. Er zijn duidelijke roetsporen aan het oppervlak en spanningsscheuren in het gesteente zelf aanwezig. De wetsteen is van Noorse eidsborgkwartsiet, herkenbaar aan de vele glimmers van muscoviet

179 Gerritsen & Duijn 2018, 89-90.

180 V11-001.

181 V7-001.

182 Determinatie: J. van Leeuwen. V7, V11, V22, V28.

183 Determinatie: H. Huisman.

in het gesteente (afb. 4.56).¹⁸⁴ De lengte van de wetsteen is opmerkelijk, deze bedraagt 34 cm. De wetsteen zal voor het slijpen van gereedschappen gebruikt zijn.

Afb. 4.56. Wetsteen van Noorse eidsborgkwartsiet (4-S01).

Waterput S71

In het noordelijke deel van werkput 5 werd een rond spoor aangetroffen met een diameter van 1,4 m op een hoogte van -2 NAP. De onderzijde van de waterput bevond zich op een hoogte van -3,37 NAP, wat betekent dat het spoor minstens 1,37 m diep is geweest. Het betrof een waterput met bakstenen schacht, waarvan nog minstens 29 baksteenlagen resteerden (afb. 4.57). De schacht was opgebouwd uit oranje bakstenen met een formaat van 16,5x9x4 cm. De onderste baksteenlaag had een afwijkend formaat, namelijk 18x9x4,5 cm.

Afb. 4.57. Aanzicht van de bakstenen waterput S71.

De bakstenen schacht was gefundeerd op een beukenhouten wagenwiel (afb. 4.58).¹⁸⁵ Dit wiel, met een buitendiameter van 122 cm, bestond uit zeven delen van 50 tot 56 cm lang, 8 tot 10 cm breed en 6 tot 7 cm hoog.¹⁸⁶ De wioldelen waren aan elkaar verbonden met behulp van eikenhouten pennen van 22 cm lang en een diameter tussen 3,0 cm (uiteindes) en 3,5 cm (midden).

184 V4-S01

185 M17.2.

186 Determinatie: D. Duijn.

Afb. 4.58. De bakstenen schacht was gefundeerd op een beukenhouten wagenwiel.

Afb. 4.59. Op het wagenwiel waren duidelijke afdrukken van de bakstenen schacht aanwezig.

Afb. 4.60. Detail van de luxer uitgevoerde afgeschuinde hoeken op het wagenwiel met verhoogd uiteinde.

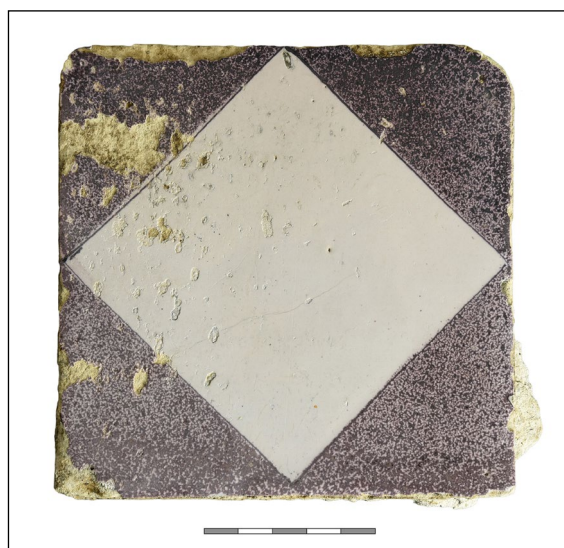
Aan één zijde van het wiel waren duidelijke afdrucken van de bakstenen zichtbaar (afb. 4.59). De zoals gebruikelijk afgezaagde spaken hadden een diameter van 3 tot 3,5 cm dikte. Aan de buitenkant van het wiel waren in de koppen van de eikenhouten spaken wiggen geslagen. Aan één zijde van het wiel waren eenvoudige afgeschuinde hoeken te zien die van spaak tot spaak liepen. Opvallend was dat de afgeschuinde hoeken zich ook aan de andere zijde van het wiel bevonden, maar dan luxer uitgevoerd met een verhoogd uiteinde (afb. 4.60). De buitenkant van het wiel was gesleten, hier en daar dermate dat de eiken verbindingspen zichtbaar werd en zelfs ook deels afgesleten is. In één van de wioldelen zaten twee ijzeren nagels door de brede kant. Wellicht betrof dit een reparatie van het wiel. In het spoor werden de scherven verzameld van tenminste tien objecten, hoofdzakelijk roodbakend aardewerk uit Friesland (r-kop-4, r-gra-49), Brabant (r-gra-51) en het Nederrijns gebied (r-bor-).¹⁸⁷ Verder werd een Delfts bord en een fragment van een kom van onbeschilderde majolica uit de eerste helft van de 18de eeuw verzameld. Ook werd een scherf van een bord van Portugese faïence aangetroffen uit de eerste helft van de 17de eeuw. Het ontbreken van Engels industrieel aardewerk wijst er op dat de waterput in de eerste helft van de 18de eeuw is volgestort.

Onder het bouwkeramiek waren diverse fragmenten van 17de- en vroege 18de-eeuwse wandtegels. Een tegel, typerend voor de periode 1660-1700, is versierd met een wit kwadraat op paars gesprenkeld fond (afb. 4.61).¹⁸⁸ Ook werden twee trechtvormige pijpenkoppen uit het eerste kwart van de 18de eeuw verzameld.

Naast keramiek werden uit het spoor enkele bijzondere voorwerpen van metaal aangetroffen. Naast een loden netgewicht en een bak van een tinnen lepel, een messing knoopje en een koperen munt in slechte staat, zijn een tinnen gesp met een zeshoekig model¹⁸⁹, een zuinigje van messing¹⁹⁰ en een deksel van een koperen tabaksdoos¹⁹¹ op te merken (afb. 4.62). Een

zuinigje diende om een stompje kaarsvet op te kunnen branden. De deksel van de tabaksdoos heeft een brede ovale vorm, typerend voor tabaksdozen uit de late 17de en vroege 18de eeuw. Bijzonder is het feit dat het deksel is versierd met een gravure. De gravure bestaat uit een voorstelling van de Oudtestamentische Ruth en Boaz die het bed delen. Onder de voorstelling is de tekst "Ruth leyt bij Boaz" te lezen.

Tot slot werden drie stokken van naaldhout aangetroffen met verschillende afmetingen (afb. 4.63).¹⁹² De eerste was 65 cm lang en had een diameter van 3 cm. Van deze stok waren beide uiteinden afgebroken. De tweede stok had een afmeting van 43 cm en was aan één zijde

Afb. 4.61. Wandtegel versierd met wit kwadraat op mangaanpaars gesprenkeld fond (105-BK01).

187 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

188 V105-BK01.

189 V105-M03.

190 V105-M01

191 V105-M02.

192 V105, determinatie: D. Duijn.

nog intact. De diameter van deze stok was 1,3 cm. De laatste stok was 36 cm lang en had eveneens een diameter van 1,3 cm. In alle drie de stokken zat geen kern van een boom, zodat kan worden geconcludeerd dat het geen bijgesneden takken zijn. De exacte functie van de stokken is onbekend.

Op basis van de gebruikte bakstenen en het vondsmateriaal kan worden geconcludeerd dat de waterput in de 17de eeuw is gebouwd en in de eerste helft van de 18de eeuw buiten gebruik is gesteld. Mogelijk betreft het de opvolger van waterput S4, die op basis van het vondsmateriaal in de tweede helft van de 17de eeuw is gedempt.

Afb. 4.62. Metaalvondsten uit de put: gesp, zuinigje en deksel van een tabaksdoos.
1. 105-M03, 2. 105-M01, 3. 105-M02.

Afb. 4.63. Drie stokken van naaldhout.

Waterput S11

In werkput 1 werd een ronde kuil aangetroffen op een hoogte van -1,70 NAP met een diameter van 1,3 meter. Het spoor was 1,6 m diep en aan de zijkant niet beschoeid. Onderin bevatte de kuil een 0,1 m dik welpakket van grijs zand. Hierboven was een homogene laag aanwezig van 0,7 m dikte, bestaande uit mest met veenbrokken en houtsnippers (afb. 4.64). De bovenliggende laag was 0,3 m dik en bestond uit bruine klei- en veenbrokken met wat lichte kleibrokken erin. De bovenste twee vullingen bestonden respectievelijk uit een pakket bruingrijze klei van 0,3 m dikte met houtskoolbrokjes en mortelresten en een laag lichtgrijze klei met daarin houtskoolbrokjes, mortelresten en schelpgruis. Vanwege de diepte van het spoor met de onderzijde ruim in de natuurlijke bodem is het aannemelijk dat het een waterput betreft. Opvallend is echter dat het spoor geen wanden had. Dergelijke niet beschoeide cilindrische kuilen worden in West-Friesland vaker aangetroffen. Vaak betreft het middeleeuwse kuilen, maar ook in de Nieuwe Tijd kwamen dergelijk kuilen nog voor.¹⁹³ Na gebruik als waterput werd het spoor dichtgegooid met beer en afval.

Afb. 4.64. Doorsnede door waterput S11.

In het spoor werden in totaal 83 scherven keramiek en twee metaalvondsten aangetroffen.¹⁹⁴ Noemenswaardig is een fragment Keuls steengoed met appliques van bladmotieven en een tekstfries uit de tweede helft van de 16de eeuw. Tot het roodbakkerend aardewerk behoort een kop (r-kop-2) versierd met een tekst, mogelijk een jaartal, van witte kleislib: dit is karakteristiek voor de periode rond 1600. Verder is van roodbakkerend aardewerk een bord met witte sliblaag aan de binnenzijde (r-bor-1) en bakpan met manchetrans (r-bak-5) gevonden, evenals twee lekschalen. Al dit aardewerk is typisch voor het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw. Bepalend voor de datering van de kuil is een bord witbakkerend aardewerk uit de regio Beauvais

193 Leek 2019, 39-40.

194 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

in Frankrijk (wf-bor-1, afb. 4.65). Het bord is versierd met accenten van groene en rode slib in sgraffito-techniek met op de spiegel een tulpmotief en op de vlag krasjes en streepjes. Dit type aardewerk is een zeldzame verschijning in de Nederlandse bodem, maar komt binnen West-Friesland vooral in Enkhuizen in complexen uit de periode rond 1600 voor. Dit is gerelateerd aan het grote belang van de handel op Noord-Frankrijk vanuit deze stad.¹⁹⁵ Ook werd in de kuil een messing ring gevonden met een diameter van 32 mm. Mogelijk betreft het een gordijnring.

Afb. 4.65. Bord van Frans witbakkend aardewerk uit Beauvais (8-C01).

4.5.2.3 Overige kuilen

Kuil S25

Aan de noordzijde van werkput 1 lag een rechthoekige kuil (S25). Deze was 1,7 m breed, minstens 1,4 m lang en 0,5 m diep. De kuil had drie vullingen. De onderste vulling bestond uit een homogene laag donkergrijze klei van maximaal 0,1 m dikte. De laag hierboven bestond uit een pakket bruinigrijze klei met lichtgrijze kleibrokken en veenbrokken en was 0,3 m dik en de bovenste vulling bestond uit een 0,1 m dikke homogene laag bruine klei met veenbrokken. In het spoor was een keurlood van de stad Amersfoort aanwezig uit de 17de eeuw. Het betreft een lakenlood met op de voorzijde twee kruizen en op de keerzijde het wapen van Amersfoort.

Afb. 4.66. Doorsnede door kuil S26.

195 Schrickx & Duijn 2016, 399.

De twee kruizen staan mogelijk voor het Romeinse getal 20. Aan de zuidzijde werd de kuil doorsneden door een recente verstoring.

Kuil S26

Iets noordelijker dan kuil S11 werd op een hoogte van -1,63 NAP een tweede ronde kuil aangetroffen met een diameter van 1,20 m (S26). Het spoor was 0,6 m diep en opgevuld met een pakket donker bruingrijze klei en veen met een dikte van 0,1 m en daarboven een mestlaag van 0,5 m dik (afb. 4.66).

In het spoor werden vier scherven keramiek gevonden. Het betreft een fragment van een veelkleurig beschilderd majolicabord, versierd met vruchten en een kabelrand. Een dergelijk bord is typisch voor de eerste helft van de 17de eeuw. Twee scherven roodbakkerd aardewerk van respectievelijk een grape en kop (r-kop-2) waren eveneens aanwezig. De kop is typisch voor de periode 1575-1650. Tot slot bevatte het spoor een fragment Spaanse goudlustermajolica uit de tweede helft van de 16de eeuw.¹⁹⁶ In de kuil bevond zich ook een spinlood met een conische vorm, versierd met concentrische groeven (afb. 4.67).¹⁹⁷ Dit type komt vooral in 15de- en 16de-eeuwse vondstcomplexen in West-Friesland voor.¹⁹⁸

Afb. 4.67. Spinlood met conische vorm (39-M01).

Afb. 4.68. Het vrijleggen van de vondstconcentratie.

196 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

197 V39-M01.

198 Ter Steege & Duijn 2019, 63; In de dempingslaag van een gracht in Enkhuizen uit 1544 zijn bijvoorbeeld 19 van dit soort spinloden gevonden: Duijn 2012, 126.

4.5.2.4 Vondstconcentratie

Vondstconcentratie S56

In de noordoosthoek van het plangebied werd een vondstconcentratie aangetroffen op een hoogte van -2 NAP die niet aan een spoor te koppelen bleek (afb. 4.68). Vanwege de grote hoeveelheid vondsten werd het punt met de Robotic Total Station (RTS) ingemeten als spoor. In totaal betreft het 95 scherven keramiek, acht glasfragmenten, een metalen voorwerp, twee objecten van natuursteen en een schelp.¹⁹⁹

Keramiek

Bij de keramiekvondsten kunnen 42 individuele voorwerpen onderscheiden worden. De helft daarvan bestaat uit roodbakkerd aardewerk. Daarnaast komen minimaal acht voorwerpen van witbakkerd aardewerk en vijf objecten van steengoed voor. De overige acht vondsten bestaan uit voorwerpen van tinglazuuraardewerk.

Het roodbakkerd aardewerk is vertegenwoordigd met minstens drie verschillende bakpannen met kraagrand (r-bak-4), vier borden op standlobben (r-bor-6), vier grappen (r-gra-10 of r-gra-54, r-gra-33), een kommetje, twee koppen (r-kop-2), een lekschaal (r-lek-1), drie pispotten, vermoedelijk een doofpot, een vuurtest (r-tes-41) en een vuurstolp. Eén van de borden is te scharen onder het Noord-Hollands slibaardewerk uit de late 16de en vroege 17de eeuw. Het exemplaar is versierd met een voorstelling van de verdrijving van Adam en Eva uit het Paradijs, in sgraffito-techniek (afb. 4.69).²⁰⁰ De decoratiewijze is verwant aan het in Enkhuizen vervaardigde Werra-aardewerk uit de pottenbakkerij van Dierck Claesz Spiegel aan het Spaans Leger, in bedrijf tussen 1602 en 1613.²⁰¹ Dit bord van Noord-Hollands slibaardewerk is ook een product uit Enkhuizen, waar naast de firma van Spiegel veel meer pottenbakkers actief waren met het vervaardigen van het voor Noord-Holland karakteristieke slibaardewerk. Het randmotief is typerend voor de Enkhuizer productie. Een andere vondst die relateert aan de Enkhuizer aardewerkindustrie is een 1,5 cm dikke scherv van roodbakkerd aardewerk met resten van aangebakken aardewerk en glazuurvlekken. Het betreft vermoedelijk een stuk pottenbakkersafval dat op onbekende wijze op het Westeinde terechtgekomen is. Naast diverse lokale producten is een interessant importstuk op te

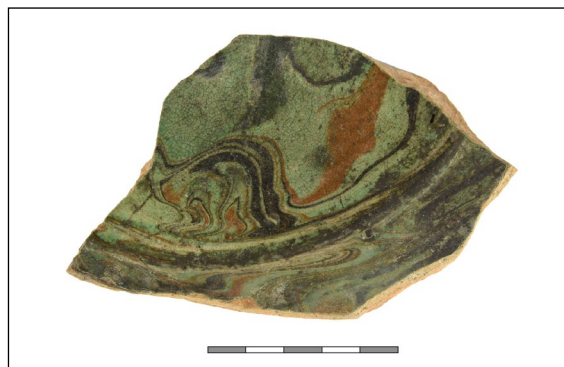
Afb. 4.69. Bord van Enkhuizer slibaardewerk, versierd met een voorstelling van Adam en Eva (77-C01).

199 Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

200 V77-C01.

201 Vergelijk Bruijn 1992, 183-191.

merken. Het gaat om een fragment van een kommetje versierd met gemarmerde kleislib (afb. 4.70).²⁰² Het kommetje heeft een bruinig baksel en wijkt af van het bekende gemarmerde aardewerk uit Italië, Friesland en het Nederrijns gebied. Vergelijkbare kommen zijn ook bij archeologische opgravingen tussen de David- en Romeinstraat en de Paktuinen gevonden.²⁰³ Daarbij is het vermoeden geopperd dat dit type aardewerk uit het Oostzeegebied, mogelijk Polen, afkomstig is.

Afb. 4.70. Fragment van een kommetje versierd met gemarmerde kleislib, vermoedelijk afkomstig uit het Oostzeegebied (77-C02).

Het vormenspectrum van het verzamelde witbakkend aardewerk bestaat uit twee grappen, drie papkoppen (w-kop-3, w-kop-52), een lekschaal en een voor Enkhuizen typerende hengselpot (w-pot-21). Ook het type w-kop-52, herkenbaar aan de afgeronde buikknik, rechte rand en standvoet, is kenmerkend voor de Enkhuizer aardewerkproductie uit de 17de eeuw.²⁰⁴ Alle vormen zijn geheel of deels voorzien van groen glazuur. In enkele gevallen komt een combinatie met bruin glazuur of geel loodglazuur voor. Van nature geeft loodoxide een gele tint aan het glazuur. Met de toevoeging van koperoxide werd een groen glazuur verkregen. Een bruin glazuur ontstond door de toevoeging van mangaanoxide aan het mengsel.

De steengoed-scherven zijn in alle gevallen delen van kannen. Het gaat om typisch laat 16de- en vroeg 17de-eeuwse producten uit Raeren en Siegburg, versierd met appliques of kerfsnee-motieven, evenals twee 17de-eeuwse items uit het Westerwald voorzien van florale stempelmotieven met kobaltblauwe beschildering.

Het tinglazuuraardewerk uit dit spoor bestaat uit scherven van een polychroom beschilderd majolica-bord uit de periode rond 1600, twee borden van faience (f-bor-1) versierd met een Wanli-decor en een Franse ploischotel beschilderd met een aigretterand in compendiariostijl. De Hollandse faience-producten zijn na 1620 te dateren (afb. 4.71).²⁰⁵ Verder is een tweetal borden en een kom (i-kom-1) van Italiaanse faience op te merken, versierd in de karakteristieke blauwe berretino-stijl. Twee producten zijn te interpreteren als Ligurische faience, het derde exemplaar is op basis van het floraal decor met witte hoogsels mogelijk als een Venetiaans fabricaat aan te merken.

De samenstelling van de keramiekvondsten maakt aannemelijk dat deze vondstconcentratie na 1600 is gevormd. Het ontbreken van Werra- en Weser-aardewerk en het voorkomen van Hollandse faience zijn aanwijzingen dat het aangetroffen afval waarschijnlijk in het tweede kwart van de 17de eeuw in de bodem is beland. De vondst van een dubbelconische pijpenkop uit de periode 1625-1645 sluit aan op deze veronderstelde datering.²⁰⁶

Overige vondsten

Het glaswerk uit de vondstconcentratie bestaat uit een scherf van vensterglas en een zevental fragmenten van een *vetro a fili* beker van helder glas (gl-bek-20) versierd met karakteristieke banden van witte en blauwe glasstaafjes.

202 V77-C02.

203 Ter Steege, Schrickx & Stellingwerf 2019, 56; Schrickx & Duijn 2016, 392 en 532.

204 Schrickx & Duijn 2016, 500.

205 V77-C03.

206 Determinatie: J. van Oostveen, Bijlage 11, Cat 20, V77_1.

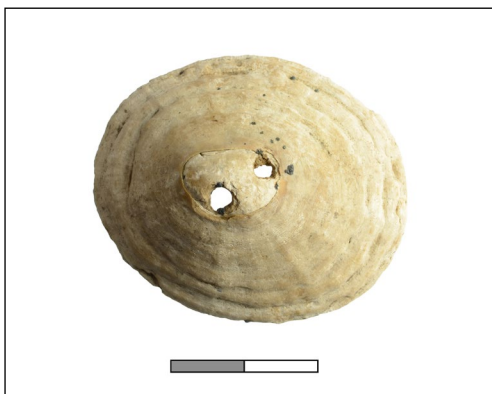
Afb. 4.71. Faience bord beschilderd met een kraakdecor (77-C03).

Afb. 4.72. Fragment van een glazen kelderfles met een sluiting van lood-tin (77-M01).

Afb. 4.73. Rond geslepen schijf van leisteen, diameter = 6 cm (77-S01).

Afb. 4.74. Schaalhoren met twee doorboringen, mogelijk gebruikt als knoop (77-O01).

Het voorwerp van metaal is een sluiting van lood-tin die heeft toebehoord aan een glazen kelderfles (afb. 4.72).²⁰⁷ Dit object past qua datering goed in de eerste helft van de 17de eeuw. De twee vermelde steenvondsten betreffen een kei van graniet met een diameter van 17,5 cm. Ook in deze concentratie is een ronde schijf van leisteen met een diameter van 6 cm en een dikte van 0,4 cm gevonden (afb. 4.73).²⁰⁸ Waarschijnlijk gaat het eveneens om een speelschijf. Tot slot is tussen de vondsten een opmerkelijke schelp aangetroffen. Het gaat om een schaalhoren (*patella rustica*) met twee doorboringen (afb. 4.74).²⁰⁹ Schaalhorens zijn aan de Nederlandse kust vrij zeldzaam. Ze leven met name aan rotsachtige kusten, zoals in Frankrijk en het Middellandse Zeegebied, waar ze op een harde ondergrond vastgezogen zitten.²¹⁰ De doorboringen zijn een indicatie dat deze schelp mogelijk secundair als knoop heeft gediend.

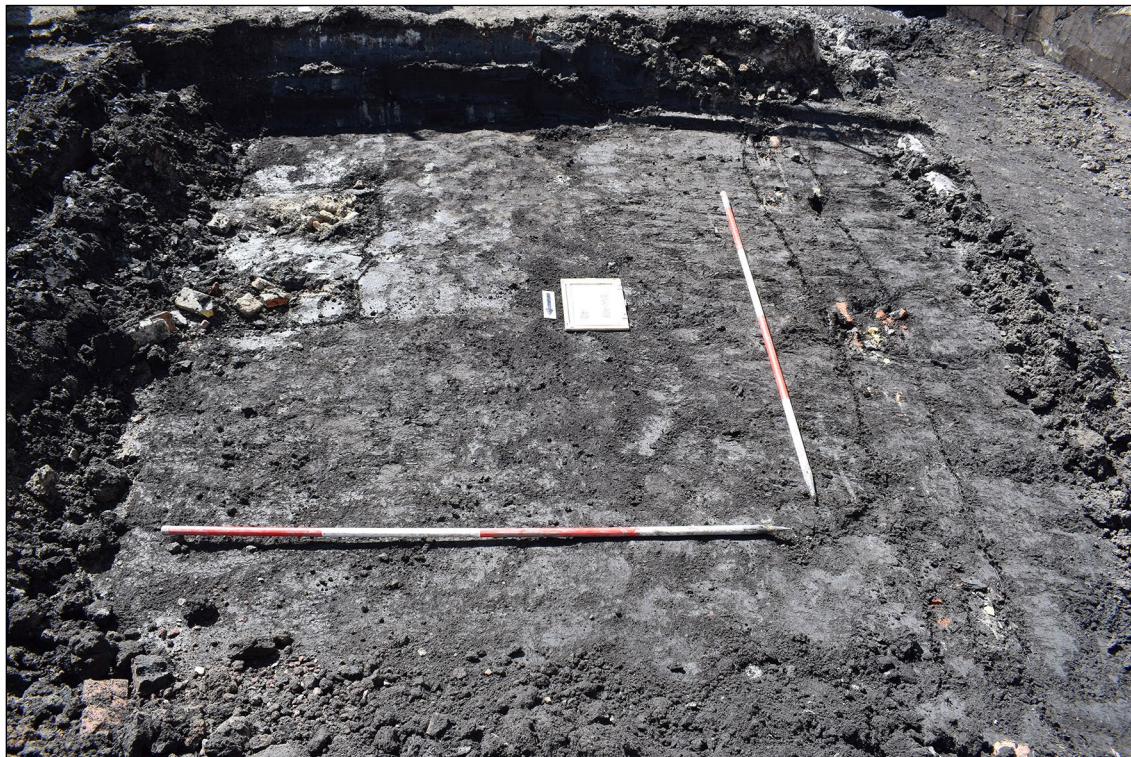
4.5.3 Fase 7: 1700-1950

Enkele bakstenen funderingsresten konden op basis van baksteenmaat en vondstmateriaal worden toegekend aan fase 7. Naast funderingen werden ook enkele puinkuilen aangetroffen.

4.5.3.1 Funderingen

Poeren S69

In werkput 5 werd op een hoogte van -1,40 NAP en over een lengte van 3,8 m een drietal plekken met baksteenbrokken aangetroffen, bestaande uit gele en oranje bakstenen en mortelresten. De bakstenen waren dermate verrommeld dat het niet mogelijk bleek om de formaten te documenteren. De restanten lagen in elkaars verlengde op een onderlinge afstand van 1,3 m (afb. 4.75). De exacte datering blijft onduidelijk. Het is goed mogelijk dat het onderdeel is van een pand dat op een hulpkaart uit 1878 staat weergegeven.

Afb. 4.75. Een baan met op gelijke afstand verrommelde bakstenen (rechts op de foto).

207 V77-M01.

208 V77-S01.

209 V77-O01.

210 www.natuurinformatie.nl/nnm.dossiers/natuurdatabase.nl/i003534.html.

4.5.3.2 Waterput S49

Ten noordwesten van uitbraakspoor S42 werd een rond bakstenen spoor aangetroffen met een diameter van 1,1 m op een hoogte van -2,26 NAP. De put was gemetseld met gele en oranje bakstenen met een formaat van respectievelijk 19,5x9x4 en 17x8,5x3,5 cm. De schacht was slechts 0,5 m diep en gefundeerd op planken van grove den (afb. 4.76).²¹¹

Afb. 4.76. Doorsnede van waterput S49 met de bakstenen schacht gefundeerd op planken van grove den.

Aan de buitenzijde lagen twee halfronde planken van 105 en 110 cm lang, 36 cm breed en 4 cm dik. De planken hadden diverse gaten met een diameter van 2,5 cm. In de lange kanten van de planken zaten enkele ijzeren nagels. Tussen deze twee planken hoorde nog een derde plank, maar deze ontbrak. Langs de halfronde planken waren dunne latten geplaatst. In het midden was aan weerszijden een stuk plank aanwezig met een formaat van 22x25x2 en 22x21x2 cm. Waarschijnlijk was het ooit één plank die ruwweg doormidden is gezaagd. Opvallend was dat onder de houten fundering van de waterput nog drie ronde sporen zichtbaar waren met een diameter van 15 cm. Deze waren opgevuld met schelpmateriaal (afb. 4.77).²¹² Mogelijk betreft het hier welgaten waardoor het water in de bakstenen put terecht kwam. Het schelpmateriaal diende dan als zuivering van het water. In West-Friesland worden soortgelijke waterputten vaker aangetroffen. In Zwaag werd onder een waterput een welgat van 5 cm in doorsnede en 2 m diepte aangetroffen.²¹³ Andere voorbeelden zijn bekend uit Medemblik waar houten welkokers aanwezig waren, soms zelfs tot bijna 8 m onder het maaiveld.²¹⁴ Hoewel de uitvoeringen van de welgaten in Medemblik sterk afweken van de waterput in Enkhuizen, is het idee vergelijkbaar.

211 M12.

212 De onderkant werd met de graafmachine niet aangetroffen.

213 Leek 2019, 31.

214 Guiran & Hallewas 1979, 98-99; Besteman 1989.

Afb. 4.77. De drie ronde sporen opgevuld met schelpmateriaal onder de houten fundering.

De waterput was volgestort met afval dat grotendeels uit de eerste helft van de 18de eeuw dateert. Het afval bestaat uit gebroken keramiek (MAE = 17), pijpfragmenten (MAE = 14), gebruiksglas (MAE = 4) en tientallen fragmenten vensterglas, enkele fragmenten van tegels en twee objecten van natuursteen. Verder is een koperen munt in de put beland.

Afb. 4.78. Deksel van een doofpot van roodbakend aardewerk uit Bergen op Zoom (73-C01).

Keramiek²¹⁵

De keramiekvondsten zijn te verdelen in tien voorwerpen van roodbakend aardewerk, vijf objecten van faïence, een scherf van steengoed en een object van witbakend aardewerk. Het roodbakend aardewerk is vertegenwoordigd met vormen die karakteristiek zijn voor de eerste helft van de 18de eeuw. Het gaat om kookgerei (r-bak-6, r-gra-11, r-gra-51) en een doofpotdeksel uit Bergen op Zoom (r-dek-16) (afb. 4.78)²¹⁶, een beslagpot op pootjes (r-gra-49) plus een bord en een kom versierd met witte kleislib uit Friesland en een bord uit het Nederrijns

Afb. 4.79. Zalfpot van Fries vlekkengoed, witbakend aardewerk (94-C01).

²¹⁵ Tekst en determinatie: W. Stellingwerf.

²¹⁶ V73-C01.

gebied (r-bor-7 of -10). De faïence vondsten bestaan uit fragmenten van borden, kommen en een kop. De voorwerpen zijn hoofdzakelijk in blauw beschilderd, waarbij stilistische navolgingen van de Wanli-decors op Chinees kraakporselein te herkennen zijn. De steengoed scherf is van een product uit het Westerwald. Het witbakkend object is een zalfpotje (w-zal-2) versierd met mangaanvlekken, een type aardewerk dat bekend staat als 'vlekkengoed' en vaak aan de pottenbakkers uit Friesland wordt toegekend (afb. 4.79).²¹⁷ In het zalfpotje bevinden zich resten van een rode kleurstof, mogelijk een grondstof voor verf. Het ontbreken van Engelse industriële keramiek in de waterput, dat vanaf 1740 haar intrede deed op de Nederlandse markt, pleit ervoor dat de put niet vele decennia later buiten gebruik is geraakt.

Tabakspijpen²¹⁸

In de put bevonden zich fragmenten van minimaal veertien Goudse tabakspijpen met een laat trechtvormig ketelmodel, waarvan het gros tussen 1740-1760 is te dateren. Deze datering in combinatie met de samenstelling van de keramiek maakt het aannemelijk dat het afval rond het midden van de 18de eeuw in de put is beland. Acht pijpenkoppen zijn op de hiel gemerkt met "59 gekroond". Dit merk was in die periode in gebruik door de pijpenmaker Rut Boot.²¹⁹

Glaswerk

Naast 92 stukken vensterglas kunnen drie fragmentarisch bewaard gebleven kelkglazen en een bijzondere glaszegel van een fles opgemerkt worden. De kelkglas-fragmenten bestaan uit een bodem met omgeslagen rand, typerend voor producten uit de eerste helft van de 18de eeuw, en twee stam-delen van kelkglazen. Het eerste product betreft de stam van een kelkglas met trompetvormige kelk (gl-ke1-39), waarbij een bolle knoop in de stam is aangebracht (afb. 4.80).²²⁰ Tevens zijn de stam en de knoop versierd met een tijdens het glasblazen opzettelijk aangebrachte luchtbel. De tweede vondst is een zogenaamde 'Silezische stam', geblazen in een mal, waarbij in balustervorm zes facetten zijn ontstaan (gl-ke1-6) (afb. 4.81).²²¹ Glazen met deze kenmerkende stamvorm raakten in de mode toen de uit Hannover afkomstige George I de Engelse troon in 1714 besteeg. Volgens Laan

Afb. 4.80. Fragment van een kelkglas met bolle knoop in de stam (94-G01).

Afb. 4.81. Fragment van een kelkglas met Silezische stam (94-G02).

217 V94-C01.

218 Determinatie: J. van Oostveen, Bijlage 11.

219 Duco 2003, 194.

220 V94-GL01.

221 V94-GL02.

nam de populariteit van dit soort kelkgladen in Nederland na 1765 snel af.²²² Het zijn daarmee vrij karakteristieke vormen van drinkgerei voor de eerste helft van de 18de eeuw. De laatste bijzondere glasvondst is een fragment van een fles waarop een zegel zit (afb. 4.82.1).²²³ Flessen met zegels zijn tamelijk zeldzaam. Het gebruik ervan ontstond in het midden van de 17de eeuw en bereikte haar hoogtepunt in de eerste helft van de 18de eeuw. De zegels dienden onder andere om aan te geven welke drank de fles bevatte, waar de fles gemaakt was of in wiens bezit de fles was (huismerk). Het gevonden glaszegel uit de 18de-eeuwse waterput bevat een afdruk van een wapen met daaronder de deels leesbare inscriptie: "ANNO 169." Het wapen is verdeeld in twee helften en bestaat uit een arendsvleugel op de linkerhelft en drie horizontale banden op de rechterhelft. Dit is het familiewapen van Margarethe Hedwig von Ahlefeldt die in de eerste helft van de 18de eeuw diverse glashutten in het Noord-Duitse Holstein bezat (afb. 4.82.2). Henkes vermeldt eenzelfde glaszegel dat 1699 gedateerd is.²²⁴

Afb. 4.82.1 Zegel van een wijnfles met het wapen van Ahlefeldt (94-G03).

Afb. 4.82.2. Wapen van Ahlefeldt (bron: www.geni.com).

Bouwkeramiek

Tussen het bouwpuin uit de put kwamen diverse fragmenten van minimaal zes blauw beschilderde wandtegels. Twee exemplaren zijn versierd met een geschilderde bloempot en lelies als hoekmotieven. Dit type tegel met een formaat van 13x12,8x1,3 cm dateert uit het midden van de 17de eeuw. Verder zijn vier tegels beschilderd met figuren als centrale voorstelling en spinnetjes als hoekmotieven op te merken. Deze tegels zijn in de tweede helft van de 17de eeuw vervaardigd. Eén exemplaar is aardig compleet en meet 13x12,8x1,1 cm

Afb. 4.83. Wandtegel beschilderd met figuren (94-BK01).

222 Laan 2003, 68.

223 V94-GL03.

224 Henkes 1994, 295.

(afb. 4.83).²²⁵ De afgebeelde voorstelling bestaat uit twee kinderen of jongemannen die een balspel aan het beoefenen zijn.

Afb. 4.84. Oord van Thorn (73-M01).

Afb. 4.85. Barnstenen kraal, geslepen in een octaëder (94-S01).

Metaal

Een opmerkelijke metaalvondst is een koperen munt uit de vroege 17de eeuw. Het gaat om een oord geslagen in het Limburgse Thorn in opdracht van abdis Anna van der Mark (afb. 4.84).²²⁶ De oord draagt geen jaartal, maar kan op basis van de vormgeving van de muntslag rond 1614 gedateerd worden.²²⁷

Afb. 4.86. Uitbraakspoor S42 in vlak 1 van werkput 4.

225 V94-BK01.

226 V73-M01.

227 Determinatie: F. Postma.

Natuursteen

Tot slot zijn een kei van graniet met een diameter van 11,5 cm en een groot fragment van een barnstenen kraal het vermelden waard. De kraal meet 2x2 cm en heeft de vorm van een octaëder (afb. 4.85).²²⁸ Barnstenen kralen zijn een bijzondere vondstcategorie in Nederland. Dit versteende hars werd vooral rond de Oostzee gewonnen.

4.5.3.3 Uitbraakspoor

S42

In het zuidoosten van het plangebied werd een groot spoor aangetroffen met een afmeting van tenminste 4,5 bij 5 m. Het spoor was 0,7 m diep, in het vlak zeer grillig en opgevuld met grijze en bruine klei met daarin een grote hoeveelheid oranje en rode baksteen, fragmenten wandtegels en mortelresten (afb. 4.86). In het spoor werden zeven scherven keramiek aangetroffen, waarvan drie uit de 17de eeuw (zowel roodbakkend als witbakkend aardewerk), drie fragmenten van een Delftse vaas in blauw beschilderd met florale motieven uit de periode 1650-1725 en een fragment van een schotel van Engelse *creamware* uit 1760-1800. Daarnaast werden veel fragmenten wandtegels aangetroffen. Een deel daarvan is veelkleurig beschilderd met bloemen. Deze tegels dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw. Het grootste gedeelte dateert echter uit de periode rond 1700. Het betreft in blauw beschilderde tegels met landschappen en spinnetjes als hoekmotieven. Uit het spoor is eveneens een zilveren ruiterschelling aangetroffen, geslagen in Deventer in 1691 (afb. 4.87).²²⁹ Mogelijk is het spoor een restant van de afbraak van een 18de eeuwse pand dat op deze locatie gestaan heeft.

Afb. 4.87. Een zilveren ruiterschelling, geslagen in Deventer in 1691.

4.5.3.4 Puinsporen

Aan de zuidzijde van het plangebied werden meerdere puinsporen aangetroffen. Op basis van enkele vondsten zijn de puinsporen gekoppeld aan fase 7.

S43, S44, S45

Aan de zuidzijde van het plangebied werden drie puinsporen aangetroffen op een gemiddelde hoogte van -1,50 NAP. Het betreft drie rechthoekige kuilen; twee daarvan hadden een afmeting van 1 bij 1,2 m, de derde had een afmeting van 1,3 bij minstens 1,2 m. De sporen waren opgevuld met donkergrijze klei met daarin veel mortel- en oranje puinbrokken en waren maximaal 0,3 m diep. Slechts één van de drie kuilen bevatte vondstmateriaal (S43). Het betreft enkele scherven van roodbakkend aardewerk, waaronder een beslagpot op pootjes (r-gra-49) en een bord versierd met gemarmerde kleislib uit Friesland, typerend voor de 18de eeuw. Verder is een fragment van een Delfts bord op standvlak aangetroffen.

228 V94-S01.

229 V68-M01.

4.5.3.5 Overige funderingsresten

Poer S13

In werkput 1 werd op een hoogte van -1,40 NAP een klein deel van een poer aangetroffen van 0,2 bij 0,6 m. De muurfundering bestond uit gele en oranje bakstenen met een formaat van 21x11x4 cm en was gemetseld met een zeer harde mortel. Op basis van de baksteenmaat en gebruikte mortel zal deze bakstenen structuur vrij jong zijn. Derhalve wordt hij bij de reconstructie buiten beschouwing gelaten.

4.5.4 Vondstmateriaal Nieuwe Tijd

Keramiek

Tijdens de archeologische opgraving kwamen buiten de aangetroffen sporen en structuren ook bijzondere vondsten tevoorschijn die het vermelden waard zijn. Het betreft diverse importstukken uit Italië, Portugal en Engeland plus een opmerkelijke tegel van Nederlands fabricaat. De importen uit Italië bestaan uit een fragment van een vroeg 17de-eeuwse vaas beschilderd in compendiario-stijl en een voor drie kwart complete schotel op standvoet met geplooid wand (i-plo-3), vervaardigd in Montelupo, een plaatsje in de omgeving van Florence (afb. 4.88).²³⁰

Afb. 4.88. Plooischotel van Italiaanse faience uit Montelupo (115-C01).

De plooischotel is veelkleurig beschilderd met florale motieven binnen panelen rond een voorstelling van een putto op de spiegel. Aan de buitzijde zijn diagonale penseelstreken geschilderd. Op de achterzijde is een "3" geschilderd, vermoedelijk is het een schildersmerk. Dit type plooischotels in de "a Settori" stijl wordt gedateerd tussen 1590 en 1620. Tijdens archeologisch onderzoek op het Waterlooplein in Amsterdam is een fragment met vergelijkbaar decor in een aanplempingslaag uit de periode 1593-1596 aangetroffen.²³¹ De vondst van Portugees aardewerk is een fragment van een kan versierd met blauw geschilderde bladmotieven uit de eerste helft van de 17de eeuw (afb. 4.89).²³² Verder is een theepot van Engels industrieel

230 V91-C01, V115-C01.

231 Jaspers 2007, 247, Cat. 222.

232 V114-C01.

aardewerk op te merken die van een eeuw later dateert (afb. 4.90).²³³ Het gaat om een exemplaar van industrieel rood aardewerk met loodglazuur (ir-the-8), zogenaamde *redware* uit de regio Staffordshire, een type keramiek dat vooral rond het midden van de 18de eeuw in de mode was. Juist in deze periode nam het gebruik van thee in Nederland een grote vlucht. Terwijl rond 1700 enkel de elite de beschikking tot deze exotische drank had, was het gebruik van thee rond het midden van de 18de eeuw al wijd verspreid geraakt onder de Nederlandse bevolking.²³⁴

Afb. 4.89. Fragment van een kan van Portugese faience (114-C01).

Afb. 4.90. Theepot van Engelse redware (99-C01).

Bouwkeramiek

Verder is een wandtegel bedekt met tinglazuur gevonden die in blauw is beschilderd met een grote libelle in een landschap en spinnen als hoekmotieven (afb. 4.91).²³⁵ Op basis van de tegeldikte (= 0,9 cm) en de schilderstijl is de tegel in de periode 1660-1700 vervaardigd.

Afb. 4.91. Tegel beschilderd met een libelle in een landschap (65-BK01).

Metaal

Munten

De opgraving leverde een groot aantal munten op, waarvan het gros uit de 17de en 18de eeuw dateert.²³⁶ Het gaat hoofdzakelijk om provinciale duiten en oorden. De provinciale duiten zijn geslagen in West-Friesland (1720-1723)²³⁷, Friesland (1606, 1626?, 1685?)²³⁸, Holland (1590-1598, 1702)²³⁹, Overijssel (1604-1606, 1628)²⁴⁰ en Gelderland (1764)²⁴¹.

---

233 V99-C01.
 234 Laan 2003, 190.
 235 V65-BK01.
 236 Determinatie: F. Postma.
 237 V69-M03.
 238 V74-M01, V112-M01, V112-M07.
 239 V67-M22, V114-M10.
 240 V20-M01, V112-M04.
 241 V67-M17.

Verder komen tussen de vondsten ook stedelijke duiten uit Arnhem (1594-1599)²⁴², Huissen (1611-1613)²⁴³, Utrecht (1667, 1683, 1684)²⁴⁴ en Zwolle (1639)²⁴⁵ voor. Interessant zijn twee imitaties van Overijsselse duiten uit respectievelijk Reckheim (na 1628)²⁴⁶ en Gronsveld (ca. 1650)²⁴⁷. De oorden zijn geslagen in respectievelijk Friesland (1608-1649, ca. 1620, 1644-1649)²⁴⁸ en de Zuidelijke Nederlanden (1695-1699, 1709-1710, 1710)²⁴⁹. Munten van hogere waarde zijn een koperen Hollandse penning (1561-1576)²⁵⁰ en een zilveren tweestuiverstuk van Zeeland (1618)²⁵¹. Tot slot zijn twee munten van Duitse origine gevonden. Het gaat om 6 pfennig uit Hamm (1635)²⁵², hoofdstad van het graafschap Mark, en een duit van het hertogdom Cleve (1696)²⁵³ (afb. 4.92).

Afb. 4.92. 17de-eeuwse munten uit Duitse staten. 1. 67-M20, 2. 69-M01.

Muntgewichten

Er zijn maar liefst zes verschillende muntgewichten uit de late 16de en vroege 17de eeuw aangetroffen (afb. 4.93). In vijf gevallen gaat het om 16de-eeuwse muntgewichten uit Antwerpen, vaak herkenbaar aan een beeltenis van een hand op de keerzijde. Een van de muntgewichten is bestempeld met een leeuw onder een baldakijn. Deze leeuw staat voor een type gouden munt dat bekend staat als een halve leeuw. Halve leeuwen werden door de staten van Brabant en Vlaanderen geslagen na de dood van de hertog Anjou in 1584.²⁵⁴ Deze halve leeuwen zijn zeer zeldzaam.²⁵⁵ Verder zijn twee exemplaren in Amsterdam vervaardigd door de van oorsprong Antwerpse muntgewichtenmaker Guilliam de Neve, te herkennen aan een beeldmerk dat bestaat uit een ponjaard binnen een krans met de initialen "GDN". Ze dateren uit respectievelijk 1609 en 1614.²⁵⁶ De meeste muntgewichten zijn gebruikt bij het wegen van Engelse munten. Daarbij gaat het om twee muntgewichten voor een ½ engel en één exemplaar voor 1 engel.²⁵⁷ Het symbool voor deze Engelse munten is een engel met een speer, afgebeeld op de voorzijde. Daarnaast is een muntgewicht voor een noble of ryal, herkenbaar

242 V112-M02.
 243 V67-M15, V67-M16, V69-M02.
 244 V10-M04,
 245 V67-M24.
 246 V10-M02.
 247 V67-M21.
 248 V1-M03, V10-M03, V112-M05.
 249 V67-M18, V69-M04, V100-M02.
 250 V1-M01.
 251 V114-M12.
 252 V67-M20.
 253 V69-M01.
 254 Müller 1918, 40.
 255 *Ibid.*, 41.
 256 V1-M04, V114-M04.
 257 V1-M05 en V1-M04, V114-M04.

aan een afgebeeld schip, op te merken.²⁵⁸ Tot slot is een muntgewicht van een Franse ½ ecu gevonden, deze is herkenbaar aan een gestempeld gekroond wapenschild met ster.²⁵⁹

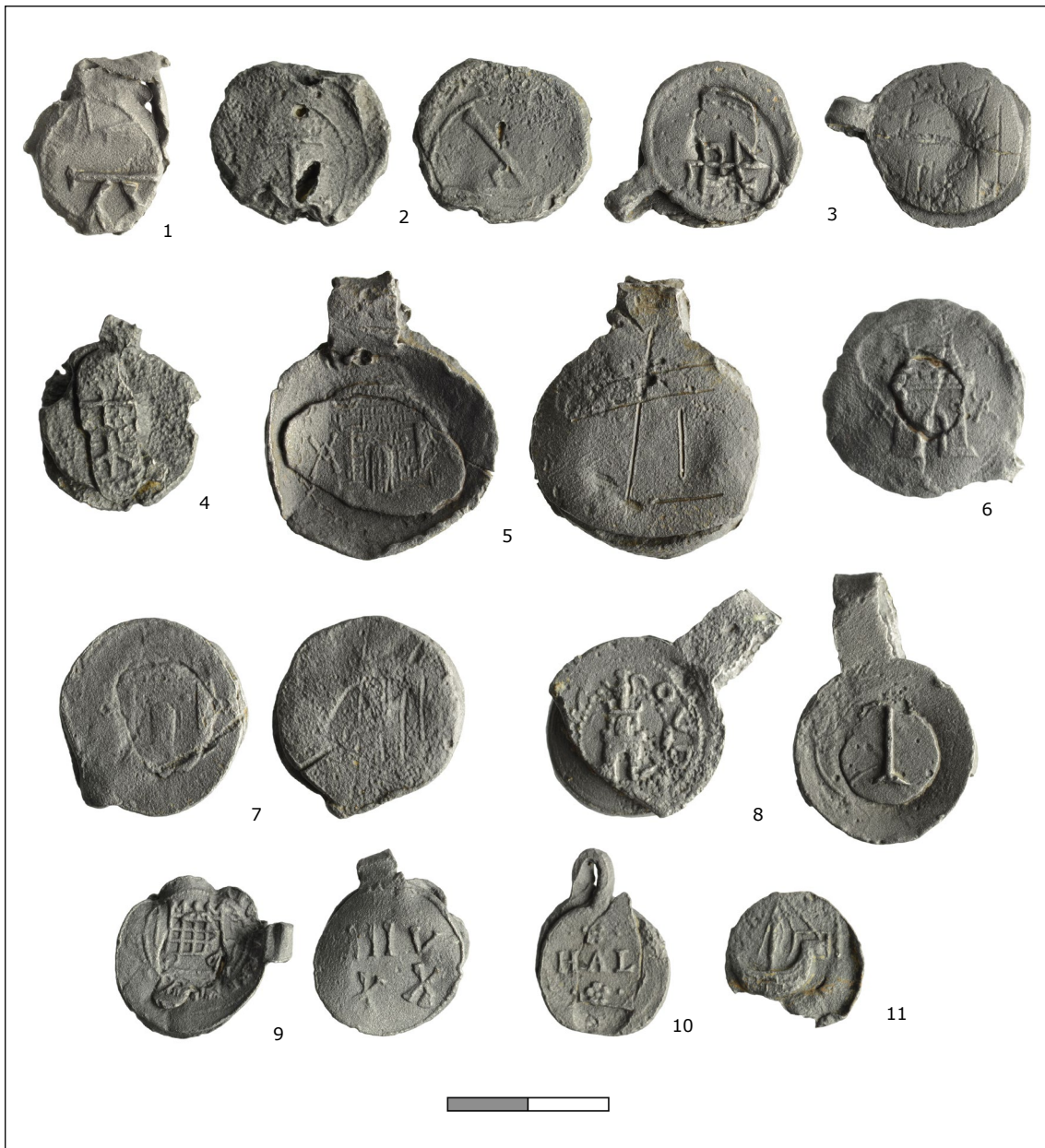

Afb. 4.93. Muntgewichten uit de 16de en 17de eeuw.
1. 34-M01, 2. 111-M04, 3. 1-M04, 4. 1-M05, 5. 104-M01, 6. 81-M02.

Keurloden

Tussen de vondsten zijn zestien keurloden met verschillende doeleinden te onderscheiden. De meeste loden zijn enkel voorzien van een huismerk, deze zijn vermoedelijk gebruikt voor het keuren van textiel.²⁶⁰ Een ander lood heeft een stempel met de letters "HAL" tussen twee roosjes.²⁶¹ Museum De Lakenhal in Leiden heeft in de collectie een ijzeren stempel met op het stempelvlak deze afbeelding.²⁶² Het loodje is dus uit lakenstad Leiden afkomstig. Daarnaast zijn vier keurloden voor haringnetten daterend uit de late 16de of vroege 17de eeuw op te merken. Drie exemplaren dragen het wapen van Montfoort²⁶³, het vierde keurlood is afkomstig uit Oudewater²⁶⁴. Ze vormen een aanwijzing dat hier enige tijd een visser heeft gewoond. Verder komt een Engels lakenlood voor waar een valhek op de voorzijde staat afgebeeld.²⁶⁵ Tot slot is een keurlood met beeltenis van een koggescheepje op te merken²⁶⁶ (afb. 4.94).

258 V104-M01.
259 V81-M02.
260 V1-M08, V67-M03, V67-M06, V114-M07.
261 114-M06.
262 De Lakenhal inv.nr. 1532.
263 V67-M04, V81-M01, V114-M05.
264 V67-M05.
265 V112-M03.
266 V114-M09.

Afb. 4.94.17^{de}-eeuwse keurloden.

1. 1-M08, 2. 67-M03, 3. 67-M06, 4. 114-M07, 5. 114-M05, 6. 81-M01, 7. 67-M04, 8. 67-M05, 9. 112-M03, 10. 114-M06, 11. 112-M09.

Kledingaccessoires en sieraden

Naast een platte laat 18de- of 19de-eeuwse knoop en een kledingoojje kwamen minstens tien messing en bronzen gespen uit de 16de, 17de en 18de eeuw aan het licht. Het betreft drie brilgespen uit de periode 1550-1650²⁶⁷, twee angels van sierlijke 16de- of 17de-eeuwse gespen in de vorm van een putto²⁶⁸, een D-gesp²⁶⁹, een vierkante gesp²⁷⁰, een achthoekige gesp en twee 18de-eeuwse schoengespen met afgeronde zijdes (afb. 4.95).²⁷¹ Een opvallende vondst is een messing horlogesleutel, daterend uit de periode rond 1800 (afb. 4.96).²⁷² Tot slot is een

267 V10-M01, V67-M10, V74-M02.

268 V67-M12, V114-M03.

269 V67-M11.

270 V114-M02.

271 V67-M08, V67-M09.

272 V67-M07.

sieraad van recentere datum op te merken: een verzilverde broche uit de tweede helft van de 19de eeuw versierd met bladmotieven in neo-barokstijl (afb. 4.97).²⁷³

Afb. 4.95. Gespen.

1. 67-M10, 2. 114-M03, 3. 67-M11, 4. 114-M02, 5. 67-M08.

Afb. 4.96. Horlogesleutel (67-M07).

Afb. 4.97. Verzilverde broche (1-M06).

Keukengerei en bestek

Binnen deze categorie zijn diverse loden doppen van kelderflessen, een bronzen tapkraan, een messing schuimspaan, een messing suikerschepje, een fraai mesheft van messing en fragmenten van twee tinnen lepels op te merken. Het mesheft wordt in een aparte kadertekst beschreven. Van de schuimspaan is de bak in zijn geheel bewaard gebleven, de steel ontbreekt

²⁷³ V1-M06.

(afb. 4.98).²⁷⁴ De schuimspaan is versierd met perforaties in een stervorm. Dit type kwam algemeen voor in de 17de en 18de eeuw. Het suikerschepje is versierd met groeven (afb. 4.99).²⁷⁵ Op de achterzijde van de steel is het merk "X X X" aangebracht. Dit object dateert waarschijnlijk uit de late 19de eeuw.

Afb. 4.98. Messing schuimspaan bak (69-M05).

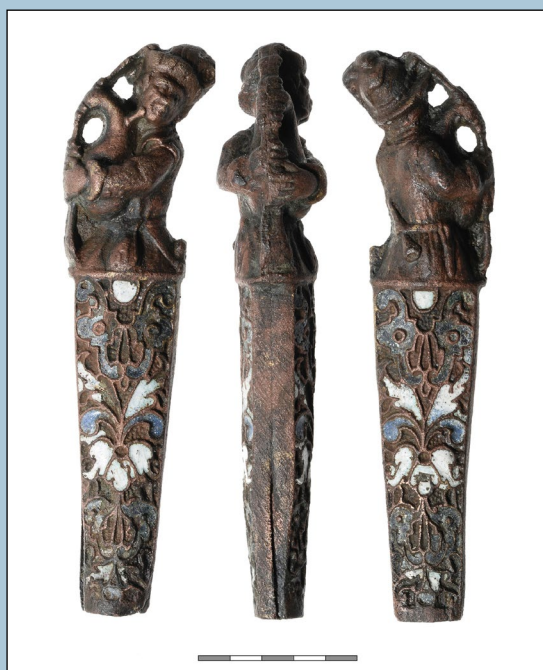

Afb. 4.99. Suikerschepje (67-M01).

Mesheft met doedelzakspeler

C.P. Schrickx

Bij de opgraving is een zeer fraaie vondst van metaal gedaan, namelijk een messing mesheft dat wordt bekroond door een doedelzakspeler en is versierd met ingelegd blauw en wit email (V32; afb. a). Deze techniek van inleggen in metaal wordt champlévé genoemd. Het heft bestaat uit twee gegoten delen die aan elkaar zijn bevestigd, waardoor op de zijkant een naad zichtbaar is. Een aardig detail is dat de doedelzakspeler op zijn rug tussen zijn riem een fluit heeft gestoken. Het voorwerp dateert omstreeks 1620-1650. Het mesheft is in uitzonderlijk goede staat uit de bodem naar boven gekomen. Deels is de ingelegde email nog aanwezig, wat lang niet altijd het geval is bij dit type heft.

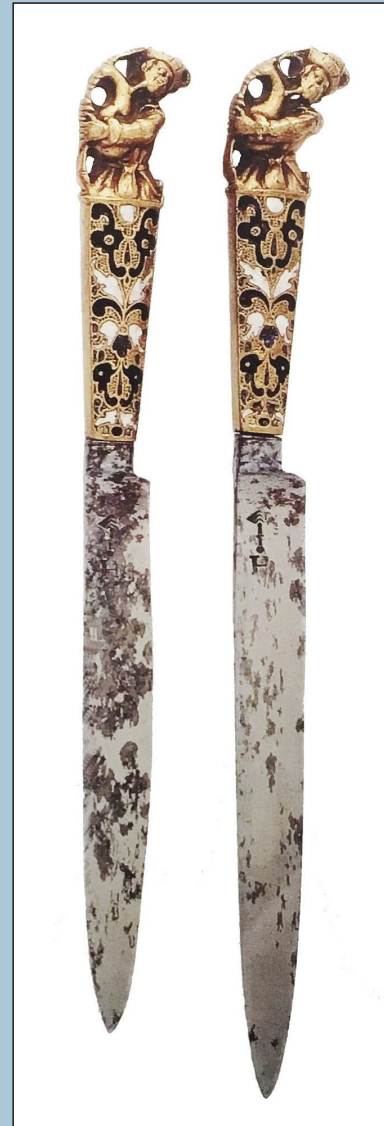
a. Mesheft bekroond met doedelzakspeler en versierd met florale motieven in emaille inlegwerk (32-M01).

274 V69-M05.
275 V67-M01.

Identieke mesheften zijn uit diverse collecties bekend. In de bekende collectie van bestek van J. Hollander bevinden zich twee messen die als overleveringsstukken bewaard zijn gebleven en beide zijn voorzien van een heft met doedelzakspeler (afb. b). Ook deze zijn uitgevoerd met blauw en wit email. Naast deze overleveringsstukken zijn in museale collecties diverse bodemvondsten bekend, maar helaas is de vindplaats niet duidelijk. In het Rijksmuseum in Amsterdam bevindt zich een identiek heft dat al in 1898 is verworven.²⁷⁶ Museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam heeft sinds 1991 een heft in collectie, waarvan de email volledig is verdwenen en dat zeer sterk is afgesleten, maar duidelijk identiek aan ons mesheft is.²⁷⁷

Verder is een aantal identieke heften bekend van opgravingen. Bij een archeologisch onderzoek in Themaat, een buurtschap in de provincie Utrecht, is een heft met doedelzakspeler gevonden.²⁷⁸ Een tweede vondst is bekend van een archeologische begeleiding aan de Rozendaal in Gouda.²⁷⁹ De vondst wordt in verband gebracht met een messenmaker van wie productieafval is gevonden. Historisch is bekend dat in 1648 een messenmaker een pand aan de Rozendaal kocht. Messenmakers en heftmakers waren twee verschillende beroepen en het gevonden heft zegt dan ook niets over de productieplaats. We kennen ook exemplaren uit collecties van detectorzoekers, onder andere uit Middelburg.²⁸⁰

Een exemplaar van het heft met doedelzakspeler is tot slot gevonden bij een archeologisch onderzoek in het Kasteel van Loches in Indre-et-Loire, niet ver van Tours (afb. c). In een artikel uit 2017 wordt speciaal aandacht aan deze vondst besteed.²⁸¹ De auteurs schrijven het heft toe aan Nederlandse productie. Heften die zijn uitgevoerd in de champlévé-techniek zijn in diverse uitvoeringen bekend. Naast de hier besproken uitvoering met doedelzakspeler zijn ook heften bekend met vrouw met trommel, een vrouwenfiguur, leeuw, draak en eenvoudige heftbekroning. Opvallend is het aantal exemplaren dat de laatste jaren in Enkhuizen is gevonden, onder andere bij een opgraving tussen de Davidstraat en Romeinstraat in 2017.²⁸² Het zou kunnen dat deze fraaie mesheften in Enkhuizen zijn vervaardigd.

b. Twee messen uit de bekende collectie van J. Hollander voorzien van een heft met doedelzakspelers.

276 Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. BK-NM-11136.

277 Museum Boijmans van Beuningen, inv.nr. F6309.

278 Den Hartog 2005, 76 en 77-78.

279 Groenendijk & Dasselaar 2011.

280 Gemeld op <https://people.zeelandnet.nl/mida/17e%20en%2018e%20eeuwse%20voorwerpen.htm>.

281 Papin en Soulat 2017.

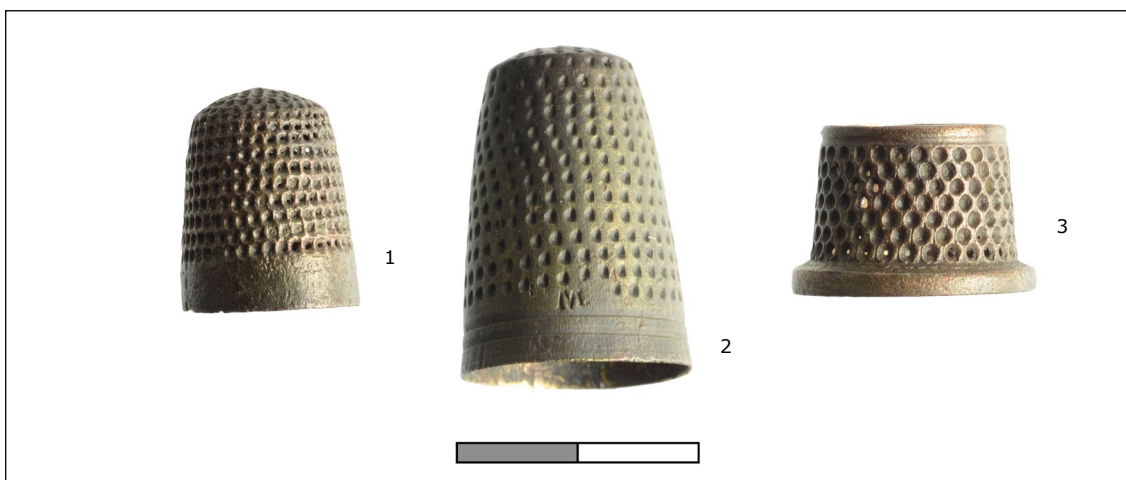
282 Schrickx 2019.

c. Exemplaar heft met doedelzakspeler, gevonden bij archeologisch onderzoek in het Kasteel van Loches in Indre-et-loire.

Overige metaalvondsten

Karakteristiek voor lokale huisvlijt zijn drie vingerhoeden en een naairing, daterend uit respectievelijk de 16de, 17de en 18de eeuw (afb. 4.103).²⁸³ Eén van de vingerhoeden is voorzien van het lettermerk "M", waarschijnlijk gerelateerd aan de fabrikant.

Afb. 4.103. Vingerhoeden en een naairing.
1. 112-M06, 2. 1-M07, 3. 74-M03.

283 V1-M07, V74-M03, V112-M06; Langedijk & Boon, 1999, 50.

Afb. 4.104. IJzeren wig.

Afb. 4.105. Blokgewichten. 1. 67-M02, 2. 100-M01.

Afb. 4.106. Speelschijfje van lood (69-M06).

Een vondst die als kinderspeelgoed beschouwd kan worden is een miniatuur bordje van tin met een diameter van 7,7 cm.²⁸⁴

Naast een messing boekbeslag en een messing hengsel is een ijzeren stuk gereedschap gevonden. Het gaat om een wig, gebruikt voor het splijten van gekapt hout (afb. 4.104).²⁸⁵

Tot slot zijn tamelijk veel objecten van lood gevonden, het gaat om twee blokgewichten voorzien van wapens (afb. 4.105)²⁸⁶, diverse netgewichten, musketkogels en twee vierkante schijfjes voorzien van een gekerfd kruis (afb. 4.106).²⁸⁷ De schijfjes zijn mogelijk gebruikt bij een spel.

284 V67-M19.

285 V114-M13.

286 V67-M02, V100-M01.

287 V67-M23, V69-M06.

5. Synthese

De opgraving aan het Westeinde 88-92 heeft naast enkele sporen uit de Bronstijd archeologische resten uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd opgeleverd. De hoge verstoringsgraad binnen het plangebied heeft veel van deze resten vernietigd.

Bronstijd

De regio rondom plangebied Westeinde 88-92 kent een aanzienlijke bewoning in de Bronstijd, Voorafgaand aan het onderzoek was de verwachting voor een nederzetting uit de Bronstijd dan ook hoog. Er werden echter slechts drie sporen uit deze periode aangetroffen; een greppel en twee mogelijke paalkuilen. Het plangebied werd in de Bronstijd derhalve duidelijk niet intensief gebruikt.

Middeleeuwen

De tweede aangetroffen fase bestond uit een ophogingslaag met veel keramiek erin. Op basis van de keramiek kan een begindatering van ophoging worden vastgesteld tussen 1150 en 1225. In deze ophogingslaag werd vervolgens, haaks op het Westeinde, een baan met zoden aangetroffen. Deze baan dient te worden geïnterpreteerd als de randzone van een terp. Bij meerdere opgravingen in West-Friesland zijn randzones van een terp aangetroffen. Hierbij is vaak sprake van een terpsloot, waarvan de randzone verstevigd is met zoden. In het geval van Westeinde 88-92 was dat niet het geval. De terp op deze locatie lijkt niet begrensd te zijn met terpsloten. Zowel ten westen als noorden van de terp was geen sprake van een sloot. De terp zal zich ten westen van de zodenbaan hebben bevonden, aangezien ten oosten van de zodenbaan het afval werd gestort. Dit was duidelijk merkbaar aan verschillende lagen die veel as bevatten evenals botresten en houtskool.

In de fase hierna (fase 3, tussen 1225 en 1325), werd de terp in ieder geval ten oosten, maar aannemelijk ook naar het noorden en westen van de zodenbaan uitgebreid. Dit gebeurde met afwisselende pakketten van klei- en veenbrokken. In de loop van de Middeleeuwen is uiteindelijk een aaneengesloten terp ontstaan.

De enige sporen die aan de laatste middeleeuwse fase toebehoren zijn enkele egalisatielagen. Deze lagen bestaan uit schone grijze klei met daartussen viezere lagen. Het pakket wijst erop dat in de directe omgeving van het plangebied werd gewoond, maar resten van bewoning zijn verder niet aangetroffen. Op basis van de keramiek onder de egalisatielagen is de egalisatie ná 1325 opgebracht. Uit deze fase zijn verder weinig sporen en vondsten afkomstig. Dit is een bekend gegeven in West-Friesland. Het is nog niet duidelijk of dit ook daadwerkelijk te maken heeft met het ontbreken van bewoning uit die tijd of dat het meer een gevolg is van de herkenbaarheid, het soort sporen en de omgang met afval in deze periode. Uit historische bronnen blijkt geen demografische neergang, maar eerder een toename van de bevolking vanaf de Late Middeleeuwen.²⁸⁸ Er lijkt voor deze periode dus een discrepantie te bestaan tussen de historische en de archeologische bronnen.²⁸⁹

---

288 Schrickx 2009a.

289 Een uitzondering hierop wordt gevormd door een proefsleuvenonderzoek aan de Schaperstraat in Grootebroek waar een vondstcomplex uit de periode 1375-1425 werd aangesneden (Gerritsen 2013).

Vondstmateriaal Middeleeuwen

Het overgrote deel van de middeleeuwse keramiek bestaat uit lokaal vervaardigd kogelpotaardewerk. Verder werd importkeramiek aangetroffen uit het Duitse Rijnland en de Belgische Maasvallei. Noemenswaardig is de vondst van een scherp hoogversierd aardewerk. Hoogversierd aardewerk wordt zo nu en dan in West-Friesland aangetroffen. Opvallend aan de aan het Westeinde gevonden scherf is dat deze grijs is van kleur en daarmee afwijkt van het gebruikelijke hoogversierde aardewerk. Gezien het relatief grove baksel is de kan vermoedelijk in Noord-Holland of Friesland gemaakt. Een andere bijzondere vondst is de handgreep van een rammelaar uit het Maasland.

Tot de oudste middeleeuwse metaalvondsten moeten enkele spinloden worden gerekend met een platte schijfvorm die voornamelijk in de 12de en 13de eeuwse contexten worden aangetroffen in West-Friesland. Ook werden een bronzen riemtong, een fragment van een bronzen ring met een vassing voor een steen en een middeleeuwse sleutel met kruis aangetroffen.

Nieuwe Tijd

Door verstoringen waren slechts weinig sporen uit de Nieuwe Tijd aanwezig. Diepere sporen bleken nog aanwezig, zoals waterputten en enkele muurfunderingen.

Tot de 16de eeuw konden een kuil en twee waterputten worden gerekend. De aanwezigheid van de waterputten toont aan dat in de directe nabijheid is gewoond. Sporen van funderingsresten werden echter niet aangetroffen. Een bijzondere vondst uit deze periode is een grotendeels intacte trechterbeker uit het Duitse Siegburg met drie medaillon-vormige appliques op de buik.

Ondanks de beperkte hoeveelheid funderingsresten is getracht een bewoningsreconstructie te maken voor de 17de en 18de eeuw.

Bewoningsreconstructie 17de eeuw

Optie 1: Stolpboerderij

Een van de mogelijkheden is dat binnen het plangebied een Westfrieze stolpboerderij heeft gestaan. Hiervoor zijn enkele argumenten aan te dragen. Ten eerste is dat poer S70. De afmeting hiervan doet vermoeden dat het een vierkantpoer betreft, die onderdeel is geweest van het houten vierkant van een stolpboerderij. Eerder uitgevoerd onderzoek naar stolpboerderijen toont aan dat de afstand tussen de vierkantpoeren vaak afwijkt, maar een afstand tussen de 6 en 8 m komt zeer regelmatig voor.²⁹⁰ Volgens deze reconstructie zouden alle vier de vierkantpoeren zich binnen het plangebied moeten bevinden. Van de andere vierkantpoeren zijn geen resten teruggevonden. Dit hangt mogelijk samen met de sloop van de boerderij of latere versturende activiteiten. Van poer S70 waren ook nog maar twee baksteenlagen aanwezig.

Een tweede aanwijzing is waterput S4. Vaak bevond zich tussen de twee achterste vierkantpoeren van een Westfrieze stolp een waterput. Meestal in het midden tussen de twee poeren, maar ook zeer regelmatig iets van het midden af. Van waterput S4 kan op basis van het vondstmateriaal worden gezegd dat de demping heeft plaatsgevonden in de tweede helft van de 17de eeuw. Vaak valt de demping van een waterput samen met een verandering in de bebouwing. Dit kan zowel betekenen dat de stolpboerderij is afgebroken dan wel is verbouwd

---

²⁹⁰ Bv: Spanbroekerweg 23 (Spanbroek), Bangert 61 (Zwaag), Zwaagdijk 196 (Zwaagdijk-Oost), Noordeinde 36 (Lambertschaag).

in de tweede helft van de 17de eeuw.

Mogelijk moet schoorsteenfundering S46 ook worden toegekend aan de stolpboerderij en was het onderdeel van het woongedeelte van de stolp. Het dient opgemerkt te worden dat de schoorsteenfundering niet op een logische plek lijkt te liggen, aangezien de positie van de schoorsteenfundering vaak ter hoogte van de achterste vierkantpoeren moet worden gezocht.

Optie 2: Schuilkerk

Een tweede optie is dat op het perceel in de 17de eeuw een schuilkerk heeft gestaan. Gedacht moet dan worden aan een groot houten gebouw dat was gefundeerd op een groot aantal ondiep ingegraven bakstenen poeren. Dat zou verklaren waarom alleen de onderste baksteenlagen van poer S70 zijn teruggevonden. In de gemeente Opmeer aan de Lutkedijk zijn de resten van een dergelijk gebouw opgegraven en in Westzaan staat de schuilkerk Zuidervermaning nog overeind. Hier is het gebruik van de poeren goed te zien (afb. 5.1).

Afb. 5.1. De schuilkerk Zuidervermaning in Westzaan.

Een aanwijzing voor een schuilkerk is de aanwezigheid van een grote hoeveelheid keramiek met religieuze decoraties in een waterput uit de tweede helft van de 17de eeuw. Het gaat om ten minste elf objecten, waaronder vier borden beschilderd met de kruisiging van Christus. Naast borden beschilderd met Bijbelse voorstellingen of monogrammen gerelateerd aan Christus kunnen ook twee wijwaterbakjes tussen de vondsten worden opgemerkt. Hieruit blijkt dat we niet met een protestants, maar met een katholiek huishouden te maken hebben. Dit is opmerkelijk, aangezien de autoriteiten in Nederland sinds de Reformatie getracht hebben het katholicisme uit te bannen. Uiteindelijk werden katholieken wel getolereerd, zolang ze maar niet openlijk te koop liepen met hun religie. Zodoende ontstonden schuilkerken, waar men de mis hield. De grote hoeveelheid vondsten gerelateerd aan het geloof die in deze waterput aan het Westeinde zijn aangetroffen, doen denken aan de inrichting van zo'n schuilkerk. Ook tussen het archeologisch onderzochte afval gerelateerd aan de Amsterdamse huiskerk "het Hart"

(tegenwoordig bekend als "Ons' Lieve Heer op Solder") bevonden zich diverse voorwerpen van een expliciet katholieke aard.²⁹¹ Het gebruik van wijwaterbakjes was echter niet enkel voorbehouden aan kerkelijke bezoeken, bij de huisdevotie werd er ook gebruik van gemaakt. 17de-eeuwse wijwaterbakjes zijn bij meerdere archeologische onderzoeken in Noord-Holland gevonden, met name in Enkhuizen en de Streek, maar ook in Alkmaar, Edam en Purmerend.²⁹² Daarbij is het opvallend dat het ook hoofdzakelijk om importen uit Italië en Frankrijk gaat. Hoewel Katholicisme vanaf 1572 verboden was, bleef men in de Streek grotendeels katholiek. Het belijden van hun geloof moest hierdoor in het geheim en zo ontstonden er schuilkerken. Vanaf 1648, de Vrede van Münster, konden ze hun geloof weer zonder vrees voor vervolging oppakken, maar nog steeds niet in het openbaar. Het is bekend dat ook aan het Westeinde een schuilkerk stond. Op basis van het vondstmateriaal is het niet ondenkbaar dat de schuilkerk op het onderzochte terrein heeft gestaan. De schuilkerk aan het Westeinde werd in 1731 verbouwd tot woonhuis. Hoe dit woonhuis er dan uit heeft gezien is niet duidelijk geworden tijdens het veldwerk. Of de schuilkerk aan het Westeinde 88-92 stond, valt op basis van de aangetroffen sporen niet met zekerheid te zeggen.

Bewoningsreconstructie 18de eeuw

Smalle percelen en huizen

Schoorsteenfundering S46 zou ook onderdeel kunnen zijn van een pand dat op het terrein heeft gestaan in de 18de eeuw. Deze is dan onderdeel geweest van een binnenmuur tussen de voor- en achterkamer. Als we er van uitgaan dat uitbraakspoor S42 enigszins de contouren van dit pand begrensd en de voor- en achterkamer even lang zijn geweest, is sprake van een pand van circa 10 m lang. Als de schoorsteenfundering in het midden stond was het pand circa 5 m breed. In deze optie zou waterput S49 zich net achter de achtergevel van het pand hebben bevonden.

Wanneer we uitgaan van deze situatie zou het perceel, inclusief waterput, circa 6,8 m breed zijn. Dit is een perceelsbreedte die in de stad Enkhuizen bij meerdere onderzoeken is aangetroffen.²⁹³ Wanneer het perceel hiernaast eveneens 6,8 m breed zou zijn, dan ligt S69 exact op de westelijke perceelsgrens. In de 19de eeuw zijn de kleinere percelen samengevoegd tot een groot perceel zoals dat op de kadasterkaart uit 1826 staat afgebeeld.

Vondstmateriaal Nieuwe Tijd

Naast het uitzonderlijk grote aantal religieuze objecten heeft de opgraving ook een aantal interessante stukken importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw opgeleverd. Het gaat vooral om serviesgoed van Italiaans tinglazuuraardewerk, maar ook Portugees, Frans en Spaans tinglazuuraardewerk zijn vertegenwoordigd. Deze typen aardewerk worden veel gevonden in de omgeving van Enkhuizen en de Streek, gebieden die in de Gouden Eeuw sterk betrokken waren in de handel met Frankrijk, Portugal, Spanje en Italië. Twee vroeg 17de-eeuwse borden uit Noord-Italië zijn bijzonder fraai beschilderd met twee figuren. De samenstelling van het vondstmateriaal uit de 17de-eeuwse waterput waarin de meeste importstukken zijn aangetroffen, impliceert dat we met een bovengemiddeld huishouden te maken hebben. Naast achttien objecten met een relatie in de Atlantische en Mediterrane handelsroutes is daarentegen slechts één voorwerp van Chinees kraakporselein uit de 17de eeuw op te merken. In verhouding met andere vondstcomplexen in de omgeving is dit een karige hoeveelheid. In een afvalput van

---

291 Ostkamp 2017, 71-72.

292 Ostkamp 2017, 71-72.

293 Bv. Paktuinen, Lange Tuinstraat en (gedeeltelijk) David-Romeinstraat, Enkhuizen.

het huishouden van de Enkhuizer patriciërsfamilie De Jager bestond 14% van de vondsten uit Chinees porselein.²⁹⁴ Buiten de stad zullen de inwoners van de regio minder gemakkelijk de beschikking hebben gehad tot dit kostbare exotische serviesgoed.

Overigens moet worden opgemerkt dat onderzoek naar afval in archeologische context een vertekend beeld geeft van wat de 17de-eeuwse bewoners in de regio daadwerkelijk in bezit hebben gehad. Dat er één kom van Chinees porselein is gebroken en bij het afval terecht is gekomen, wil niet zeggen dat dat het enige object van porselein was dat men bezat. Het kan zijn dat degenen die dit gebroken stuk hebben afgedankt een kast vol porselein bezaten. Als deze importstukken enkel voor de pronk dienden, was de kans op breuk ook erg klein.

Noemenswaardige 18de-eeuwse vondsten zijn een brede, ovaalvormige deksel van een tabaksdoos van koper met daarop gravure van een voorstelling uit het Oudtestamentische Ruth en Boaz die het bed delen met daarop de tekst "*Ruth leyt bij Boaz.*" Ook werd een fragment van een fles aangetroffen met daarop een glaszegel met daarop het familiewapen van Margaretha Hedwig von Ahlefeldt die in de eerste helft van de 18de eeuw diverse glashutten in het Noord-Duitse Holstein bezat.

---

294 Duijn *et al.* 2018, 13.

6. Beantwoording onderzoeksvragen

Bronstijd

1.1. Zijn sporen en structuren uit de Bronstijd aanwezig? Om wat voor soort structuren gaat het? Zijn het nederzettingssporen of ligt de nederzetting elders?

Binnen het plangebied zijn slechts drie sporen uit de Bronstijd aangetroffen. Het betreft twee mogelijk paalkuilen en een greppel.

1.2. Dateren de sporen uit zowel de Midden- als de Late Bronstijd? Is per periode een fasering te onderscheiden? Werd de locatie in verschillende periodes verschillend gebruikt?

In de sporen werd geen vondstmateriaal aangetroffen. Over de precieze datering valt derhalve weinig te zeggen.

1.3. Hoeveel van de oorspronkelijke bodemopbouw is verdwenen? Zijn er lokaal nog intacte bodems uit deze periode aanwezig? Wat betekent dit voor de gaafheid van de vindplaatsen?

Aan het Westeinde waren veel verstoringen aanwezig die soms ook tot het bronstijdniveau reikten. Grote delen van het plangebied waren echter niet verstoord tot op het niveau van de Bronstijd. Dat wil zeggen dat het terrein in de Bronstijd op zijn best extensief in gebruik is geweest.

1.4. In de directe omgeving van het plangebied zijn veel resten uit de Bronstijd aangetroffen (Kadijken, Haling, Rode Paard, Westeinde 62, Streekhof). Hoe verhouden de eventuele resten in dit plangebied zich tot deze onderzoeken?

Er zijn slechts enkele sporen aangetroffen die er op wijzen dat de locatie extensief in gebruik is geweest en het geen nederzettinglocatie betreft.

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek besloot het bevoegd gezag dat een archeologische opgraving noodzakelijk was. De opgraving had als doel het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van de vindplaats om daarmee informatie te behouden en te publiceren die van belang is voor de kennisvorming over het verleden.

Voor de opgraving werden aanvullende vragen opgesteld, toegespitst op de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Middeleeuwen/Nieuwe Tijd

2.1. Zijn ontginningsloten of jongere sloten aanwezig binnen het plangebied? Wat is de oriëntatie? Wanneer zijn de sloten gedempt? Kan iets worden gezegd over de breedte van de ontginningspercelen of splitsing/samenvoeging van percelen in latere tijd?

In het plangebied werd één sloot aangetroffen in een oost-west richting. Op basis van deze ene sloot valt niets te zeggen over de breedte van ontginningspercelen of de splitsing en samenvoeging van percelen in latere tijd.

2.2. Waarmee is het plangebied opgehoogd en in hoeveel fasen? Hoe dik is het ophogingspakket? Kan het moment van ophogen aan de hand van de vondsten strak worden gedateerd? Is sprake van een middeleeuwse huisterp? Zo ja, hoe hoog was deze terp in de Middeleeuwen, wanneer werd de terp opgebracht en wanneer raakte de terp in onbruik? Wat was de indeling van het erf? Denk aan locatie bebouwing, waterputten en sloten/greppels. Is hier sprake van

een individuele huisplaats of zijn er meerdere huisplaatsen en huizen te onderscheiden?

Het plangebied werd voornamelijk opgehoogd met pakketten bestaande uit veen- en kleibrokken. Ook kwamen lagen voor met zavelig zand en lichtgrijze kleibrokken.

Een aangetroffen zodenbaan toont aan dat op het terrein een terp is opgebracht. Op basis van vieze lagen met vondstmateriaal en as kan worden geconcludeerd dat ten oosten van deze zodenbaan het afval werd gestort. Dit betekent ook dat een huisterp aanwezig was. Deze terp bevond zich in deze periode voornamelijk ten westen van het plangebied. De onderzijde van de huisterp werd aangetroffen op een hoogte van -2,20 NAP, de bovenzijde op -1 NAP. De terp is in de loop van de eeuwen uitgebreid richting het oosten en was uiteindelijk 1,2 m dik. Het ophogingspakket is in de loop der eeuwen afgetopt en verstoord geraakt en oorspronkelijk dikker geweest dan 1,2 m.

Op basis van het vondstmateriaal kan geconcludeerd worden dat de eerste fase van de terp is ontstaan tussen 1150 en 1225. In deze periode was sprake van een individuele huisplaats. Tussen 1225 en 1325 werd de terp voor de eerste keer opgehoogd en uitgebreid en zo ontstonden er waarschijnlijk meerdere huisplaatsen naast elkaar. Van de middeleeuwse huizen zijn naast enkele egalisatielagen geen resten aangetroffen.

2.3. Hebben hier (houten) woonhuizen gestaan? Wat is de aard en datering van deze bebouwing? Vanaf wanneer ontstond de verstening van de huizen? Hoeveel bouwfases zijn aanwezig? Is het maaiveld tussentijds opgehoogd? Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen? Wanneer zijn de huizen gesloopt?

Resten van middeleeuwse woonhuizen zijn verder niet aangetroffen. Wel werd een pakket dunne kleilagen gevonden; afwisselend schone en vieze lagen. De dikte van de lagen wijst erop dat het egalisatielagen betreft en geen vloerlagen. Ook het ontbreken van archeologische resten van woonhuizen wijst eerder op egalisatielagen.

Bakstenen resten van woonhuizen bestonden uit een schoorsteenfundering, een uitbraakspoor, een poer en een baan met baksteenpuin. Deze resten dateren op basis van het vondstmateriaal en baksteenformaat tussen de 17de en 18de eeuw. Omdat relatief weinig resten werden aangetroffen bleek het zeer lastig om een bewoningsreconstructie van de huizen te geven.

2.4. Zijn op de erven achter de huizen waterputten, afvaltonnen en/of afvalkuilen aanwezig? Wanneer zijn zij gemaakt en buiten gebruik gesteld? Kunnen de putten worden gekoppeld aan percelen? Wat kan op basis van vondstmateriaal worden gezegd over het consumptiepatroon en de welstand van de bewoners van het plangebied door de tijd heen? Hoe zag de materiële cultuur van de bewoners eruit? Komt er relatief veel importeerderwerk voor? Voor het beantwoorden hiervan is het noodzakelijk dat vondstcomplexen integraal worden meegenomen. Komen voorwerpen voor die samenhangen met agrarische activiteiten, zoals bijvoorbeeld aardewerken kaasvormen? Geven de vondsten informatie omtrent beroepen/ambachten die door de bewoners van het plangebied werden uitgeoefend?

In het plangebied zijn in totaal zes waterputten en een waterkuil aangetroffen. Drie daarvan waren reeds in de 16de eeuw in gebruik, inclusief de waterkuil. Een van de waterputten werd in de 17de eeuw gedempt. Tot de 17de eeuwse fase kunnen drie waterputten worden gerekend en één waterput moet in de 18de eeuw worden gedateerd. Het aantal waterputten is opvallend, zeker in vergelijking tot de beperkte hoeveelheid funderingsresten in het plangebied. Het is een duidelijke aanwijzing dat het plangebied door de eeuwen heen bewoond is geweest, maar ook verstoord is geraakt en dat voornamelijk de diepere sporen zijn overgebleven.

Vooraf in S4 werd een grote hoeveelheid vondstmateriaal gevonden met eveneens een

aanzienlijke hoeveelheid religieuze voorwerpen. Hiernaast heeft de opgraving ook een aantal interessante stukken importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw opgeleverd. Het gaat vooral om serviesgoed van Italiaans tinglazuuraardewerk, maar ook Portugees, Frans en Spaans tinglazuuraardewerk zijn vertegenwoordigd. Deze typen aardewerk worden veel gevonden in de omgeving van Enkhuizen en de Streek, gebieden die in de Gouden Eeuw sterk betrokken waren in de handel met Frankrijk, Portugal, Spanje en Italië. Twee vroeg 17de-eeuwse borden uit Noord-Italië zijn bijzonder fraai beschilderd met twee figuren. De samenstelling van het vondstmateriaal uit de 17de-eeuwse waterput waarin de meeste importstukken zijn aangetroffen, impliceert dat we met een bovengemiddeld plattelandshuishouden te maken hebben. Naast achttien objecten met een relatie in de Atlantische en Mediterrane handelsroutes is daarentegen slechts één voorwerp van Chinees kraakporselein uit de 17de eeuw op te merken. In verhouding met andere vondstcomplexen in de omgeving is dit een karige hoeveelheid. In een afvalput van het huishouden van de Enkhuizer patriciërsfamilie De Jager bestond 14% van de vondsten uit Chinees porselein.²⁹⁵ Buiten de stad zullen de inwoners van de regio minder gemakkelijk de beschikking hebben gehad tot dit kostbare exotische serviesgoed. Tussen het 17de-eeuwse afval van de Gekroonde Zwaan, een herberg in Grootebroek, was het Chinees porselein ook met slechts twee objecten vertegenwoordigd, wat minder dan een half procent van het totaal aantal vondsten uit die context uitmaakte.²⁹⁶ Dit heeft hoogstwaarschijnlijk deels te maken met de datering van de vondstcomplexen uit Grootebroek en Westeinde, die zijn gevormd in een periode dat er vanwege oorlogen nauwelijks importen uit China kwamen.

Overigens moet worden opgemerkt dat onderzoek naar afval in archeologische context een vertekend beeld geeft van wat de 17de-eeuwse bewoners in de regio daadwerkelijk in bezit hebben gehad. Dat er één kom van Chinees porselein is gebroken en bij het afval terecht is gekomen, wil niet zeggen dat dat het enige object van porselein was dat men bezat. Het kan zijn dat degenen die dit gebroken stuk hebben afgedankt een kast vol porselein bezaten. Als deze importstukken enkel voor de pronk dienden, was de kans op breuk ook erg klein.

Een kaasvorm van roodbakkerd aardewerk toont aan dat op de locatie kaas werd gemaakt. De vondst van vier keurloden voor haringnetten uit de late 16de of vroege 17de eeuw wijst er op dat enige tijd een visser op de onderzoekslocatie heeft gewoond.

2.5. Zijn sporen of vondsten aanwezig die samenhangen met nijverheid of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, kan worden gezegd om welke activiteiten het gaat? In welke periode vonden zij plaats?

Dergelijke sporen of vondsten zijn niet aangetroffen.

2.6 Zijn er aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning verder van het lint af, zoals eerder langs de Streekweg (Albert Heijn uitbreiding in Enkhuizen en Westeinde 107) is waargenomen?

Hiervoor zijn geen aanwijzingen gevonden. De aangetroffen terp bevond zich aan het Westeinde.

2.7 Op de kaart van Dou uit 1651-1654 staat binnen het plangebied bebouwing weergegeven. Zijn hiervan resten aanwezig in de bodem? Wat is de aard, diepteligging, datering en omvang van deze bebouwing?

Archeologische resten uit de 17de eeuw werden aangetroffen in de vorm van een poer, een schoorsteenfundering en een waterput. De resten werden aangetroffen op een diepte vanaf -1,40 NAP.

---

295 Duijn *et al.* 2018, 13.

296 Gerritsen & Stellingwerf 2019, 56.

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek besloot het bevoegd gezag dat een archeologische opgraving noodzakelijk was. De opgraving had als doel het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van de vindplaats om daarmee informatie te behouden en te publiceren die van belang is voor de kennisvorming over het verleden.

Voor de opgraving werden aanvullende vragen opgesteld, toegespitst op de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Middeleeuwen

Huisterp

3.1 Is de terp te begrenzen binnen het plangebied (lengte/breedte), zo ja, wat was de ligging van de terp?

De terp bevond zich grotendeels buiten het onderzochte gebied. De oostelijke grens van de terp werd aangetroffen in de vorm van een zodenbaan die in een noord-zuid richting was neergelegd. Deze bleek binnen het onderzochte areaal niet richting het westen of oosten te buigen zodat een lengte van de terp niet kon worden vastgesteld. Er van uitgaande dat de terp tot aan het Westeinde heeft doorgelopen kan gesproken worden van een lengte van minstens 18 m. De breedte kon niet worden vastgesteld aangezien de terp zich grotendeels buiten het plangebied bevond.

3.2 Hebben hier (houten) woonhuizen gestaan? Wat is de aard en datering van deze bebouwing? Zijn funderingsresten aanwezig en zo ja, hoe zien deze er uit? Zijn de palen ingegraven of op houten balken/sloffen gezet?

Er zijn geen resten van houten huizen gevonden. Deze vragen zijn derhalve niet te beantwoorden.

3.3 Is de huisterp begrensd met een terpsloot? Wat is de breedte, lengte en diepte hiervan? Zijn eventuele vondsten hieruit te koppelen aan de verschillende fasen van de ophogingen van de huisterp? Zijn resten van een podium te vinden in de vorm van zoden en/of stenen?

In het plangebied werd geen terpsloot aangetroffen.

3.4 Wat is te zeggen over de relatie tussen de huisterp, de Houtsloot en de Noordervaart? Zijn binnen het plangebied structuren aanwezig die te maken hebben met de sloot, zoals beschoeiingen of aanlegplaatsen?

Deze zijn niet aangetroffen.

7. Samenvatting

De opgraving aan het Westeinde 88-92 heeft naast enkele sporen uit de Bronstijd archeologische resten uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd opgeleverd. Aanzienlijke delen van de archeologische resten binnen het plangebied waren verstoord.

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek was de verwachting voor een nederzetting uit de Bronstijd hoog. Er werden echter slechts drie sporen uit deze periode aangetroffen; een greppel en twee mogelijke paalkuilen. Het plangebied werd in de Bronstijd derhalve duidelijk niet intensief gebruikt.

De oudste middeleeuwse fase betreft een ophogingslaag met veel keramiek erin. Op basis van de keramiek kan een begindatering van ophoging worden vastgesteld tussen 1150 en 1225. In deze ophogingslaag werd vervolgens, haaks op het Westeinde, een baan met zoden aangetroffen. Deze baan dient te worden geïnterpreteerd als de randzone van een terp. Bij meerdere opgravingen in West-Friesland zijn randzones van een terp gevonden. Hierbij is vaak sprake van een terpsloot, waarvan de randzone verstevigd is met zoden. Op het perceel Westeinde 88-92 was dat niet het geval. Zowel ten westen als noorden van de terp was geen sprake van een sloot. De terp zal zich ten westen van de zodenbaan hebben bevonden, aangezien aan de oostzijde het afval werd gestort. Dit was duidelijk merkbaar aan verschillende lagen die veel as bevatten evenals botresten en houtskool.

Tussen 1225 en 1325 werd de terp in ieder geval ten oosten van de zodenbaan uitgebreid en in de loop van de Middeleeuwen is uiteindelijk een aaneengesloten terp ontstaan. Of deze terp ook binnen het plangebied is bewoond, is de vraag. De enige sporen die hier enigszins op wijzen zijn enkele egalisatielagen die werden opgebracht op het erf. Op basis van de keramiek onder het pakket egalisatielagen zijn deze lagen ná 1325 opgebracht.

Door verstoringen waren slechts weinig sporen uit de Nieuwe Tijd aanwezig. Vooral de diepere sporen bleken nog aanwezig, zoals waterputten en enkele muurfunderingen. Van de aangetroffen resten bleek het niet mogelijk een overtuigende bewoningsreconstructie te maken. Mogelijk behoren de resten bij een 17de-eeuwse Westfriese stolp in het plangebied. Hiervan zou dan een schoorsteenfundering, een vierkantpoer en een waterput zijn aangetroffen. De waterput bevatte een enorme hoeveelheid vondstmateriaal met opvallend veel 17de eeuwse katholieke voorwerpen, waaronder een vijftal borden met bijbelse voorstelling van Hollandse makelij. Katholicisme was sinds 1572 verboden, maar de mensen in de Streek bleven veelal katholiek en beleden hun geloof in het geheim. Dit deden ze in schuilkerken. Het is bekend dat ook aan het Westeinde een schuilkerk stond. Op basis van het vondstmateriaal is het niet ondenkbaar dat de schuilkerk op het onderzochte terrein heeft gestaan. Een andere mogelijkheid is dat binnen het plangebied meerdere aaneengesloten panden hebben gestaan op percelen van 6,8 m breed; een perceelsbreedte die bij grote onderzoeken in de binnenstad van Enkhuizen met enige regelmaat wordt aangetroffen.

Literatuur

- Alberts, L., 2016. *Brouwen aan de Eem. Amersfoort, een Stichtse bierstad in de late middeleeuwen.*
- Bartels, M.H., 1999. *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900),* Zwolle/Amersfoort.
- Besteman, J.C., 1990. North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?, in J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena,* Assen/Maastricht.
- Boon, P., 1991. Voorland en inlagen. De Westfriese strijd tegen het buitenwater, in *West-Frieslands Oud en Nieuw* 58, 78-111.
- Braat, W.C., 1932. *De Archaeologie van de Wieringermeer. Een bijdrage tot de geschiedenis van het ontstaan der Zuiderzee,* Leiden.
- Bruijn, A., 1992. *Spiegel beelden. Werra-aardewerk uit Enkhuizen 1605,* Zwolle.
- Bult, E.J., 2011. Dateringsmogelijkheden van Pingsdorfaardewerk met behulp van de publicatie van Sanke, in H. Clevis, *Assembled Articles 4. Symposium on medieval and post-medieval ceramics,* Zwolle, 169-190.
- Duijn, D.M., 2011. *Het verhaal van een West-Friese Wereldstad. Een onderzoek naar de opkomst, bloei en neergang van Enkhuizen tot 1800 aan de hand van archeologische en historische bronnen,* Hoorn (Masterscriptie Universiteit van Amsterdam).
- Duijn, D.M., 2012. Huis en haven onder de straat. Archeologisch onderzoek tijdens rioolwerkzaamheden van de Noorder Havendijk tot de Compagniesbrug in Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 46.
- Duijn, D., B. Beerenhout, J. van Leeuwen & L. de Sitter-Homans, 2018. De afvalput van de familie De Jager Onderzoek naar een 17de-eeuws vondstcomplex uit Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 111.
- Duijn, D.M. & C.P. Schrickx, 2019. Van een Westfriese naar een Noord-Hollandse stolp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Noordeinde 36 in Lambertschaag, gemeente Medemblik. *West-Friese Archeologische Rapporten* 126, Hoorn.
- Duco, D., 2003. *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda,* Amsterdam.
- Francq van Berkhey, J.L., le, 1774. *Natuurlyke historie van Holland II/2,* Amsterdam.
- Gaimster, D., 1997. *German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History,* Londen.

- Gerritsen, S., 2013. De schaduw van Hooge Werffe. Archeologisch onderzoek langs een vergeten middeleeuwse bewoningsas aan de Zuidergouw in Ursem, gemeente Koggenland. *West-Friese Archeologische Rapporten* 51, Hoorn.
- Gerritsen, S., 2018. Drie millennia wonen onder het winkelhart. Archeologisch onderzoek naar bewoningssporen uit de Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd langs de Schaperstraat en op de percelen Zesstedenweg 10-12 en 13 in Grootebroek, gemeente Stede Broec, *West-Friese Archeologische Rapporten* 124, Hoorn.
- Gerritsen, S., 2014. Ontgonnen, opgehoogd en bewoond. Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en een stolpboerderij aan de Spanbroekerweg 120 in Spanbroek, gemeente Opmeer. *West-Friese Archeologische Rapporten* 67, Hoorn.
- Gerritsen, S. & W. Stellingwerf, 2019. De Gekroonde Zwaan. De archeologie van een Westfriese herberg aan de Zesstedenweg 203 in Grootebroek, gemeente Stede Broec, *West-Friese Archeologische Rapporten* 135, Hoorn.
- Groenendijk, M. & M. van Dasselaar, 2011. 'Gouda, Rozendaal', *Archeologische Kroniek Zuid-Holland* 43, 14-15.
- Hähnel, E., 1992. *Siegburger Steinzeug. Bestandskatalog Band 2*, Keulen.
- Hartog, C.M.W., 2009. Terug naar Themaat. Het archeologisch onderzoek LR50 en LR52 naar drie huisplaatsen aan de Thematerweg. *Basisrapportage Archeologie* 29.
- Henkes, H.E., 1994. Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de lage landen 1300-1800, *Rotterdam Papers* 9, Rotterdam.
- Historisch genootschap "Oud West-Friesland", 1930. *West-Friesland's "Oud en Nieuw"*, Hoorn.
- IJzereef, G.F. & J.F. van Regteren Altena, 1991. Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel. In Fokkens, H. & N. Roymans. *Nederzettingen uit de Bronstijd en de Vroege IJzertijd in de Lage Landen*. Nederlandse Archeologische Rapporten 13, Amersfoort.
- Jong-Lambregts, N. de, 2004. Koken, bakken, braden en eten met aardewerk. Over de toepassing van gebruiksaardewerk uit archeologische context, in: *Vormen uit Vuur. Mededelingenblad Nederlandse vereniging van vrienden van ceramiek en glas* 186-187, 30-47.
- Jaspers, N.L., 2007. *Schoon en werkelijk aangenaam. Italiaanse importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw in Nederlandse bodem*. Doctoraalscriptie UvA.
- Korf, D., 1981. *Nederlandse majolica*, Bussum.
- Laan, C., 2003. *Drank & drinkgerei. Een archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de alledaagse drinkcultuur van de 18de-eeuwse Hollanders*, Amsterdam.

Langedijk, D. & H.F. Boon, 1999. Vingerhoeden en naeringen uit de Amsterdamse bodem Productietechnieken vanaf de Late Middeleeuwen, *Archeologische Werkgemeenschap Nederland-Reeks 2*, Amsterdam.

Leek, J., 2016. *Door de zee verzwolgen. Een nieuwe archeologische en landschappelijke benadering van de verloren middeleeuwse nederzettingen in de Wieringermeer aan de hand van het onderzoek van dr. Wouter Cornelis Braat*, BA-scriptie (Saxion Hogescholen).

Lung, W., 1955/56. Die Ausgrabungen nachkarolingischer Töpferöfen in Paffrath, Gem. Bergisch-Gladbach, *Bonner Jahrbücher* 155/156, 355-371.

Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. *Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 36(3): 111-160.

Müller, J., 1918. *Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde onder de zinspreuk „Concordia Res Parvae Crescunt“*, Amsterdam.

Ostkamp, S., 2006. Faience uit de werkplaats van Quirijn Aldertsz en zijn vrouw Engeltje Kleijnoven (1655-1693). Vondsten uit een beerput op het voormalige bedrijfsterrein 'De Porceleyne Fles' in Delft, in: H. Clevis & S. Ostkamp: *Assembled Articles 3*. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, 185-242.

Ostkamp, S., 2017. Beerput in 't Catgen: keramiek, in: J. Gawronski & R. Jayasena (red.), *Ons' Lieve Heer op Solder. Archeologisch onderzoek Ouderzijds Voorburgwal 38-40, Amsterdam (2013-2014)*, AAR (Amsterdamse Archeologische Rapporten) 100, 36-89.

Pluis, J., 2013. *De Nederlandse Tegel. Decors en benamingen. 1570-1930*, Leiden.

Rinaldi, M., 1989. *Kraak Porcelain. A moment in the history of trade*, Londen.

Schimmer, J., 1979. Een veertiende-eeuwse pottenbakkerij in de Haarlemse binnenstad, *Haarlems Bodemonderzoek* 10, Haarlem, 7-53.

Schrickx, C.P., 2006. Het onderzoek op het terrein van de voormalige Winston bioscoop te Hoorn (campagne 2004). De opgraving op de percelen Grote Noord 4 en 6. *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 3, Hoorn.

Schrickx, C.O., 2013a. Middeleeuwse woonterpjes in Wognum. Archeologisch onderzoek op het perceel Kerkstraat 11 in Wognum, gemeente Medemblik. *West-Friese Archeologische Rapporten* 55, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2013b. Sporen van 12de-eeuws Zwaag. Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 176 in Zwaag, gemeente Hoorn. *West-Friese Archeologische Rapporten* 59, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2018. De inventaris van de herbergen Het Wapen van Hoorn en De Eendracht in Wognum. Archeologisch onderzoek op het perceel Oosteinderweg 3-7 in Wognum, gemeente Medemblik. *West-Friese Archeologische Rapporten* 116, Hoorn.

Schrickx, C.P. & D.M. Duijn, 2016. Nouveau Riche aan de Nieuwe Haven. Archeologisch onderzoek naar woon- en pakhuizen en het kantoor van de WIC tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven in Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 87, Hoorn.

Schrickx, C.P. & D.M. Duijn, 2017. Een 16de-eeuwse stolpboerderij op een middeleeuwse terp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel Dorpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland. *West-Friese Archeologische Rapporten* 108, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2019. 'Geëmailleerde mesheften', *WAR*140, 273-274.

Steege, B.C., ter & D.M. Duijn, 2019. Een statig herenhuis op een middeleeuwse terp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel Herenweg 64 in Hoogwoud, gemeente Opmeer, *West-Friese Archeologische Rapporten* 128, Hoorn.

Steege, B.C., ter, C.P. Schrickx & W. Stellingwerf, 2019. Verrassende vondsten in een volkswijk. Archeologisch onderzoek naar een 17de-eeuwse wijk tussen de David- en Romeinstraat in Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 140, Hoorn.

Trimpe-Burger, J.A., 1962-1963. Ceramiek uit de bloeitijd van Aardenburg (13de en 14de eeuw), *Berichten Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 12-13, 's- Gravenhage, 495-548.

Verhaeghe, F., 1982. Laat-middeleeuws hoogversierd aardewerk in de Lage Landen, in de "porseleinkast" van de laatmiddeleeuwse burger, in J. Aarnoudse (red.), *Rotterdam papers IV. A contribution to medieval archaeology*, Rotterdam, 151-173.

Verhoeven, A.A.A., 1998. Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw), Amsterdam, *Amsterdam Archaeological Studies* 3, Amsterdam.

Verhoeven, A.A.A., 2011. De verspreiding van aardewerk uit Paffrath, in H. Clevis, *Assembled Articles 4. Symposium on medieval and post-medieval ceramics*, Zwolle, 115-160.

Catalogus waterput S4

1

- 1a ENK-468-11-C01
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a s2-kan-32
- 2b kan met bolle buik,
hoge hals en geribbelde
kraagrand, op standvlak
- 3 1600-1700
- 4 14 / 19
- 5a steengoed 2
- 5b uitwendig zoutglazuur met
ijzerengobe
- 5c baardman-applique
- 6a standvlak
- 6b één lintoor
- 6c
- 7 kan
- 8 Frechen
- 9

2

- 1a ENK-468-11-C28
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bak-6
- 2b bakpan met hoge kraagrand
- 3 1650-1700
- 4 17 / 5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b één toegevouwen steel
- 6c schenklip
- 7 bakpan
- 8
- 9

3

- 1a ENK-468-4-C24
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bak-6
- 2b bakpan met hoge kraagrand
- 3 1650-1700
- 4 20 / 6
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b één toegevouwen steel
- 6c schenklip
- 7 bakpan
- 8
- 9

4

- 1a ENK-468-11-C29
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bak-6
- 2b bakpan met hoge kraagrand
- 3 1650-1700
- 4 23,5 / 7
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegevouwen steel
- 6c schenklip
- 7 bakpan
- 8
- 9

5

- 1a ENK-468-11-C27
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bak-12
- 2b ondiepe bakpan met hoge kraagrand
- 3 1650-1700
- 4 18,5 / 4,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegevouwen steel
- 6c schenklip
- 7 bakpan
- 8
- 9

6

- 1a ENK-468-11-C30
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bak-12
- 2b ondiepe bakpan met hoge kraagrand
- 3 1650-1700
- 4 28,5 / 6,2
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegevouwen steel
- 6c schenklip
- 7 bakpan
- 8
- 9

7

- 1a ENK-468-11-C32
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bor-31
- 2b bord met holle spiegel,
brede vlag en van buiten
aangedrukte rand, op
standlobben
- 3 1625-1700
- 4 36,5 / 7,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie standlobben
- 6b één horizontaal worstoor
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

8

- 1a ENK-468-11-C22
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bor-44
- 2b diep bord met uitgebogen
wand en afgeronde
kraagrand, op standlobben
- 3 1600-1700
- 4 22,8 / 6
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie standlobben
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

9

- 1a ENK-468-7-C05
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bor-44
- 2b diep bord met uitgebogen wand en afgeronde kraagrand, op standlobben
- 3 1600-1700
- 4 32,5 / 5,6
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie standlobben
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

10

- 1a ENK-468-4-C31
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-bor-48
- 2b bord met holle bodem en kraagrand
- 3 1600-1700
- 4 22,8 / 6
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a holle bodem met standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

11

- 1a ENK-468-4-C21
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-dek-7
- 2b bol deksel met uitgebogen rand, met oor
- 3 1600-1700
- 4 20 / 3,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b één lintoor als handvat
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

12

- 1a ENK-468-4-C30
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-dek-12
- 2b plat deksel met knop
- 3 1600-1700
- 4 9,5 / 3
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b boven- en onderzijde loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b knop
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

13

- 1a ENK-468-11-C44
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-dek-13
- 2b bol deksel met naar binnen omgeslagen afgeronde rand, met oor
- 3 1600-1700
- 4 23,8 / 7
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b één lintoor als handvat
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

14

- 1a ENK-468-11-C43
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-dek-15
- 2b massief deksel met bolle onderzijde, met knop
- 3 1600-1700
- 4 10,7 / 2,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b boven- en onderzijde loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b knop
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

15

- 1a ENK-468-7-C07
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-dek-38
- 2b bol deksel met horizontaal geknikte platte rand, met knop
- 3 1600-1700
- 4 25,5 / 7,2
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c
- 6a
- 6b knop
- 6c
- 7 deksel
- 8
- 9

16

- 1a ENK-468-11-C23
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-11
- 2b bolle grape met uitgebogen rand, ribbel op de randaanzet en met verdikte afgeronde lip
- 3 1650-1700
- 4 16 / 13
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op rand en schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c schenklip
- 7 grape
- 8 Bergen op Zoom
- 9

17

- 1a ENK-468-11-C35
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-30
- 2b hoge, afgeronde
wijdmondige grape,
kraagrand met dekselgeul
- 3 1625-1700
- 4 12 / 10,6
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig witte kleislib en
loodglazuur met koperoxide,
uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c schenklip
- 7 grape
- 8
- 9

18

- 1a ENK-468-11-C34
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-33
- 2b grape met scherpe buikknik
en iets uitgebogen rand
- 3 1600-1650
- 4 13 / 10,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur,
uitwendig loodglazuur op
rand en schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c
- 7 grape
- 8
- 9

19

- 1a ENK-468-11-C26
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-47
- 2b wijde grape met scherpe
knik bodem-wand, naar
buiten geknikte brede rand
met lip
- 3 1650-1750
- 4 28 / 13,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één steel
- 6c
- 7 grape
- 8 West-Brabant
- 9

20

- 1a ENK-468-11-C33
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-49
- 2b wijde grape met scherpe knik bodem-wand, naar buiten geknikte brede rand met lip
- 3 1650-1725
- 4 17,5 / 15
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig witte kleislib en loodglazuur, uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c schenklip
- 7 grape
- 8
- 9

21

- 1a ENK-468-7-C06
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-62
- 2b wijdmondige grape met scherpe buikknik, kraagrand met dekselgeul
- 3 1600-1675
- 4 12 / 11,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op rand en schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c schenklip
- 7 grape
- 8
- 9

22

- 1a ENK-468-11-C20
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-65
- 2b wijde grape met scherpe knik bodem-wand en brede sluitrand
- 3 1650-1725
- 4 31 / 9
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee horizontale worstoren
- 6c
- 7 grape
- 8
- 9

23

- 1a ENK-468-4-C19
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-74
- 2b bolle grape met afgeronde
buikknik en manchtrand
- 3 1600-1700
- 4 18 / 21,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig
loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee toegeknepen worstoren
- 6c
- 7 grape
- 8
- 9

24

- 1a ENK-468-11-C25
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-gra-119
- 2b biconische grape zonder hals
- 3 1650-1700
- 4 18,5 / 15
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur,
uitwendig loodglazuur op
rand en schouder
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één steel
- 6c
- 7 grape
- 8 Bergen op Zoom?
- 9

25

- 1a ENK-468-11-C32
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-kan-NT
- 2b bolle peervormige kan met afgeronde rand
- 3 1600-1700
- 4 15 / 18
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c
- 7 kan
- 8
- 9

26

- 1a ENK-468-11-C41
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-kop-16
- 2b kop met scherpe knik bodem naar wand en rechte rand, op standvoet
- 3 1600-1675
- 4 10 / 6,2
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standvoet
- 6b één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

27

- 1a ENK-468-11-C39
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-kop-20
- 2b diepe kop met scherpe knik bodem-wand en aan bovenzijde afgeplatte rand, op standring
- 3 1625-1675
- 4 12,8 / 9,2
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

28

1a ENK-468-4-C22

1b waterput (1625-1680)

2a r-lek-1

2b platte lekschaal met
kraagrand, op poten

3 1600-1700

4 32 / 6

5a roodbakkend aardewerk

5b boven- en onderzijde
loodglazuur

5c

6a drie poten

6b twee horizontale worstoren

6c

7 lekschaal

8

9

29

- 1a ENK-468-28-C01
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-lek-10
- 2b lekschaal met zware, gegroefde kraagrand, op poten
- 3 1600-1700
- 4 26,5 / 6,7
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b boven- en onderzijde loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee horizontale worstoren
- 6c
- 7 lekschaal
- 8
- 9

30

- 1a ENK-468-4-C28
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-pis-16
- 2b biconische pispot met scherpe buikknik en uitstaande aan bovenzijde afgeplatte rand, op standing
- 3 1650-1750
- 4 21 / 15,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standing
- 6b één toegeknepen worstoor
- 6c
- 7 pispot
- 8
- 9

31

1a ENK-468-4-C26

1b waterput (1625-1680)

2a r-pot-46

2b pot met scherpe buikknik en
kraagrand met dekselgeul,
op standring

3 1668

4 25 / 22

5a roodbakkend aardewerk

5b inwendig en uitwendig
loodglazuur

5c tekst in witte kleislib op
schouder: "EERDT GOD
ANNO 1668"

6a standring

6b twee toegeknepen worstoren

6c tuit (ontbreekt)

7 pot

8

9

32

- 1a ENK-468-11-C24
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-stk-2
- 2b bolle steelkom met knik bodem-wand en smalle kraagrand, op poten
- 3 1625-1700
- 4 28,5 / 13,3
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op rand
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegevouwen steel
- 6c schenklip
- 7 steelkom
- 8
- 9

33

- 1a ENK-468-4-C29
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-tes-2
- 2b vierkante vuurtest met scherpe knik bodem-wand en afgeronde verdikte rand, op poten
- 3 1600-1700
- 4 12,5 / 8,3
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegenepen lintoor
- 6c
- 7 vuurtest
- 8
- 9

34

- 1a ENK-468-11-C42
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-tes-12
- 2b vierkante vuurtest met scherpe knik bodem-wand en afgeronde verdikte rand, op standring
- 3 1600-1700
- 4 13 / 8,5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b ongeglazuurd
- 5c
- 6a standring
- 6b één toegenepen lintoor (ontbreekt)
- 6c
- 7 vuurtest
- 8
- 9

35

- 1a ENK-468-11-C31
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-tes-39
- 2b test met afgeronde buikknik, hoge hals en kraagrand, op standing
- 3 1600-1700
- 4 17,5 / 23,1
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b uitwendig loodglazuur, inwendig ongeglazuurd
- 5c
- 6a standing
- 6b drie toegenepen worstoren
- 6c gaten in schouder en hals
- 7 vuurtest, kastanjepofkan?
- 8
- 9

36

- 1a ENK-468-4-C27
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-vor-4
- 2b kom met omgeslagen rand, op standlobben
- 3 1600-1650
- 4 31 / 14
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b inwendig witte kleislib en loodglazuur, uitwendig loodglazuur op rand
- 5c
- 6a drie standlobben
- 6b
- 6c
- 7 kaasvorm
- 8
- 9

37

- 1a ENK-468-4-C20
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a r-vst-9
- 2b klokvormige vuurstolp
- 3 1600-1700
- 4 27 / 19
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b uitwendig loodglazuur, inwendig ongeglazuurd
- 5c
- 6a
- 6b één worstoor als handvat
- 6c twee luchtgaten
- 7 vuurstolp
- 8
- 9

38

- 1a ENK-468-11-C03
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-gra-9
- 2b bolle grape met ribbel op schouder en kraagrand met dekselgeul
- 3 1625-1675
- 4 17 / 17
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 grape
- 8
- 9

39

- 1a ENK-468-4-C01
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-kop-3
- 2b conische kop op standvlak
- 3 1600-1675
- 4 12,5 / 8,5
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a standvlak
- 6b één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

40

- 1a ENK-468-11-C04
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-kop-14
- 2b diepe bolle kop met rechte wand, naar buiten geknikte lip, op standvlak
- 3 1600-1675
- 4 14 / 8,5
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standvlak
- 6b één horizontaal worstoor en één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

41

- 1a ENK-468-4-C05
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-kop-26
- 2b afgeronde kop met naar binnen gebogen rand, op standvoet
- 3 1625-1675
- 4 9,5 / 4
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standvoet
- 6b één horizontaal worstoor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

42

- 1a ENK-468-4-C02
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-kop-28
- 2b afgeronde kop met geknikte lip, op standvoet
- 3 1625-1675
- 4 11,7 / 6,3
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a standvoet
- 6b één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

43

- 1a ENK-468-4-C03
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-kop-48
- 2b ondiepe bolle kop met rechte rand, op standvoet
- 3 1625-1675
- 4 10 / 3,7
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standvoet
- 6b
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

1:2

44

- 1a ENK-468-11-C02
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-kop-48
- 2b ondiepe bolle kop met rechte rand, op standvoet
- 3 1625-1675
- 4 9,7 / 3,1
- 5a witbakkend aardewerk (spikkelgoed)
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c ijzerspikkels
- 6a standvoet
- 6b
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

45

- 1a ENK-468-4-C04
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-pis-2
- 2b pispot met ribbel op buikknik, scherp geknikte rand met platte bovenzijde, op standring
- 3 1600-1675
- 4 15,5 / 10,8
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b één toegeknepen lintoor
- 6c
- 7 pispot
- 8
- 9

46

- 1a ENK-468-4-C06
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a w-spa-4
- 2b spaarhaan met fluit
- 3 1600-1700
- 4 fragment
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b uitwendig loodglazuur, inwendig ongeglazuurd
- 5c gekerfde lijnen in staart
- 6a standvoet (ontbreekt)
- 6b
- 6c
- 7 spaarpot
- 8
- 9

47

- 1a ENK-468-4-C17
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel-vlag en
uitgebogen rand, op
standring
- 3 1625-1650
- 4 34 / ?
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschilderd in blauw,
oranje, groen en geel;
spiegel: florale motieven?
vlag: geometrische motieven
en kabelrand
- 6a standring (ontbreekt)
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Harlingen?
- 9 Van den Akker 2007, 18, 59

48

- 1a ENK-468-4-C33
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel-vlag en
uitgebogen rand, op
standring
- 3 1610-1650
- 4 32,5 / 4,8
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: Chinese tuin met
vogel, vlag: Wanli-motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

49

- 1a ENK-468-11-C46
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel-vlag en
uitgebogen rand, op
standing
- 3 1650-1700
- 4 20,5 / 3,2
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: peer, vlag: drie
concentrische cirkels en
kabelrand
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

50

- 1a ENK-468-4-C18
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel-vlag en
uitgebogen rand, op
standing
- 3 1650-1725
- 4 35,5 / 7
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: wapenschild met
drie kruizen bekroond met
helm en pluimen (wapen
Breda?)
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

51

- 1a ENK-468-7-C04
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a m-bor-12
- 2b diep afgerond bord met
uitgebogen rand, op
standring
- 3 1650-1725
- 4 27 / 5,8
- 5a majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: IHS-monogram,
"D I" en hart doorboord
met drie nagels binnen
lauwerkrans
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

52

- 1a ENK-468-7-C01
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1725
- 4 24,5 / 3,5
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

53

- 1a ENK-468-11-C13
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1725
- 4 32,5 / 5,7
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

54

- 1a ENK-468-11-C08
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1675
- 4 16 / 2,8
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: stermotief, vlag:
kraakmotieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

55

- 1a ENK-468-11-C09
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1675
- 4 16,3 / 2,8
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: stermotief, vlag:
kraakmotieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

56

- 1a ENK-468-4-C35
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1680
- 4 39 / 6,5
- 5a faïence
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: offer van Isaäk,
vlag: florale motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft of Haarlem
- 9

57

- 1a ENK-468-11-C48
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1680
- 4 32,3 / 4,9
- 5a faïence
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: kruisiging
van Christus met aan
weerszijden Maria en
Johannes de Evangelist,
letters IN RDI boven Christus,
vlag: florale motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft of Haarlem
- 9

58

- 1a ENK-468-4-C36
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1680
- 4 33,5 / 5,3
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: kruisiging
van Christus met aan
weerszijden Maria en
Johannes de Evangelist,
letters INKDI boven Christus,
vlag: florale motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft of Haarlem
- 9

59

- 1a ENK-468-7-C08
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1680
- 4 38,9 / 5,9
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: kruisiging
van Christus met aan
weerszijden Maria en
Johannes de Evangelist,
letters INRM boven Christus,
vlag: florale motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft of Haarlem
- 9

60

- 1a ENK-468-4-C37
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel-vlag,
op standring
- 3 1650-1680
- 4 38,8 / 6
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: kruisiging
van Christus met aan
weerszijden Maria en
Johannes de Evangelist,
letters INRM boven Christus,
vlag: florale motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft of Haarlem
- 9

61

- 1a ENK-468-14-C04
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 21,2 / 2
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: de verdrijving van
Adam en Eva uit het paradijs
binnen twee concentrische
cirkels
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

1:2

62

- 1a ENK-468-11-C16
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 21,8 / 2
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: Hagar en Ismaël
in de woestijn binnen twee
concentrische cirkels
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft, Porceleyne Fles?
- 9 Ostkamp 2006, 200, cat. 19

63

- 1a ENK-468-11-C16
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 20,3 / 2,8
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: druiventros binnen
twee concentrische cirkels
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

64

- 1a ENK-468-4-C16
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 20,2 / 2,8
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw en
geel; spiegel: hert in een
landschap binnen twee
concentrische cirkels
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

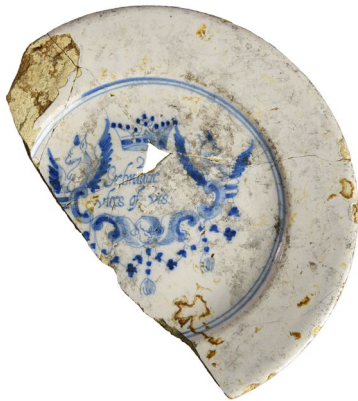
1:2

65

- 1a ENK-468-4-C15
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 20,5 / 3
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: landschap binnen
twee concentrische cirkels
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

66

- 1a ENK-468-4-C12
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 21 / 3,5
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: spreuk "2 Tafelakens
zonder smetten", omringd
door twee pegasussen met
krulmotieven en festoenen
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

67

- 1a ENK-468-7-C02
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 21,3 / 2,5
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: spreuk "2 Gebraade
vlees of vis", omringd door
twee pegasussen met
krulmotieven en festoenen
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

68

- 1a ENK-468-7-C03
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met platte spiegel,
platte vlag inwendig met
knik afgezet, op standvlak
- 3 1650-1680
- 4 2,5 / 3
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: spreuk "6 Is de
vreugd vanden dis", omringd
door twee pegasussen met
krulmotieven en festoenen
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

69

- 1a ENK-468-11-C15
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-8
- 2b diep afgerond bord met
rechte rand, op standring
- 3 1650-1680
- 4 12,5 / 2,5
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

70

- 1a ENK-468-4-C11
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-8
- 2b diep afgerond bord met rechte rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 15,9 / 3
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw; spiegel: florale motieven binnen concentrische cirkels met krulmotieven, vlag: krulmotieven en diagonale streepjes
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

71

- 1a ENK-468-11-C18
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-10
- 2b bord met spiegel overgaand in uitgebogen vlag, op standring
- 3 1625-1675
- 4 32,3 / 4
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw; spiegel: bloemvazen en vogels, vlag: geometrische motieven
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

72

- 1a ENK-468-11-C14
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-11
- 2b diep afgerond bord zonder vlag met ver uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1725
- 4 21,5 / 4,2
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

73

- 1a ENK-468-4-C09
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-bor-11
- 2b diep afgerond bord zonder vlag met ver uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 15,3 / 3
- 5a faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw; spiegel: collectie schelpen, vlag: krulmotieven en diagonale streepjes
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

74

- 1a ENK-468-11-C10
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-kop-2
- 2b steilwandige kop met uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 11,4 / 6,2
- 5a faience
- 5b inwendig en uitwendig tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw; uitwendig: florale motieven, inwendig: twee stilistische figuren
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 kop
- 8 Delft
- 9

75

- 1a ENK-468-11-C19
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a f-kop-2
- 2b steilwandige kop met uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 12,5 / 7
- 5a faience
- 5b inwendig en uitwendig tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw; uitwendig: Chinese landschapjes, inwendig: twee stilistische figuren
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 kop
- 8 Delft
- 9

76

- 1a ENK-468-11-C05
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a i-bor-1
- 2b bord met platte spiegel en platte vlag, op standring
- 3 1600-1650
- 4 17,8 / 2,5
- 5a Italiaanse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw, geel en oranje; spiegel: putto, vlag: aigretterand
- 6a standring
- 6b
- 6c secundair doorboorde standring
- 7 bord
- 8 Italië, Ligurië
- 9

77

- 1a ENK-468-11-C47
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a i-bor-1
- 2b bord met platte spiegel en platte vlag, op standring
- 3 1600-1650
- 4 42 / 5,5
- 5a Italiaanse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw, geel en oranje; spiegel: man onder boom met schalmei; vlag: aigretterand
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië, Ligurië
- 9

78

- 1a ENK-468-4-C34
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a i-bor-1
- 2b bord met platte spiegel en platte vlag, op standing
- 3 1600-1650
- 4 41,9 / 6,8
- 5a Italiaanse faïence
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw, geel en oranje; spiegel: piekenier; vlag: aigretterand
- 6a standing
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Italië, Ligurië
- 9

79

- 1a ENK-468-4-C07
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a i-wyw-
- 2b wijwatervaatje met balustervormige wand en ovale of rechte achterplaat
- 3 1600-1650
- 4 fragment
- 5a Italiaanse faïence
- 5b voorzijde tinglazuur, achterzijde ongeglazuurd
- 5c beschilderd in blauw, geel en oranje; hoofd en vleugels van een putto
- 6a
- 6b
- 6c
- 7 wijwatervat
- 8 Italië, Ligurië
- 9

1:2

1:2

80

- 1a ENK-468-4-C08
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a fr-wyw-1 (NT)
- 2b bol wijwatervaatje met uitgebogen rand en met reliëf versierde achterplaat, op standvoet
- 3 1600-1650
- 4 fragment
- 5a Franse faience
- 5b voorzijde tinglazuur, achterzijde ongeglazuurd
- 5c beschilderd in blauw, geel, oranje en zwart; op wijwatervaatje: bloem, op achterplaat: hoofd en vleugels van een putto
- 6a standvoet
- 6b
- 6c
- 7 wijwatervat
- 8 Frankrijk, Nevers?
- 9

81

- 1a ENK-468-11-C06
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a po-kan-
- 2b kan met bolle buik en geribbelde kraagrand
- 3 1625-1650
- 4 fragment
- 5a Portugese faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschilderd in blauw en geel; op schouder: hart doorboord met twee pijlen en een vuurslag met drie bloemen binnen lauwerkrans, omgeven door bladertakken en Wanli-motieven
- 6a
- 6b één lintoor
- 6c
- 7 kan
- 8 Portugal, Lissabon
- 9 vgl. Casimiro & Gomes, 2013, 214-215

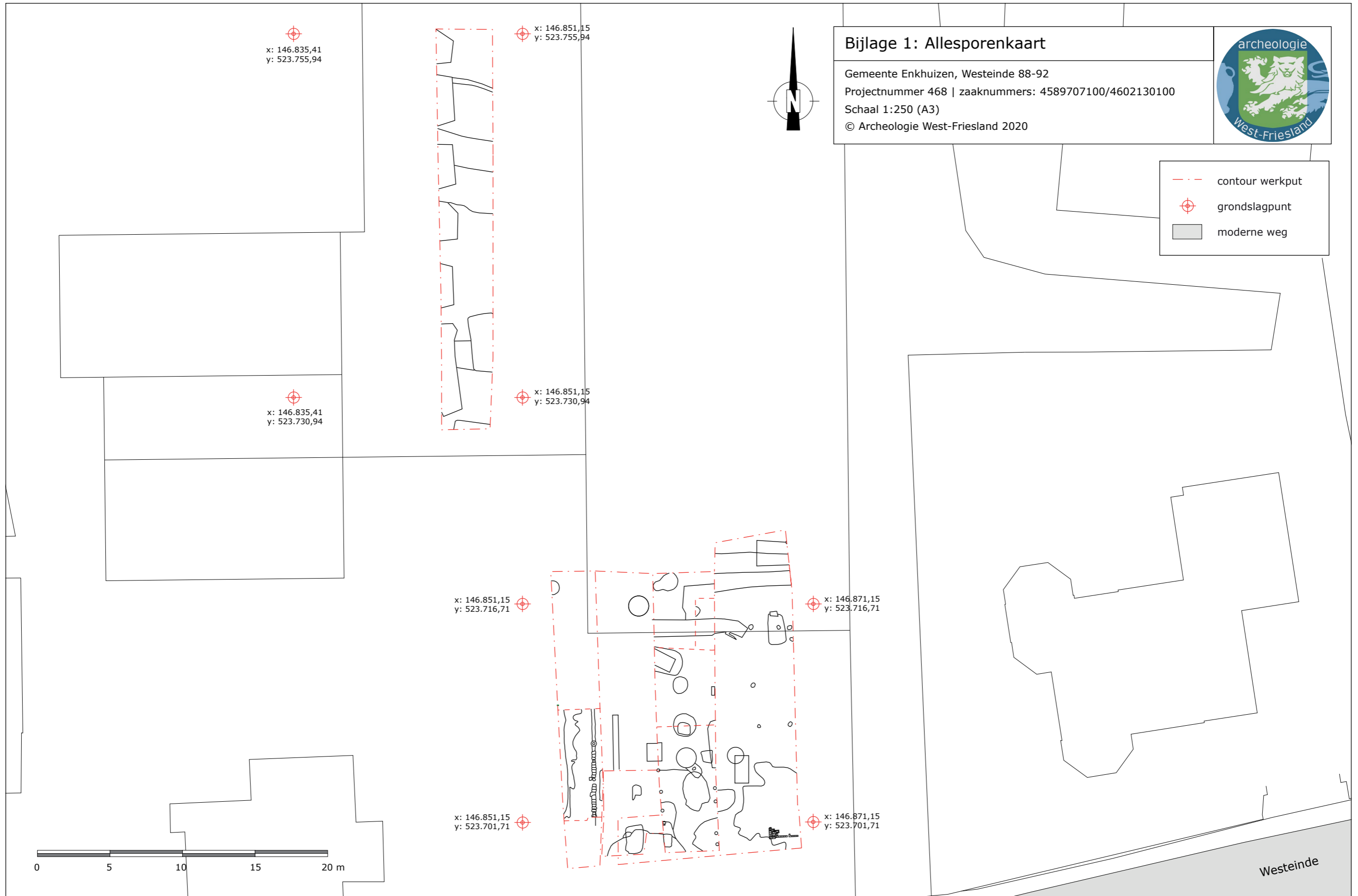

1:2

82

- 1a ENK-468-11-C07
- 1b waterput (1625-1680)
- 2a p-kom-6
- 2b ondiepe bolle kom met naar
buiten geknikte gekartelde
rand, op standring
- 3 1635-1650
- 4 17 / ?
- 5a Aziatisch porselein
- 5b inwendig en uitwendig
veldspaatglazuur
- 5c beschilderd in blauw;
spiegel: Chinees figuur
in landschap, vlag:
kraakmotieven en perziken
in panelen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 kom
- 8 China
- 9

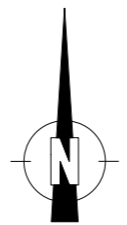
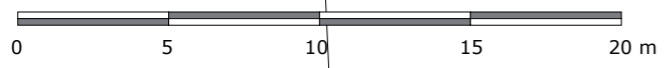

Bijlage 1: Allesporenkaart

Gemeente Enkhuizen, Westeinde 88-92
 Projectnummer 468 | zaaknummers: 4589707100/4602130100
 Schaal 1:250 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

- - - contour werkput
- ⊕ grondslagpunt
- moderne weg

⊕
 x: 146.835,41
 y: 523.755,94

⊕ x: 146.851,15
 y: 523.755,94

⊕
 x: 146.835,41
 y: 523.730,94

⊕ x: 146.851,15
 y: 523.730,94

⊕ x: 146.851,15
 y: 523.716,71

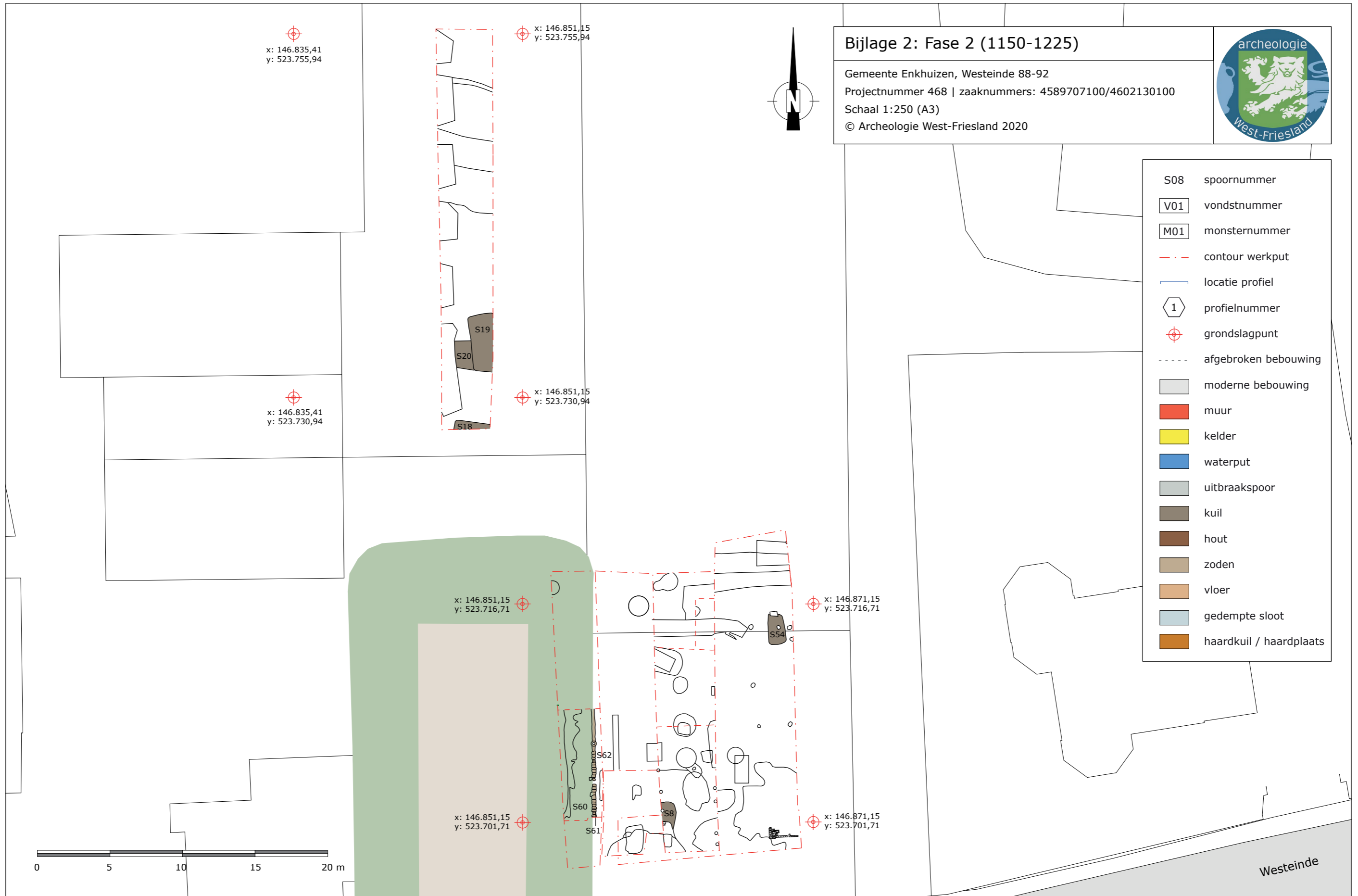
⊕ x: 146.871,15
 y: 523.716,71

⊕ x: 146.851,15
 y: 523.701,71

⊕ x: 146.871,15
 y: 523.701,71

Westeinde

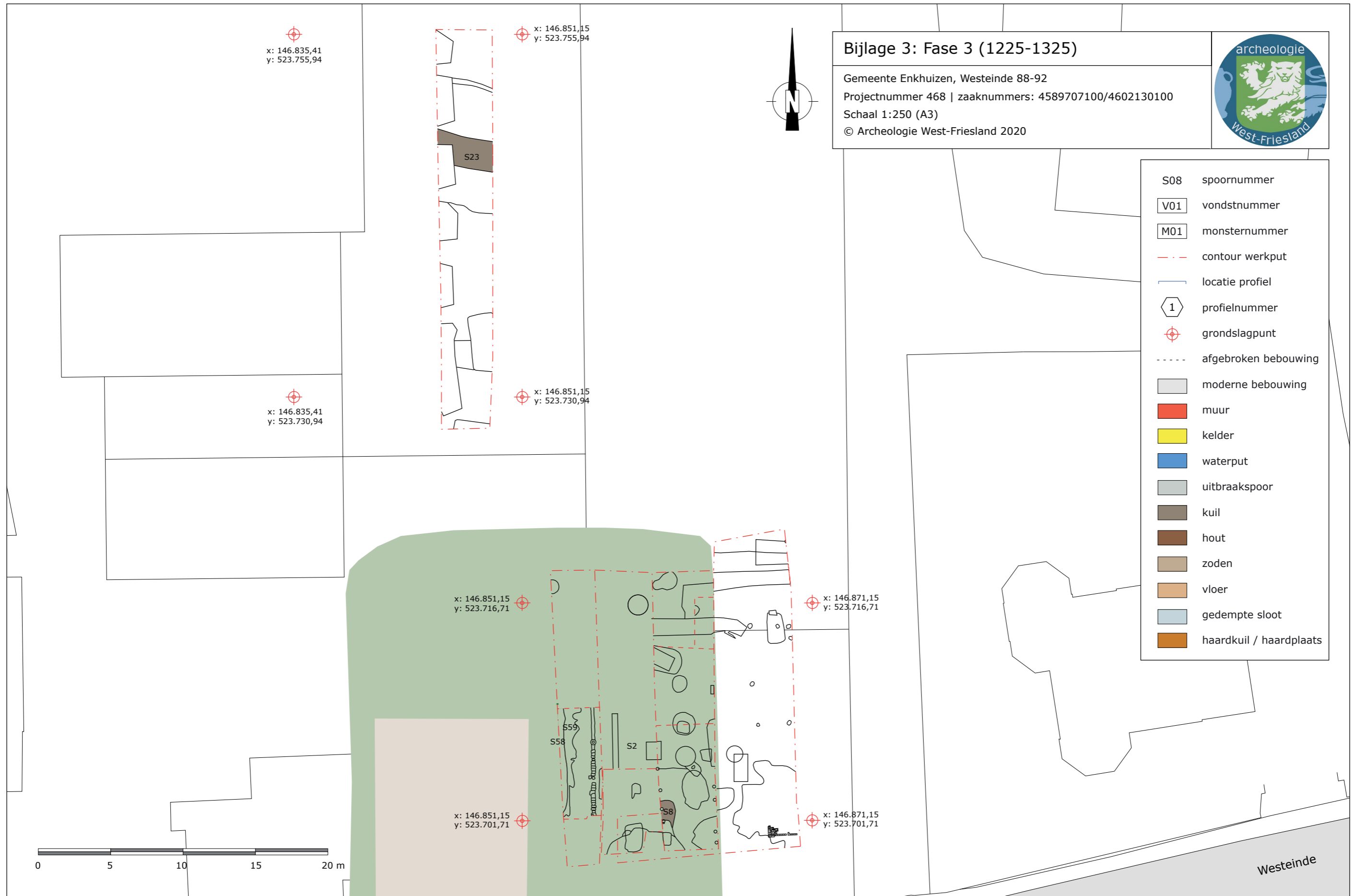
Bijlage 2: Fase 2 (1150-1225)

Gemeente Enkhuizen, Westeinde 88-92
 Projectnummer 468 | zaaknummers: 4589707100/4602130100
 Schaal 1:250 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

- S08 spoornummer
- V01 vondstnummer
- M01 monsternummer
- - - - - contour werkput
- locatie profiel
- ① profielnummer
- ⊕ grondslagpunt
- - - - - afgebroken bebouwing
- ▭ moderne bebouwing
- ▭ muur
- ▭ kelder
- ▭ waterput
- ▭ uitbraakspoor
- ▭ kuil
- ▭ hout
- ▭ zoden
- ▭ vloer
- ▭ gedempte sloot
- ▭ haardkuil / haardplaats

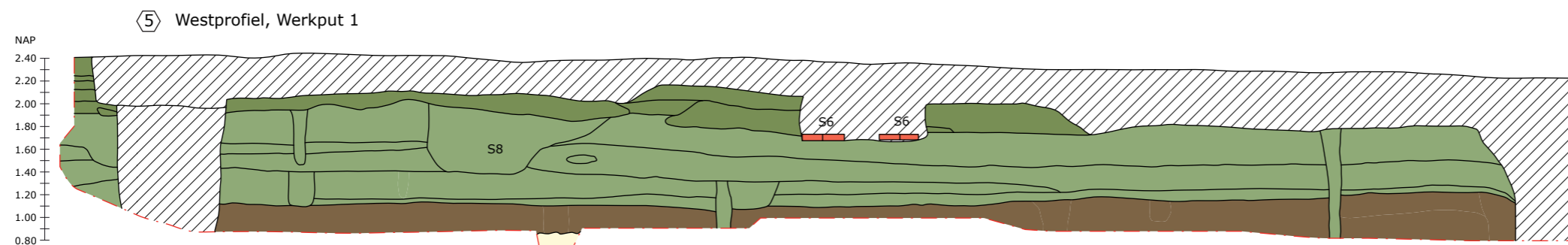
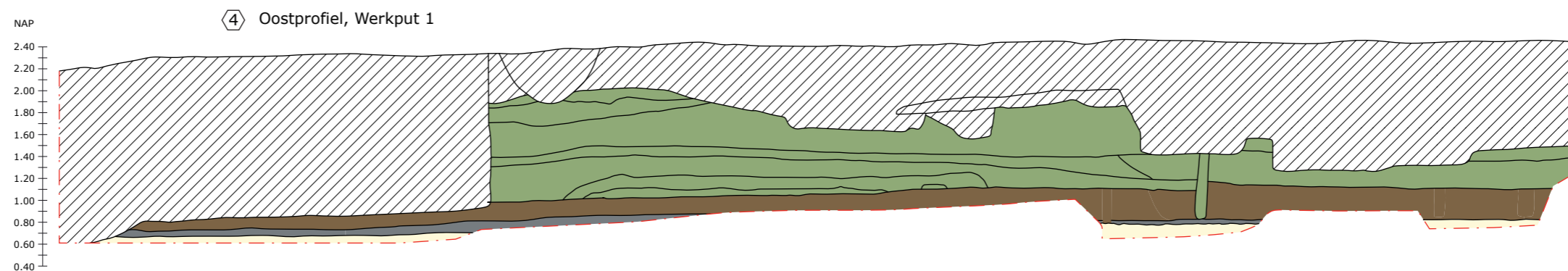
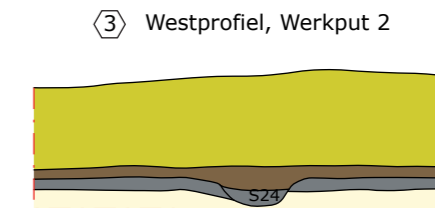
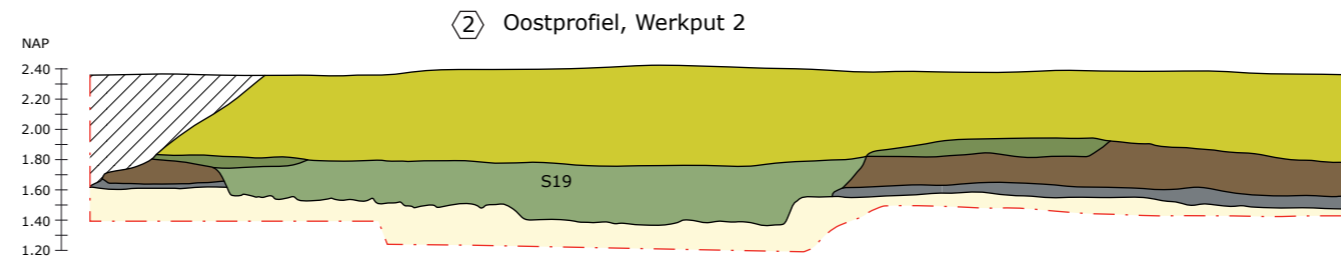
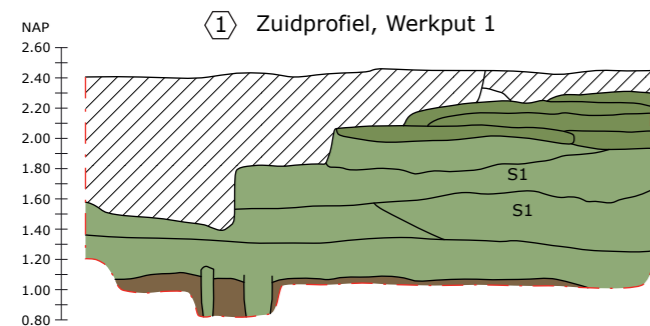
Bijlage 6: Fase 7 (1700-1950)

Gemeente Enkhuizen, Westeinde 88-92
 Projectnummer 468 | zaaknummers: 4589707100/4602130100
 Schaal 1:250 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

- S08 spoornummer
- V01 vondstnummer
- M01 monsternummer
- - - - contour werkput
- locatie profiel
- 1 profielnummer
- ⊕ grondslagpunt
- - - - afgebroken bebouwing
- moderne bebouwing
- muur
- kelder
- waterput
- uitbraakspoor
- kuil
- hout
- zoden
- vloer
- gedempte sloot
- haardkuil / haardplaats

S08	spoornummer		natuurlijke klei		fase 4: Middeleeuwen
	contour profiel		veen		fase 5: Nieuwe Tijd
①	profielnummer		fase 1: Bronstijd/vertrapt humeuze klei		muurwerk
	verstoord		fase 3: Middeleeuwen		

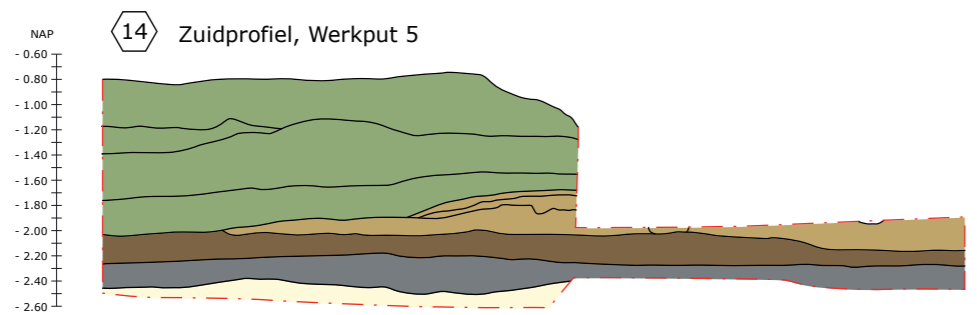
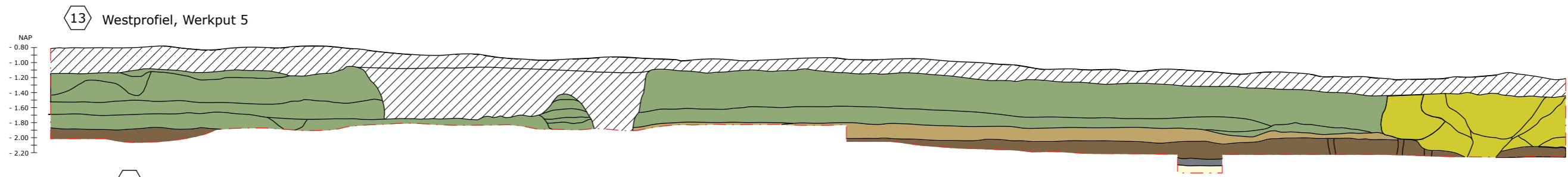
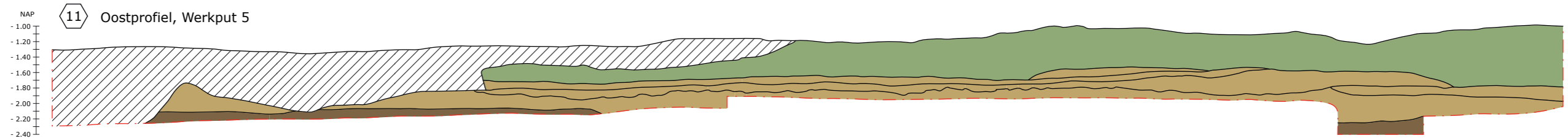
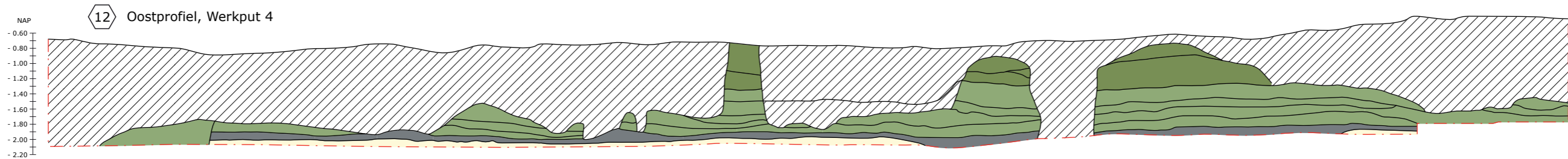
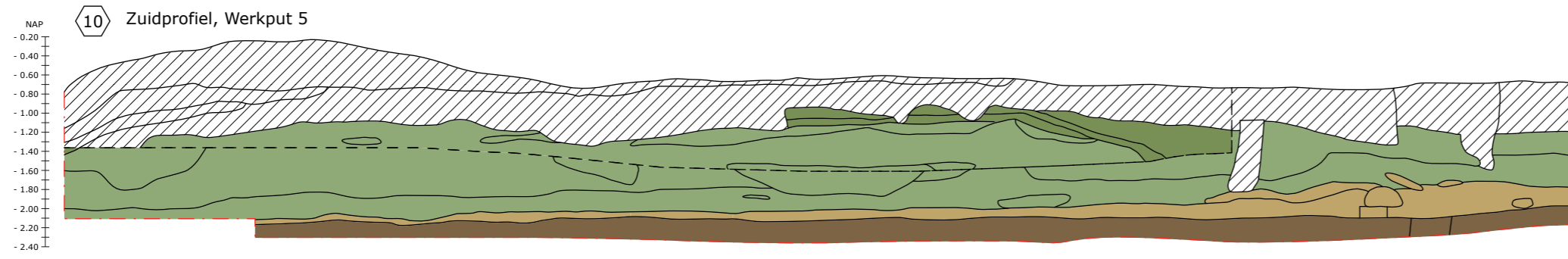
Bijlage 7

Profielen deel 1

Gemeente Enkhuizen, Westeinde 88-92
 Projectnummer 468 | zaaknummers: 4589707100/4602130100
 Schaal 1:50 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

S08	spoornummer		natuurlijke klei		fase 3: Middeleeuwen
	contour profiel		veen		fase 4: Middeleeuwen
	profielnummer		fase 1: Bronstijd/vertrapt humeuze klei		fase 5: Nieuwe Tijd
	verstoord		fase 2: Middeleeuwen		

Bijlage 8 **Profielen deel 2**

Gemeente Enkhuzen, Westeinde 88-92
 Projectnummer 468 | zaaknummers: 4589707100/4602130100
 Schaal 1:60 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

